

Tematická hodnotiaca správa o
**ZÁKLADNÝCH PRÍČINÁCH STRATY
BIODIVERZITY A DETERMINANTOCH
TRANSFORMAČNEJ ZMENY A MOŽNOSTIACH
NA DOSIAHNUTIE VÍZIE PRE OBLASŤ
BIODIVERZITY
DO ROKU 2050**

ZHRNUTIE PRE TVORCOV POLITÍK

ZHRNUTIE TEMATICKÉHO HODNOTENIA ZÁKLADNÝCH PRÍČIN STRATY BIODIVERZITY A DETERMINANTOV TRANSFORMAČNEJ ZMENY A MOŽNOSTÍ NA DOSIAHNUTIE VÍZIE PRE OBLASŤ BIODIVERZITY DO ROKU 2050 (HODNOTENIE TRANSFORMAČNEJ ZMENY) PRE TVORCOV POLITÍK

Autorské právo © 2025, Medzivládna vedecko-politická platforma pre biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES)

ISBN: 978-3-947851-45-4

Reprodukcia

Táto publikácia môže byť reprodukováaná vcelku alebo čiastočne a v akejkoľvek forme pre vzdelávacie alebo neziskové služby, bez osobitného súhlasu držiteľa autorských práv za predpokladu, že je uvedený zdroj. Sekretariát IPBES by ocenil zaslanie kópie každej publikácie vyhotovenej na základe tejto publikácie. Táto publikácia sa nesmie použiť na ďalší predaj ani na akýkoľvek iný komerčný účel bez predchádzajúceho písomného súhlasu sekretariátu IPBES. Žiadosti o takéto povolenie s uvedením účelu a rozsahu reprodukcie by mali byť adresované sekretariátu IPBES. Používanie informácií z tejto publikácie, ktoré sa týkajú chránených produktov, na propagáciu alebo reklamu nie je povolené.

Sledovateľné účty

Odkazy na kapitoly uvedené v zložených zátvorkách (napr. {2.3.1, 2.3.1.2, 2.3.1.3}) sú sledovateľné účty a odkazujú na časti kapitola hodnotenia IPBES. Sledovateľný účet je sprievodcom k časti v kapitolách, ktorá obsahuje dôkazy podporujúce dané poslanstvo a odráža hodnotenie typu, množstva, kvality a konzistentnosti dôkazov a miery zhody s daným tvrdením alebo kľúčovým zistením.

Vyhlasenie

Použitie označenia a znázornenia materiálu na mapách v tomto hodnotení nevyjadrujú nijaký názor Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby v súvislosti s právnym postavením akejkoľvek krajiny, územia, mesta alebo oblasti či ich orgánov alebo v súvislosti s vymedzením ich hraníc alebo ochrany. Tieto mapy boli vyhotovené alebo použité len s cieľom uľahčiť hodnotenie širokých biogeografických oblastí, ktoré uvádzajú.

Ďalšie informácie vám poskytnú

Medzivládna vedecko-politická platforma pre biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES)
IPBES Secretariat, UN Campus
Platz der Vereinten Nationen 1, 53113 Bonn, Nemecko
Tel.: +49 (0) 228 815 0570
E-mail: mea-ipbes-secretariat@un.org
Webová stránka: www.ipbes.net

Autori fotografií

Obálka: iStock | LaSalle Photo ■ shutterstock | Austrilfe444 ■ iStock | Brothers91 ■ iStock | Jocrebbin ■ Pexels | Abner Lobo
Str. 3: IISD | Kiara Worthová

Str. 4 – 5: UNEP (*I. Andersenová*) ■ UNESCO/C. Alix (*A.*

Azoulayová) ■ FAO/G. Carotenuto (*Dr Qu Dongyu*) ■ UNDP (*A. Steiner*) ■ CBD Secretariat (*A. Schomaker*)
Str. 7: IPBES | D. Gonzalez-Jimenez

Str. 8: iStock | Halpoint ■ Nashulai Maasai Conservancy 2024 |

Marianne Nordová ■ iStock | Anja Koeberleová ■ Yuki Yoshidová ■

iStock | NeoPhoto ■ Pexels | Legioseven

Str. 10 – 11: iStock | Oleh Slobodeniuk

Str. 13: Pexels | Anna Lena Nielsenová ■ iStock | Rawpixel ■ Lonxanet Foundation for Sustainable Fisheries 2024 | Antonio

García-Allut ■ iStock | Hipanolistic

Str. 15: iStock | DisobeyArt ■ iStock | Suphanat Khumsap ■ iStock | Agnormark

Str. 20 – 21: iStock | 3000RISK

Str. 58 – 59: iStock | Photocech

Jednotka technickej podpory

Laurence Périanin (vedúci)
Camille Guibalová
Anouk Renaudová

Grafický dizajn

Maro Haasová, umelecké riadenie a rozloženie
Stéphanie Hernandezová, zhrnutie pre tvorcov politik a obrázky a tabuľky v kapitolách

NAVRHOVANÁ CITÁCIA

IPBES (2024). Zhrnutie tematickej hodnotiacej správy o základných príčinách straty biodiverzity a determinantoch transformačnej zmeny a možnostiach na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050 Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby pre tvorcov politik. O'Brienová, K., Garibaldi, L., Agrawal, A., Bennettová, E., Biggs, O., Calderón Contreras, R., Carr, E., Frantzeskaki, N., Gosnell, H., Gurungová, J., Lamberti, S., Leventonová, J., Liao, C., Reyes García, V., Shannonová, L., Villasante, S., Wicksonová, F., Zinngrebe, Y., and Perianinová, L. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11382230>

ČLENOVIA RIADIACEHO VÝBORU IPBES, KTORÍ POSKYTLI PORADENSTVO PRI PRÍPRAVE TOHTO HODNOTENIA

Markus Fischer, Özden Görücü, Madhav Karki, Asia Mohamedová, David Obura, Floyd Homer

POSUDZOVATELIA SPRÁVY

Patricia Balvanerová, Peter Bridgewater, Kai Chan, Carlos Alfredo Joly, Néstor Mazzeo, Jean Paul Metzger, Arabinda Mishra, Belinda Meyersová, Margaret (Peggy) Smithová, María Elena Zaccagniniová

Túto správu vo forme PDF možno prezerat a stiahnuť na stránke www.ipbes.net

Hodnotenie transformačnej zmeny IPBES bolo možné vykonať vďaka mnohým štedrým príspevkom vrátane nevyčlenených príspevkov do trustového fondu platformy IPBES od vlád (Austrália, Belgicko, Bulharsko, Čile, Čína, Estónsko, Európska únia, Fínsko, Francúzsko, Holandsko [kráľovstvo], Chorvátsko Japonsko, Kanada, Lotyšsko, Luxembursko, Nemecko, Nový Zéland, Nórsko, Rakúsko, Spojené kráľovstvo, Spojené štáty americké, Španielsko, Švajčiarsko a Švédsko); vyčlenených príspevkov do trustového fondu platformy IPBES na hodnotenie transformačnej zmeny; a nepeňažných príspevkov zameraných na hodnotenie. Všetci darcovia sú uvedení na webovom sídle platformy IPBES: www.ipbes.net/donors

Tematická hodnotiaca správa o

ZÁKLADNÝCH PRÍČINÁCH STRATY BIODIVERZITY A DETERMINANTOCH TRANSFORMAČNEJ ZMENY A MOŽNOSTIACH NA DOSIAHNUTIE VÍZIE PRE OBLASŤ BIODIVERZITY DO ROKU 2050

ZHRNUTIE PRE TVORCOV POLITÍK

AUTORI:¹

Karen O'Brienová (spolupredsedička, Spojené štáty americké/Nórsko), Lucas A. Garibaldi (spolupredseda, Argentína),
Arun Agrawal (spolupredseda, Spojené štáty americké)
Elena Bennetová (Spojené štáty americké/Kanada), Reinette Biggsová (Južná Afrika), Rafael Calderón-Contreras
(Mexiko), Edward R. Carr (Spojené štáty americké), Niki Frantzeskakiová (Grécko/Holandsko (kráľovstvo)), Hannah
Gosnelllová (Spojené štáty americké), Janita Gurungová (Nepál), Sergio A. Lambertucci (Argentína), Julia Leventonová
(Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska/Česko), Chuan Liao (Čína/Spojené štáty americké), Victoria
Reyes-Garciová (Španielsko), Lynne Shannonová (Južná Afrika), Sebastián Villasante (Argentína, Španielsko), Fern
Wicksonová (Austrália/Nórsko), Yves Zinngrebe (Nemecko), Laurence Perianinová (IPBES)

1. Autori sú uvedení spolu s ich krajinami alebo krajinami občianstva v zátvorkách, oddelenými čiarkou, ak ich je viac ako jedna; a za lomkou je uvedená krajina ich príslušnosti, ak sa líši od krajiny alebo krajín ich občianstva, alebo ich organizácia, ak sú členmi medzinárodnej organizácie. Krajiny a organizácie, ktoré nominovali expertov, sú uvedené na webovej stránke IPBES.

PREDSLOV

Bezprecedentné výzvy, ktoré predstavuje globálna zmena životného prostredia, si vyžadujú urgentnú zmenu v tom, ako vnímame prírodu a ako s ňou interagujeme. Keďže ľudstvo čelí dôsledkom neudržateľných postupov, je jasné, že transformačná zmena nie je len možnosťou, ale je nevyhnutnosťou. Tematické hodnotenie základných príčin straty biodiverzity a determinantov transformačnej zmeny a možností na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050 (hodnotenie transformačnej zmeny) zdôrazňuje, že na dosiahnutie tejto transformácie musíme predefinovať vzťah medzi ľuďmi a prírodou a založiť nové vízie na inkluzívnych, spravodlivých, rozmanitých a progresívnych prístupoch, ktoré riešia základné príčiny straty biodiverzity.

Snaha o transformačnú zmenu si vyžaduje prijatie rozmanitých a inkluzívnych vízií do budúcnosti, ktoré odrážajú vzájomnú závislosť ľudí a prírody, a sú riadené etikou starostlivosti a rešpektu ku všetkým formám života. Takéto vízie možno dosiahnuť prostredníctvom procesov, ktoré podporujú zmeny v spôsoboch myslenia (názory), spôsoboch organizácie a riadenia sveta (štruktúry), a spôsoboch konania a vzťahov k prírode a k sebe navzájom (postupy). Zmena môže začať v rámci ktorejkoľvek z týchto troch oblastí, avšak skutočná transformácia nastáva pri zmene vo všetkých troch oblastiach.

Množstvo komunít a hnutí vo svete sa zaoberá formulovaním a realizáciou takýchto vízií. V tejto správe sa hodnotí a analyzuje takmer 400 prípadových štúdií a 7 000 zdrojov dôkazov, a tiež zdôrazňuje päť hlavných stratégií na dosiahnutie transformačnej zmeny v rôznych kontextoch.

IPBES je nezávislý medzivládny orgán zahŕňajúci 150 členských vlád, ktorý bol založený v roku 2012. Tvorcom politik poskytuje objektívne vedecké hodnotenia o stave poznatkov týkajúcich sa prírody a prínosu pre ľudí, ako aj o možnostiach a opatreniach potrebných na ochranu a udržateľné používanie týchto životne dôležitých prírodných zdrojov.

Hodnotenie transformačnej zmeny iniciovalo plenárne zasadnutie IPBES rozhodnutím IPBES-8/1 a vychádza zo správy o rozsahu pôsobnosti uvedenej v prílohe II k uvedenému rozhodnutiu. Hodnotenie bolo vypracované v súlade s postupmi pre prípravu výstupov platformy uvedenými v prílohe I k rozhodnutiu IPBES-3/3.

Hodnotenie transformačnej zmeny bolo preskúmané plenárnym zasadnutím IPBES na jeho jedenástom zasadnutí (IPBES 11, Windhoek, Namíbia, 2024), ktoré schválilo jeho zhrnutie pre tvorcov politik a prijalo jeho kapitoly. Všetky materiály sú dostupné na tomto odkaze: <https://www.ipbes.net/transformational-change-assessment>

Tieto stratégie zahŕňajú ochranu a regeneráciu miest s hodnotou pre ľudí aj prírodu, presadzovanie zmien v sektoroch, ktoré sú viac zodpovedné za úpadok prírody, transformáciu ekonomických a finančných systémov tak, aby zohľadňovali prírodu a spravodlivosť, transformáciu systémov riadenia tak, aby boli inkluzívnejšie, integratívnejšie a zodpovednejšie, a zmenu názorov a hodnôt s cieľom uznať, že ľudia a príroda sú vzájomne prepojení.

V mene predsedu a výkonného tajomníka IPBES by sme sa chceli poďakovať odborníkom, ktorí sa zúčastnili tohto kľúčového hodnotenia a pomohli nám pochopiť základné príčiny straty biodiverzity a potrebné transformačné zmeny na ich riešenie. Chceli by sme najmä oceniť vedúce postavenie a odhodlanie spolupredsedov Karen O'Brienovej (Spojené štáty americké/Nórsko), Aruna Agrawala (Spojené štáty americké) a Lucasa Garibaldiho (Argentína) a tvrdú prácu a odhodlanie všetkých koordinujúcich hlavných autorov, hlavných autorov, posudzovateľov, spolupracovníkov, prispievajúcich autorov a externých posudzovateľov, ktorí zabezpečili, aby toto hodnotenie odrážalo kritické a inovatívne myslenie potrebné na pochopenie toho, čo znamená transformačná zmena. Chceli by sme tiež oceniť úlohu jednotky technickej podpory vrátane Laurence Périaninovej, Camille Guibalovej a Anouk Renaudovej, ktoré sa podujali na náročnú úlohu do viesť toto hodnotenie do konca.

Naše poďakovanie patrí aj členom Multidisciplinárneho expertného panelu (MEP) a predsedníctva, ktorí poskytli usmernenia ako súčasť riadiaceho výboru pre túto správu, a členom sekretariátu IPBES vrátane členov iných jednotiek technickej podpory IPBES, ktorí podporili vypracovanie tejto správy a jej úspešné uvedenie. Napokon by sme radi

poďakovali všetkým vládam a inštitúciám, ktoré poskytli finančnú aj nefinančnú podporu pri príprave tohto hodnotenia.

Dosiahnutie systémovej transformácie si vyžaduje viac než len víziu – vyžaduje si široké koalície, ktoré premostujú sektory a úrovne. Transformačná zmena je pravdepodobnejšia, keď je vytvorená spoločne prostredníctvom celospoločenského a celovládneho prístupu, ktorý zahŕňa vlády, občiansku spoločnosť, pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity, podniky, výskumníkov a občanov. Sme si istí, že toto hodnotenie načrtáva spôsoby, ako môžu rôzni aktéri spolupracovať a viesť holistické, odolné a spravodlivé opatrenia, ktoré pomôžu reagovať na globálne environmentálne výzvy a urýchlia kroky smerom k dosiahnutiu cieľov Globálneho rámca pre biodiverzitu do roku 2030 z Kunmingu a Montrealu a k dosiahnutiu Vízie pre biodiverzitu do roku 2050. Sme presvedčení, že transformačnú zmenu možno dosiahnuť trvalým úsilím založeným na spoločných aspiráciách na spravodlivý a udržateľný svet.

David Obura
predseda IPBES

Anne Larigauderiová
výkonná tajomníčka IPBES

VYHLÁSENIA KLÚČOVÝCH PARTNEROV

„Naše vzorce neudržateľnej výroby a spotreby nás postavili do konfliktu s prírodou. Ekosystémy sú degradované a služby, ktoré príroda poskytuje, slabnú.“

Bez naliehavých opatrení na riešenie straty biodiverzity bude pokrok v každom aspekte udržateľného rozvoja ohrozený.

Hodnotenie transformačnej zmeny IPBES poskytuje kľúčové vedecké informácie na preklenutie priepasti medzi vedou a politikou a ponúka plán na riešenie faktorov krízy prírody s nástrojmi na prijatie opatrení vo všetkých sektoroch a spoločnosti.

Oprávnené uznáva kľúčovú úlohu poznatkov pôvodného obyvateľstva pri ochrane prírody a poskytuje poznatky založené na dôkazoch, ktoré pomôžu tvorcom politik pri identifikácii riešení, ktoré možno uplatniť v rôznych kontextoch.

Keďže vlády pracujú na realizácii cieľov a zámerov Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu, odporúčania uvedené v tejto správe môžu byť katalyzátorom pre prijatie opatrení.

„

Inger Andersenová

Výkonná riaditeľka
Program OSN pre životné prostredie (UNEP)

„Naša planéta čelí rastúcej environmentálnej a sociálnej kríze. Stále viac dôkazov ukazuje, že tieto problémy nemožno riešiť postupnými opatreniami. Naše sociálne a ekonomické systémy namiesto toho potrebujú rozsiahlu transformačnú zmenu.“

UNESCO, ako inštitucionálny partner IPBES, je hrdé na to, že prispelo k tejto novej hodnotiacej správe. Zdôrazňuje rôzne cesty k dosiahnutiu transformačnej zmeny vrátane oblastí, ktoré sú ústredným mandátom UNESCO, ako sú riadenie, vzdelávacie systémy, kultúra, hodnoty a environmentálne opatrenia. Lokality označené UNESCO vrátane biosférických rezervácií, lokalít svetového dedičstva a globálnych geoparkov sú tiež priestorom na skúmanie a testovanie inovatívneho riadenia a spôsobov transformácie vzťahu medzi ľuďmi a prírodou.

UNESCO zohralo kľúčovú úlohu aj pri začleňovaní poznatkov pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít do tohto hodnotenia. Správa zdôrazňuje rozmanité perspektívy pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít a ukazuje, že ich postupy a životný štýl sú často zakorenené v systémoch poznatkov a hodnôt, ktoré podporujú udržateľnosť. Ako také môžu ponúknuť dôležité ponaučenia pre prechod k udržateľnému životu v globálnych spoločnostiach.

Vďaka svojej jedinečnej multidisciplinárnej expertíze stojí UNESCO po boku svojich členských štátov a ďalších partnerov pri podpore pokroku smerom ku globálnej transformačnej zmene, čo je cieľ, ku ktorému nepochybne prispeje aj toto hodnotenie IPBES.“

Audrey Azoulayová

Generálna riaditeľka,
Organizácia OSN pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO)

„Keďže náš prírodný svet sa rúti na pokraj priepasti, z ktorej niet návratu, a klimatická núdzová situácia sa zintenzívňuje priamo pred našimi očami, samotná postupná zmena už nestačí. Transformačná zmena je nevyhnutná na uspokojenie naliehavej potreby trvalých, celosystémových zmien s cieľom riešiť vážne prepojené hrozby straty biodiverzity, zmeny klímy a znečistenia.“

Toto hodnotenie transformačnej zmeny IPBES zdôrazňuje nevyhnutnosť zásadného uznania spoločnej potreby ľudstva chrániť ekologické systémy, ktoré nás živia. Predovšetkým vyzýva na transformáciu v spolupráci medzi vládami, komunitami, súkromným sektorom a občianskou spoločnosťou.

Hlavnými príčinami straty prírody sú narušenia v spravodlivom hospodárení s obmedzenými zdrojmi Zeme. Ak chceme budovať prosperujúcu budúcnosť, musíme sa vrátiť k základným princípom rovnosti, spravodlivosti, inkluzívnosti a rozmanitosti, a to ako v účasti, tak aj v prijímaní opatrení.

Toto hodnotenie poskytuje jasný plán pre skutočnú zmenu prostredníctvom stratégií, ktoré menia spoločenské názory a hodnoty, reformujú dominantné ekonomické a finančné paradigmy a zapájajú rôzne zainteresované strany. Toto vedecky podložené hodnotenie je kľúčové a dokazuje, že transformačná zmena je pre naše ekosystémy a biodiverzitu nielen nevyhnutná, ale aj inherentne dosiahnuteľná počas nášho života.“

Achim Steiner

Správca,
Program OSN pre vývoj (UNDP)

“ Biodiverzita je nevyhnutná pri snahe o uspokojenie rastúcej potreby ľudstva v oblasti potravín, krmív, vlákniny a paliva a zároveň o ochranu planéty pre budúce generácie. Musíme produkovať viac s menšími nákladmi prostredníctvom štyroch zlepšení: zlepšenie produkcie, zlepšenie výživy, zlepšenie životného prostredia a zlepšenie života – a nechať nikoho bokom.

Hodnotenia IPBES nám pomáhajú pochopiť vzájomné prepojenia medzi biodiverzitou, potravinami a životným, ako aj naliehavú potrebu riešiť stratu biodiverzity riešeniami, ktoré posilňujú udržateľnosť a odolnosť. Tieto hodnotenia jasne zdôrazňujú zásadnú úlohu riešení agropotravinárskeho systému pri plnení Parížskej dohody, Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu a cieľov udržateľného rozvoja – najmä cieľa č. 2, ktorým je ukončenie hladu.

Mandát FAO je v úzkom súlade s víziou pre oblasť biodiverzity do roku 2050, ktorá podporuje udržateľné agropotravinárske systémy, ktoré zabezpečujú potravinovú bezpečnosť, a to zabezpečením dostupnosti potravín, prístupnosti k potravinám a cenovej dostupnosti potravín s bezpečnými, dostatočnými a výživnými potravinami pre všetkých, pričom zároveň chránia biodiverzitu a riešia vplyvy klimatickej krízy.

FAO má vďaka desaťročiam skúseností v oblasti technickej a politickej podpory a svojej *Stratégii pre začleňovanie biodiverzity do poľnohospodárskych sektorov* dobrú pozíciu na to, aby viedla prechod na udržateľnejšie agropotravinárske systémy. Využitím našich odborných znalostí, zdrojov a globálnej siete môžeme pomôcť implementovať odporúčania z hodnotení a zabezpečiť, aby agropotravinárske systémy prispievali pozitívne k ochrane biodiverzity, udržateľnému využívaniu a opatreniam v oblasti klímy.

Spoločne môžeme vybudovať budúcnosť, v ktorej agropotravinárske systémy podporujú udržateľnosť a odolnosť, čo by bolo prospešné pre ľudí aj planétu. Využime túto príležitosť na vytvorenie trvalého vplyvu.”

QU Dongyu

Generálny riaditeľ,
Organizácia OSN pre výživu a poľnohospodárstvo
(FAO)

“ Globálna hodnotiaca správa IPBES z roku 2019 bola súčasťou vedeckej platformy, ktorá je základom Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu, najmä pokiaľ ide o priame a nepriame faktory krízy biodiverzity a potrebu transformačných zmien v oblasti technológií, ekonomiky a spoločnosti.

Hodnotiaca správa IPBES o transformačnej zmene, ktorá vznikla ako reakcia na žiadosť zmluvných strán Dohovoru o biologickej diverzite (CBD), stavia na základoch položených globálnym hodnotením. Ponúka konkrétne stratégie a opatrenia na umožnenie zásadných zmien potrebných na splnenie cieľov Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu a na naplnenie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050: Život v harmónii s prírodou.

Vďaka svojmu zameraniu na základné príčiny straty biodiverzity – konkrétne na faktory, ktoré podkopávajú samotný prirodzený základ, na ktorý sa spoliehajú produktívne sektory – predstavuje správa dôležitý prínos pre zmluvné strany a ponúka vynikajúci doplnok k Posúdeniu hodnôt IPBES z roku 2022.

Skúmanie prekážok transformačnej zmeny vrátane ľudských postupov a zvykov prispieva k mapovaniu ciest k spravodlivejšiemu a udržateľnejšiemu svetu pre ľudí a prírodu. Chválím celú komunitu IPBES, najmä autorov tejto dôležitej správy.

Teším sa na to, že správa o hodnotení transformačnej zmeny bude slúžiť ako pomôcka pre zmluvné strany, zainteresované strany a partnerov, ako aj pre osoby s rozhodovacou právomocou zapojené do celovládneho a celospoločenského úsilia, ktoré si vyžaduje implementácia Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu.”

Astrid Schomakerová

Výkonná tajomníčka
Dohovor o biologickej diverzite
(CBD)

Obsah

strana 2

PREDSLOV

strana 4

VYHLÁSENIA KLÚČOVÝCH PARTNEROV

strana 6

POĎAKOVANIE

strana 9

PREAMBULA

ZHRNUTIE PRE TVORCOV POLITÍK

strana 12

Hlavné posolstvá

Základné posolstvá:

strana 22

A. Transformačná zmena je naliehavá, nevyhnutná a náročná – ale možná

strana 34

B. Stratégie a opatrenia na dosiahnutie transformačnej zmeny

strana 44

C. Umožnenie transformačnej zmeny: úloha pre každého

strana 60

PRÍLOHY

Príloha 1: Komunikovanie stupňa istoty

Príloha 2: Praktické usmernenie pre realizáciu transformačného potenciálu politik, projektov a iných iniciatív v akomkoľvek sektore na riešenie straty biodiverzity a úpadku prírody

Transformačná zmena je proces, ktorý závisí od mnohých aktérov. Hodnotenie transformačnej zmeny by preto nebolo možné bez podpory, motivácie a trpezlivosti množstva ľudí a inštitúcií. Dokonca aj vrátane rodín a priateľov všetkých, ktorí sa na tomto hodnotení podieľali. Uvedomujeme si, že vypracovanie takéhoto hodnotenia si vyžaduje značné množstvo času a energie, a sme vďační za pochopenie a podporu počas celého procesu.

Ako sa v tomto hodnotení zdôrazňuje, transformačná zmena je náročná, ale uskutočniteľná a vypracovanie tejto správy by nebolo možné bez odhodlania a profesionality jednotky technickej podpory, ktorú prevádzkuje Univerzita v Montpellieri vo Francúzsku. Jednotka koordinovala hodnotenie a intenzívne pracovala na tvorbe a dodaní správy. Ďakujeme Laurence Périaninovej, Camille Guibalovej a Anouk Renaudovej. Vďaka patrí aj Stéphanie Hernandezovej za jej krásne obrázky a grafiku, ale aj Michaelovi Olbrechtsovi, Kise MacIsaacovi, Makuini Te Whata-Chatwick, detskej maliarskej skupine Indian Sundarbans a fotohlasovej skupine Versova Koli, za ich živé ilustrácie vynikajúce v tejto správe.

Vážime si vstupy a podporu riadiaceho výboru, konkrétne Markusa Fischera, Özdena Görücu, Floyda Homera, Madhava Karkiho, Asie Mohamedovej a Davida Oburu. David Obura, ako predseda IPBES, zaradil toto hodnotenie do širšieho kontextu IPBES a pomohol rozvíjať synergie a zosúladenie s paralelne prebiehajúcim hodnotením Nexus.

Transformačná zmena zahŕňa prepojenie rôznorodých znalostných systémov vrátane systémov pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít. Za to vďačíme Petrovi Batesovi a členom pracovnej skupiny zaoberajúcej sa poznatkami pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít, za ich pomoc pri organizácii dialógov v Leticii v Kolumbii a Agadire v Maroku, ako aj za zvolanie prvého dialógu v Bonne v Nemecku počas pandémie COVID-19. Táto pracovná skupina nás tiež podporila v spolupráci s odborníkmi a umelcami zastupujúcimi pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity počas celého procesu hodnotenia. Ďakujeme Sinchi v Leticii v Kolumbii, ako aj Centru pre historické a environmentálne štúdie Amazighov (CEAHE) a Koordinačnému výboru pôvodných obyvateľov Afriky (IPACC) v Agadire v Maroku za usporiadanie dialógov a návštev komunít.

K transformačnej zmene prispievajú zmeny malého aj veľkého rozsahu. Preto chceme oceniť drobné príspevky mnohých recenzentov, ktorí predložili pripomienky k návrhom

POĎAKOVANIE

hodnotenia s cieľom zlepšiť túto správu.

Ďakujeme tiež Robertovi T. Watsonovi za jeho včasnú spätnú väzbu k zhrnutiu hodnotenia pre tvorcov politik. Chceme oceniť rozsiahly príspevok sekretariátu IPBES, najmä výkonnej tajomníčky Anne Larigauderovej a jej tímu, vrátane Simone Schieleovej, Roba Spaula, Bonnie Myersovej, Mariany Cantú-Fernándezovej a Davida Gonzaleza-Jimeneza. Vážime si ich starostlivé pripomienky k návrhom správy a čas, ktorý si vyhradili na podporu našich stretnutí s autormi. Ďakujeme tiež pracovnej skupine IPBES pre znalosti a dáta a jej jednotke technickej podpory, najmä Rainerovi Krugovi, Aidinovi Niamirovi, Renske Guddeovej a Yanine Sicaovej za ich pomoc pri analýze súboru literatúry nevyhnutnej pre hodnotenie, pomoc pri príprave máp a poskytnutie usmernení k realizácii hodnotenia.

Sme vďační Univerzite v Montpellieri za usporiadanie nášho prvého a tretieho stretnutia autorov a CATIE (Centrum pre tropický poľnohospodársky výskum a vysokoškolské vzdelávanie) v Kostarike za usporiadanie druhého stretnutia. Ďakujeme aj Michiganskej univerzite za podporu stretnutia nevyhnutného pre prípravu súhrnu pre tvorcov politik a Nórskej environmentálnej agentúry a Národnému centru pre ekologickú analýzu a syntézu (NCEAS) v Spojených štátoch za usporiadanie stretnutí na prípravu súhrnu pre tvorcov politik. Vážime si aj podporu našich domovských inštitúcií a vlád vrátane Michiganskej univerzity (Spojené štáty), Národnej univerzity v Río Negro a CONICET (Argentína) a Univerzity v Osle (Nórsko).

Vlády sú silnými hybnými silami transformačných zmien a preto by sme chceli vyjadriť úprimné poďakovanie členom IPBES,

ktorí nám pomohli vypracovať hodnotenie a posúdiť zhrnutie pre tvorcov politik a jeho základné kapitoly pre IPBES 11. Ďakujeme vláde Namíbie za usporiadanie 11. plenárneho zasadnutia, Evee Primmerovej (Fínsko) a Hesiquiovi Benítezovi-Díazovi (Mexiko) za spolupredsedsťstvo pracovnej skupiny I na IPBES 11, ako aj mediálnemu tímu IPBES za podporu spustenia hodnotenia.

Na záver by sme sa chceli poďakovať nášmu tímu expertov – koordinujúcim hlavným autorom, autorom, spolupracovníkom, recenzentom a prispievajúcim autorom – ktorí spoločne vytvorili pozitívnu víziu pre toto hodnotenie. Úzka spolupráca bola kľúčom k tomuto transformačnému procesu. *Hodnotiaca správa IPBES o základných príčinách straty biodiverzity a determinantoch transformačnej zmeny a možnostiach na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050* je prácou lásky a dúfame, že inšpiruje všetky skupiny aktérov, aby sa zapojili do transformačnej zmeny pre spravodlivý a udržateľný svet.

Karen O'Brienová, Lucas Garibaldi, Arun Agrawal
Spolupredsedia

ĎAKUJEME TÝMTO KOORDINUJÚCIM HLAVNÝM AUTOROM, HLAVNÝM AUTOROM A SPOLUPRACOVNÍKOM HODNOTENIA TRANSFORMAČNEJ ZMENY IPBES:

Elena Bennetová, Reinette Biggsová, Rafael Calderón Contreras, Edward R. Carr, Niki Frantzeskaki, Hannah Gosnell, Janita Gurungová, Sergio A. Lambertucci, Julia Leventonová, Chuan Liao, Victoria Reyes-García, Lynne Shannonová, Sebastian Villasante, Fern Wicksonová, Yves Zinngrebe, Sevil Acar, Zühre Aksoy, Rafael Almeida Magris, Francisco Alpizar Rodríguez, Mialy Andriamahafazafyová, Karina Benessaiahová, Ermias Betemariam, Martha Bonilla-Mohenová, Wiebren J. Boonstra, Claudia M. Camposová, Rodwell Chandipo, Ruishan Chen, Joachim Claudet, Saul Cunningham, Juan Martin Dabezies, Jessica Dempseyová, Erle Ellis, Edgar Espinoza-Cisneros, Keisha García, Ambika P. Gautam, Barba Gemmill-Herrenová, Bruce Goldstein, Vera Helene Hausnerová, Andra-Ioana Horcea-Milcuová, Qingxu Huang, Patrick Huntjens, Chinwe Ifejiaka Speranzová, Esmail Karamidehkordi, David Lam, Björn-Ola Linnér, Lelani Mannettiová, Mehta Lylová, Kanako Moritová, Fumiko Nakaová, Valerie Nelsonová, Maiko Nishiová, Diana Ojedová, Teresia Olemaková, Iago Otero, Ram Pandit, Jerneja Pencová, Laura Pereirová, Gervasio Piñeiro, Tobias Plieninger, Kristina Raabová, Asha Rajvanshiová, Roseline Remansová, Miles Richardson, Nicholas (Nick) Rahiri Te Awherata Roskrige, Catherine Sabinotová, Cristiana Simão Seixasová, Thais Soaresová, Andy Stirling, Håkon B. Stokland, Pablo Tittonell, Kanae Tokunagová, Esther Turnhoutová, Coleen Vogelová, Sandra Waddocková, Helen Wheelerová, Yuki Yoshidová, Timothée Fouqueray, Xiaona Guová, Adla Kahričová, Oleksandr Karasov, Rachel Golden Kronerová, Andressa Vianna Mansurová, Koji Miwa, Josheena Naggeová, Fernanda Rojas-Marchiniová, Asmita Senguptová, Geraud Tasse Taboue, Stephen Woroniecki

Posudzovateľom:

Patricia Balvanerová, Peter Bridgewater, Kai Chan, Carlos Alfredo Joly, Néstor Mazzeo, Jean Paul Metzger, Arabinda Mishra, Belinda Reyersová, Margaret (Peggy) Smithová, María Elena Zaccagniniová

Riadiacemu výboru IPBES za hodnotenie transformačnej zmeny a odborníkom:

Markus Fischer, Özden Görücü, Madhav Karki, Asia Mohamedová, David Obura, Floyd Homer

PREAMBULA

Transformačná zmena pre spravodlivý a udržateľný svet je naliehavá, nevyhnutná a náročná, ale možná, pričom dokáže zastaviť a zvrátiť stratu biodiverzity a doceliť ochranu života na Zemi.^{2,3} Je potrebná na reakciu na globálne environmentálne výzvy a krízy vrátane straty biodiverzity, zmeny klímy a znečistenia. Biodiverzita je základom systémov, ktoré sú stavebným prvkom života a dobrej kvality života. Mnohé z týchto systémov sú teraz v ohrození. Podpora a urýchlenie transformačnej zmeny sú nevyhnutné na splnenie 23 akčných globálnych cieľov a štyroch cieľov Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu⁴ do roku 2030 a na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050, a to sveta žijúceho v harmónii s prírodou, kde „biodiverzita je cenená, chránená, obnovovaná a rozumne využívaná, pričom sa zachovávajú ekosystémové služby, udržiava zdravá planéta a prinášajú sa výhody nevyhnutné pre všetkých ľudí“. Vyššie uvedené je taktiež nevyhnutné pre pokrok Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj a pre jej ciele udržateľného rozvoja,⁵ Rámcovému dohovoru Organizácie Spojených národov o zmene klímy⁶ a Parížskej dohode. Vízia života v harmónii s prírodou a Matky Zeme opisuje svet, ktorý je spravodlivý a udržateľný a v ktorom môže prosperovať každý jeden život. Prepojenie medzi udržateľnosťou a spravodlivosťou bolo jasne uznané a potvrdené v medzinárodných dohodách týkajúcich sa ochrany, obnovy a udržateľného využívania biodiverzity.

Hodnotenie sa zameriava na transformačnú zmenu, ktorá zámerne prispieva k dosiahnutiu vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050 a globálnej udržateľnosti. Vychádza z predchádzajúcich príspevkov IPBES, ktoré uznávajú dôležitosť transformačnej zmeny pre celkové riešenie straty biodiverzity a úpadku prírody.^{7,8} *Globálna hodnotiaca správa IPBES o biodiverzite a ekosystémových službách*⁹ definovala transformačnú zmenu ako „zásadnú, celosystémovú reorganizáciu naprieč technologickými, ekonomickými a sociálnymi faktormi vrátane paradigiem, cieľov a hodnôt“. Hodnotenie transformačnej zmeny vychádza z tejto definície a ďalej ju objasňuje, pričom sa zameriava na to, čo transformačná zmena znamená, ako k nej dochádza a ako ju podporovať a urýchľovať pre spravodlivý a udržateľný svet.

Transformačná zmena, ktorá zodpovedá rozsahu, miere, rýchlosti a hĺbke potrebnej na udržanie života na tejto planéte, si vyžaduje nové chápanie a strategické prístupy, ktoré prinášajú pozitívne výsledky pre biodiverzitu a prírodu. Hodnotenie transformačnej zmeny, ktoré vychádza z rýchlo rastúceho množstva literatúry a je podložené dôkazmi z rôznych vedeckých disciplín a rôznych znalostných systémov, uznáva, že jednoduchá reorganizácia základných prvkov v celom systéme nestačí. Na dosiahnutie šírky, hĺbky a dynamiky reorganizácie systému opísanej

v *Metodologickej hodnotiacej správe IPBES o rozmanitých hodnotách a oceňovaní prírody* je dôležité riešiť základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody spôsobom, ktorý je v súlade s kľúčovými hlavnými princípmi transformačnej zmeny.

Hodnotenie sa zameriava na rôzne aspekty transformačnej zmeny, ktoré prispievajú k vízii pre oblasť biodiverzity do roku 2050. Taktiež zohľadňuje výzvy a prekážky brániace realizácii transformačnej zmeny. Hodnotenie zdôrazňuje, že prekonanie týchto výziev nie je len otázkou toho, čo robia ľudia z hľadiska stratégií a opatrení, ale aj ako to robia, z hľadiska zásad a zmien v názoroch, štruktúrach a postupoch, pričom je potrebné brať do úvahy rôzne vízie, svetonázory a hodnoty. Praktické usmernenie načrtáva, ako môžu osoby s rozhodovacou právomocou, podniky, občianska spoločnosť, pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity a celkovo všetci ľudia využiť posolstva a dôkazy z hodnotenia na to, aby sa zapojili do transformačnej zmeny pre spravodlivý a udržateľný svet (**príloha 2**).

- IPBES (2019a): *Globálna hodnotiaca správa o biodiverzite a ekosystémových službách Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby – zhrnutie pre tvorcov politik*. Díazová, S., Settele, J., Brondizio, E. S., Ngoová, H. T., Guèze, M., Agard, J., Arneethová, A., Balvanerová, P., Braumanová, K. A., Butchart, S. H. M., Chan, K. M. A., Garibaldi, L. A., Ichii, K., Liu, J., Subramanian, S. M., Midgley, G. F., Miloslavichová, P., Molnár, Z., Obura, D., Pfaff, A., Polasky, S., Purvis, A., Razzaqueová, J., Reyersová, B., Roy Chowdhuryová, R., Shinová, Y. J., Visseren-Hamakersová, I. J., Willisová, K. J., a Zayasová C. N. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3553458>.
- IPCC (2022): *Zmena klímy 2022: vplyvy, adaptácia a zraniteľnosť. Príspevok pracovnej skupiny II k šiestej hodnotiacej správe Medzivládneho panelu o zmene klímy*. H.-O. Pörtner, D. C. Robertsová, M. Tignorová, E. S. Poloczanská, K. Mintenbecková, A. Alegria, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (editori) Cambridge University Press. Cambridge University Press, Cambridge, UK a New York, NY, USA, 3 056 s., 10.1017/9781009325844.
- Prijaté konferenciou zmluvných strán Dohovoru o biologickej diverzite v rozhodnutí 15/4.
- Rezolúcia Valného zhromaždenia 70/1.
- Organizácia Spojených národov, *Zbierka zmlúv*, zv. 1771, č. 30822.
- IPBES (2022): *Metodická hodnotiaca správa o rozmanitých hodnotách a oceňovaní prírody Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby*. Balvanerová, P., Pascual, U., Christie, M., Baptisteová, B., a González-Jiménez, D. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6522522>.
- IPBES (2022): *Tematická hodnotiaca správa o udržateľnom využívaní voľne žijúcich druhov Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby*. Fromentin, J. M., Emeryová, M. R., Donaldson, J., Dannerová, M. C., Hallosseriová, A., a Kielling, D. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6448567>.
- Chan, K. M. A., Agard, J., Liu, J., Aguiarová, A. P. D., Armenteras Pascualová, D., Boedhihartonoová, A. K., Cheung, W. W. L., Hashimotoová, S., Pedrazová, G. C. H., Hickler, T., Jetzkowitz, J., Kok, M., Murray Hudson, M., O'Farrell, P., Satterfieldová, T., Saisel, A. K., Seppelt, R., Strassburg, B., Xue, D., Selomanová, O., Balint, L., a A. Mohamed. (2019). *Kapitola 5: Cesty k udržateľnej budúcnosti*. In: *Globálna hodnotiaca správa o biodiverzite a ekosystémových službách Medzivládnej vedecko-politickej platformy*. Brondizio, E. S., Settele, J., Díazová, S., a Ngoová, H. T. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3832099>.

A person with a backpack stands on a rocky outcrop in the foreground, looking out over a calm lake. The lake's surface is a perfect mirror, reflecting the dense evergreen forest that covers the slopes of the mountains. In the background, jagged, light-colored mountain peaks rise against a clear sky. The overall scene is peaceful and majestic, capturing a moment of solitude in nature.

KLÍČOVÉ POSOLSTVA

KLÚČOVÉ POSOLSTVÁ

A. Transformačná zmena je naliehavá, nevyhnutná a náročná – ale možná

KM1 Transformačná zmena pre spravodlivý a udržateľný svet je naliehavá a nevyhnutná na riešenie globálnych vzájomne prepojených kríz súvisiacich so stratou biodiverzity, úpadkom prírody a predpokladaným kolapsom kľúčových ekosystémových funkcií. Oddaľovanie opatrení na dosiahnutie globálnej udržateľnosti je nákladné v porovnaní s výhodami, ktoré vyplývajú z okamžitého prijatia týchto opatrení {A1, A2, B4}. Transformačná zmena je naliehavá na riešenie rozsahu súčasných výziev v oblasti udržateľnosti vrátane úpadku a predpokladaného kolapsu kľúčových ekosystémových funkcií a straty biodiverzity. Je nevyhnutná, pretože predchádzajúce a súčasné prístupy nedokázali zastaviť ani zvrátiť úpadok prírody v globálnom rozsahu, čo má vážne dôsledky pre globálnu ekonomiku a ľudský blahobyt. Svet čelí viacerým vzájomne sa ovplyvňujúcim a zrýchľujúcim sa globálnym krízam: strate biodiverzity, zmene klímy a znečisteniu. Tieto vzájomne sa ovplyvňujúce krízy zvyšujú riziko dosiahnutia nezvratných biofyzikálnych bodov zlomu, ktoré ohrozujú základné ekologické systémy a procesy, ktoré sú základom pre život. Vládne a medzivládne orgány, organizácie súkromného sektora a občianska spoločnosť si čoraz viac uvedomujú potrebu transformačných zmien, spolu s rastúcim uznaním vzájomných prepojení medzi súhrnom prvkov, ktoré zahŕňajú biodiverzitu, zmenu klímy, vodu, potraviny a zdravie.¹⁰ Väčšina predchádzajúcich a súčasných prístupov k ochrane prírody je zameraná skôr na reformu ako na transformáciu existujúcich systémov. Úsilie o ochranu, obnovu a udržateľné využívanie biodiverzity je výrazne podfinancované v porovnaní s globálnou ekonomickou hodnotou, ktorú vytvárajú činnosti priamo závislé od prírody. Napríklad finančné toky smerujúce k ochrane biodiverzity (135 až 156 miliárd USD, upravené

o infláciu do roku 2023) predstavujú približne 0,25 percenta globálneho hrubého domáceho produktu (HDP), ktorý je stredne až vysoko závislý od prírody (58 biliónov USD). Náklady na nečinnosť a oneskorené konanie sú vysoké a odhaduje sa, že odklad opatrení na zastavenie a zvrátenie straty biodiverzity na celom svete o 10 rokov by bolo dvojnásobne nákladnejšie ako prijatie okamžitých opatrení.

KM2 Transformačná zmena je definovaná ako zásadná, celosystémová zmena v názoroch, štruktúrach a postupoch. Úmyselná transformačná zmena pre spravodlivý a udržateľný svet mení názory, štruktúry a postupy spôsobom, ktorý rieši základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody. Zároveň je naďalej dôležité uznať a posilniť názory, štruktúry a postupy, ktoré sú v súlade s cieľom vytvoriť spravodlivý a udržateľný svet, ako sú napríklad názory mnohých pôvodných obyvateľov a miestnych komunít {A3, A4}. Základnými príčinami sú hlboko zakorenené a prepojené sociálne a kultúrne vzorce, ktoré formujú, ovplyvňujú a posilňujú všetky priame a nepriame faktory spôsobujúce stratu biodiverzity. Tri kľúčové základné príčiny identifikované v hodnotení sú: a) odcudzenie od prírody a ľudí a dominancia nad nimi; b) koncentrácia moci a bohatstva; a c) uprednostňovanie krátkodobých, individuálnych a materiálnych ziskov. Spoločne podkopávajú účinnosť úsilia o ochranu a udržateľné využívanie biodiverzity a prispievajú k výzvam a prekážkam transformačnej zmeny. V súčasnosti dominantné konfigurácie názorov, štruktúr a postupov udržiavajú a posilňujú tieto základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody. Zároveň mnoho pôvodných obyvateľov a miestnych komunít na celom svete má názory, štruktúry a postupy, ktoré sú v súlade s vytváraním spravodlivého a udržateľného sveta. Transformačná zmena je nevyhnutná na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050 a súvisiacich cieľov globálnej udržateľnosti prostredníctvom zmeny názorov, štruktúr a postupov spôsobom, ktorý sa zameriava na tieto základné príčiny a rieši ich. Názory zahŕňajú spôsoby myslenia, poznania a vnímania. Štruktúry sa vzťahujú na spôsoby organizácie, regulácie a riadenia. Postupy predstavujú spôsoby konania, správania a prepojenia. Transformačnú zmenu je možné podporovať a urýchľovať výberom a presadzovaním stratégií a opatrení na ochranu, obnovu a udržateľné využívanie biodiverzity a prírody, ktoré integrujú v rámci názorov, štruktúr a postupov s cieľom riešiť konkrétne základné príčiny.

KM3 Štyri kľúčové princípy¹¹ reagujú na základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody a následne ich riešia, a taktiež usmerňujú proces zámernej transformačnej zmeny. Týmito princípmi sú rovnosť a spravodlivosť, pluralizmus a inklúzia, úctivé a recipročné vzťahy medzi človekom a prírodou

10. IPBES (2024). Zhrnutie tematickej hodnotiacej správy Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby o prepojeniach medzi biodiverzitou, vodou, potravinami a zdravím pre tvorcov politik. McElweeová, P. D., Harrisonová, P. A., van Huysenová, T. L., Alonso Roldánová, V., Barrios, E., Dasguptová, P., DeClerck, F., Harmáčková, Z. V., Hayman, D. T. S., Herrero, M., Kumar, R., Ley, D., Mangalagiová, D., McFarlanová, R. A., Paukert, C., Pengue, W. A., Pristová, P. R., Ricketts, T. H., Rounsevell, M. D. A., Saito, O., Selomanová, O., Seppelt, R., Singh, P. K., Sitasová, N., Smith, P., Vause, J., Molua, E. L., Zambrana-Torreliová, C., a Obura, D. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13850289>.

11. Pojem „princípy“ použitý v tomto dokumente označuje rámec pre porozumenie, uvažovanie a rozhodovanie a nevzťahuje sa na právne zásady. Princípy často predstavujú hodnoty alebo presvedčenia, ktoré riadia rozhodnutia a správanie.

a adaptívne učenie a konanie {A5, A6, B7}. Hodnoty a vízie, ktoré usmerňujú rozhodnutia ovplyvňujúce prírodu a jej prínos pre ľudí, sú veľmi dôležité (pozri *Metodickú hodnotiacu správu IPBES o rozmanitých hodnotách a oceňovaní prírody*). Vzhľadom na šírku, hĺbku a dynamiku procesov transformačnej zmeny nie je dôležité len to, čo sa robí, ale aj ako sa to robí. Kľúčové princípy identifikované v hodnotení sú dôležité pre priame riešenie základných príčin straty biodiverzity a úpadku prírody. Sú tiež nevyhnutné pre usmerňovanie procesu zmien pozornými a reagujúcimi spôsobmi na neočakávané alebo negatívne vplyvy. Transformačná zmena je proces, ktorý ovplyvňuje viacero aspektov systému, často nepredvídateľným spôsobom. Spätná väzba na rôznych úrovniach a v rôznych rozsahoch môže viesť k neočakávaným a nezamýšľaným výsledkom. Transformačná zmena tiež zahŕňa zmeny v súčasnom stave, čo znamená, že nie každý bude mať úžitok z procesu zmeny v krátkodobom horizonte. Aj keď je cieľom spravodlivý a udržateľný svet s prosperujúcou budúcnosťou pre všetkých, komplexná dynamika hlbokej zmeny v globálnom rozsahu znamená, že víťazi a porazení (medzi ľuďmi aj ostatnými prvkami) sa budú meniť v závislosti od neustále rozvíjajúceho procesu v rôznych kontextoch. To môže viesť k napätiu medzi tými, ktorí zo zmeny profitujú, a tými, ktorí znášajú náklady. Princíp adaptívneho učenia a konania orientovaný na proces je nevyhnutný pre schopnosť vidieť a reagovať na nezamýšľané dôsledky, vznikajúce vplyvy a napätie. Normatívne princípy, ktoré riadia rozhodnutia a správanie, pomáhajú zabezpečiť, aby proces transformačnej zmeny aktívne zohľadňoval a reagoval na takúto dynamiku a aby zostal orientovaný na spravodlivé a udržateľné výsledky.

KM4 Transformačná zmena pre spravodlivý a udržateľný svet čelí výzvam, ktoré sú systémové, pretrvávajúce a všadeprítomné. Systémové výzvy sa prejavujú ako prekážky, ktoré bránia transformačnej zmene a posilňujú status quo {A6, A7}. Výzvy transformačnej zmeny ovplyvňujú všetky aspekty vzťahov medzi ľuďmi a prírodou. Identifikovalo sa päť zastrešujúcich výziev: a) vzťahy dominancie nad prírodou a ľuďmi, najmä tie, ktoré vznikli a šíрили sa v koloniálnych érach a ktoré pretrvávajú v priebehu času; b) ekonomické a politické nerovnosti; c) nedostatočné politiky a nevhodné inštitúcie; d) neudržateľné vzorce spotreby a výroby vrátane individuálnych zvykov a postupov; a e) obmedzený prístup k čistým technológiám a nekoordinované znalostné a inovačné systémy. Tieto výzvy pôsobia na viacerých úrovniach a odrážajú názory, štruktúry a postupy, ktoré sú zložité a zaťažené mocou. Výzvy sa prejavujú ako prekážky, ktoré blokujú transformačné zmeny v rôznych kontextoch. Z hľadiska vplyvu, opatrenia a zdroje venované blokovaniu transformačných zmien, napríklad prostredníctvom lobovania zo strany záujmových skupín alebo korupcie, zatievajú tie, ktoré sa venujú ochrane a udržateľnému využívaniu biodiverzity. Koalície aktérov však vyvinuli stratégie a možnosti na prekonanie prekážok a výziev a podnikajú kroky s transformačným potenciálom smerom k spravodlivému a udržateľnému svetu.

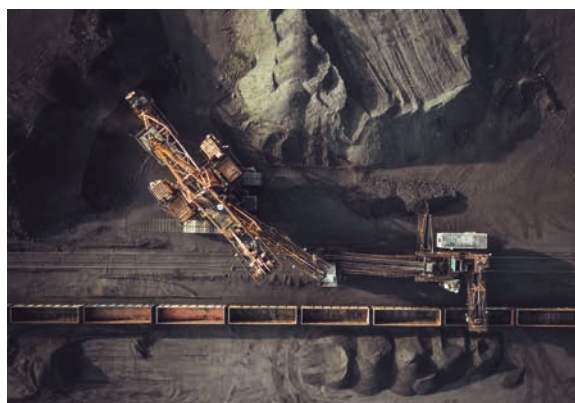
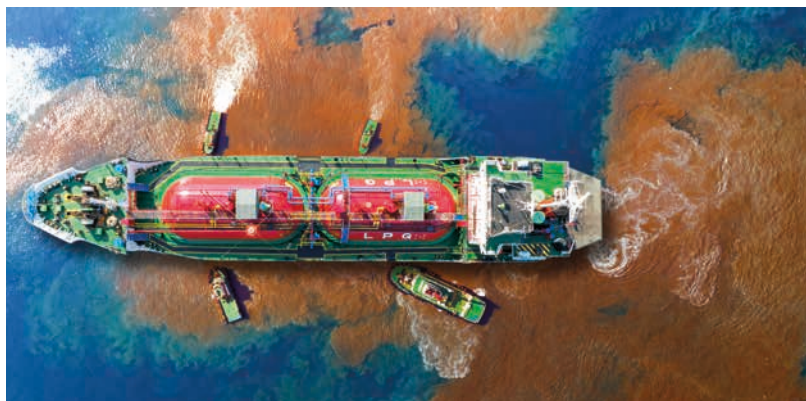
KM5 Prepojenie poznatkov z rôznych prístupov a znalostných systémov vrátane poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít zlepšuje stratégie a opatrenia pre transformačnú zmenu {A9, B10}. Transformačná zmena zahŕňa vzájomne sa posilňujúce zmeny v názoroch, štruktúrach a postupoch, ktoré sa uplatňujú spôsobom, ktorý rieši základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody. Vzhľadom na príslušnú šírku a hĺbku zmien, žiadna teória ani prístup neposkytuje úplné pochopenie komplexnosti transformačnej zmeny a spôsobu jej dosiahnutia v potrebnom rozsahu kontextov a úrovni. Rôzne prístupy poskytujú doplnkové poznatky o tom, ako k transformačnej zmene dochádza a ako ju podporovať, urýchľovať a riadiť. V tomto ohľade hodnotenie identifikovalo šesť obsiahlych typov prístupov: systémy, štruktúry, vnútorná transformácia, posilňovanie postavenia, spoločná tvorba poznatkov a veda a technológia. Poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít prispievajú k všetkým prístupom a ponúkajú filozofie, etiku starostlivosti a reciprocity, hodnoty a postupy na formovanie transformačnej zmeny, a v niektorých prípadoch aj prostredníctvom uznania práv prírody a Matky Zeme. Pozornosť venovaná synergiám medzi prístupmi a znalostnými systémami môže podporiť a urýchliť transformačnú zmenu.

KM6 Transformačná zmena je možná a je charakterizovaná kvalitou a smerom zmeny. Zmeny malého aj veľkého rozsahu prispievajú k transformačnej zmene pre spravodlivý a udržateľný svet, keď riešia základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody {A7, A10, A11, C1, C11}. Vízie majú zásadný význam pri inšpirovaní transformačnej zmeny vrátane zmien malého alebo postupného rozsahu, ktoré riešia základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody a sú potenciálne škálovateľné. Výzvy možno prekonať prostredníctvom kontextovo špecifických stratégií a opatrení, ktoré stelesňujú princípy transformačnej zmeny a zameriavajú sa na vízie pre spravodlivý a udržateľný svet. Mnohé existujúce iniciatívy majú transformačný potenciál na generovanie zásadných, celosystémových zmien v názoroch, štruktúrach a postupoch. Množstvo historických a súčasných iniciatív z celého sveta sú dôkazom toho, že aktéri a skupiny aktérov plánujú a realizujú širokú škálu iniciatív na rôznych úrovniach, pričom tieto iniciatívy sú spravodlivé, rovnocenné, pluralistické a inkluzívne, a zároveň podporujú úctivé a recipročné vzťahy medzi človekom a prírodou. Prípadové štúdie ukazujú, že príklady transformačných zmien, ktoré explicitne zahŕňajú vízie, prinášajú pozitívnejšie výsledky v ekologickom, ekonomickom a sociálnom aspekte globálnej udržateľnosti. Taktiež ukazujú, že pozitívne výsledky pre prírodu aj ľudí možno dosiahnuť za menej ako desať rokov.

B. Stratégie a opatrenia na dosiahnutie transformačnej zmeny

KM7 Päť kľúčových stratégií a súvisiacich opatrení majú komplementárne a synergické účinky a značný potenciál na podporu zámernej transformačnej zmeny pre globálnu udržateľnosť. Integrovaný súbor opatrení pre každú stratégiu mení zakorenené názory, štruktúry a postupy adaptívnym spôsobom (obrázok SPM.6) {B1, B2, B3, B4, B5, B6, B7, B8, B9, B10, B11}. Stratégia 1 sa zaoberá ochranou a regeneráciou miest s hodnotou pre prírodu a ľudí (rámcik SPM.3) {B1}. Stratégia 2 sa zameriava na presadzovanie systémových zmien v sektoroch, ktoré sú najviac zodpovedné za stratu biodiverzity a úpadok prírody (rámcik SPM.5) {B2, B3}. Stratégia 3 sa zaoberá transformáciou ekonomických systémov pre prírodu a rovnosť (obrázok SPM.7) {B4, B5, B6}. Stratégia 4 sa týka transformácie systémov riadenia, aby boli integrované, inkluzívne, zodpovedné a adaptívne (rámcik SPM.5) {B7, B8}. Stratégia 5 sa zameriava na zmenu spoločenských názorov a hodnôt s cieľom uznať a uprednostniť základné prepojenia medzi ľuďmi a prírodou (obrázok SPM.8, rámcik SPM.6) {B9, B10, B11, B12}. Spoluvytváranie poznatkov a spolupráca v tejto oblasti môžu byť prepojené týmito stratégiami s cieľom zabezpečiť efektívnu výmenu poznatkov a záväzkov k princípu pluralizmu a inklúzie {B11}.

KM8 Ochrana prírody, ktorá zahŕňa udržateľné hospodárenie, najmä zo strany pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, prispieva k transformačnej zmene, ak je inkluzívna, má dostatok zdrojov a zameriava sa na miesta s vysokou hodnotou pre prírodu a ľudí a ak sú uznávané práva pôvodných obyvateľov (stratégia 1, opatrenie 1.1) {B1}. Transformačná zmena môže zahŕňať aj posilnenie právnej ochrany biodiverzity a rešpektovanie práv prírody a Matky Zeme, ako ich uznávajú niektoré krajiny (opatrenie 1.2), založenie ochrany prírody na rozmanitých hodnotách prírody (opatrenie 1.3), prijatie regeneratívnych názorov, štruktúr a postupov (opatrenie 1.4) a presadzovanie integrovaného priestorového plánovania (opatrenie 1.5). Nákladovo efektívna stratégia transformačnej zmeny spočíva v zameraní úsilia na miesta, kde je príroda už chránená, obnovovaná, oceňovaná a rozumne spravovaná pôvodnými obyvateľmi a miestnymi komunitami, ktoré spravujú alebo majú vlastnícke práva k približne 40 percentám chránených území a ekologicky nedotknutých krajín v 87 krajinách. Poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít často podporujú biokultúrne prístupy (integrácia ochrany biodiverzity s kultúrnymi hodnotami), ktoré preukázali dlhodobú udržateľnosť v miestnych ochranných opatreniach (rámcik SPM.3). Podpora a posilňovanie ochrany prírody pod vedením pôvodných obyvateľov a miestnych komunít môže zahŕňať úpravu vnútroštátnych právnych predpisov a iných procesov riadenia tak, aby odrážali a chránili relevantné platné práva, ako aj poznatky

a systémy riadenia biokultúrnej oblasti vrátane práv pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, a to v súlade s medzinárodnými nástrojmi.

KM9 Transformačné zmeny v sektoroch, ktoré výrazne prispievajú k strate biodiverzity,¹² vrátane poľnohospodárstva a chovu hospodárskych zvierat, rybného hospodárstva, lesníctva, infraštruktúry, baníctva a fosílnych palív, sú kľúčové a naliehavé pre podporu globálnej udržateľnosti a poskytovanie sociálnych výhod na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050 (stratégia 2) (obrázok SPM.7) {B2, B3, B4}. Medzi opatrenia v rámci tejto stratégie patrí regulácia priameho využívania organizmov (opatrenie 2.1), začlenenie technológií do transformačných rámcov (opatrenie 2.2), financovanie globálnej udržateľnosti (opatrenie 2.3) a podpora iniciatív občianskej spoločnosti (opatrenie 2.4). Neudržateľné vzorce spotreby a výroby urýchlili stratu biodiverzity za posledných päť desaťročí. V roku 2023 bola viac ako polovica svetového HDP, približne 58 biliónov USD, tvorená hospodárskymi činnosťami, ktoré sú mierne až vysoko závislé od prírody, pričom kritické sektory, ako je poľnohospodárstvo, sú obzvlášť zraniteľné voči strate biodiverzity a úpadku prírody (obrázok SPM.7). V roku 2020 odvetvia s vysokou závislosťou od prírody vygenerovali približne 13 biliónov USD (15 percent svetového HDP), zatiaľ čo odvetvia

so strednou závislosťou predstavovali 31 biliónov USD (37 percent svetového HDP). Externality (t. j. účinky hospodárskej činnosti na životné prostredie, ako sú emisie skleníkových plynov, znečistenie vody alebo degradácia pôdy, ktoré sa neodrážajú v trhových cenách) spojené so sektormi prispievajúcimi k strate biodiverzity, ako je poľnohospodárstvo, chov hospodárskych zvierat, rybárstvo, lesníctvo a fosílna palivá, sa odhadujú na celkovo 10,7 bilióna USD (upravené o infláciu do roku 2023) (obrázok SPM.7). Prechody na udržateľné poľnohospodárstvo zvyšujú biodiverzitu, chránia biotopy a znižujú externé vstupy, napríklad implementáciou riešení založených na prírode a ekosystémových prístupov (rámcik SPM.8). V mnohých štúdiách sa preukázalo, že tieto prístupy zvyšujú poľnohospodársku produktivitu, napríklad zvýšením početnosti a diverzity opel'ovačov. Prispievajú tiež k podpore zamestnanosti, zdravšieho životia, potravinovej bezpečnosti a celkovej pohody. Presmerovanie dotácií do hospodárskych sektorov, ktoré spôsobujú úpadok prírody, a uprednostňovanie kritérií udržateľnosti a spravodlivosti pri prideľovaní dotácií zlepši ich vplyv na životné prostredie. Na podporu všetkých relevantných zainteresovaných strán, najmä zraniteľných skupín obyvateľstva, počas transformácie hospodárskych sektorov je potrebná globálna koordinácia, zosúladenie politík, monitorovanie vplyvu a prerozdelenie opatrenia {B4}.

KM10 Stratégie transformačnej zmeny zahŕňajú transformáciu dominantných ekonomických a finančných paradigiem tak, aby uprednostňovali prírodu a sociálnu rovnosť pred súkromnými záujmami (stratégia 3) {A6, B5, B6, B7}. Transformácia ekonomických

12. Prostredníctvom priamych faktorov straty biodiverzity vrátane zmien vo využívaní pôdy a mora, neudržateľného využívania organizmov, zmeny klímy, znečistenia a invázií nepôvodných druhov, ako je uvedené v Globálnej hodnotiacej správe IPBES o biodiverzite a ekosystémových službách (IPBES, 2019).

systémov zahŕňa začlenenie inovatívnych ekonomických nástrojov (**opatrenie 3.1**), podporu spravodlivého prechodu smerom k dobrej kvalite života (**opatrenie 3.2**), reformu finančných systémov a inštitúcií (**opatrenie 3.3**) a prijatie metrik úspechu, ktoré sa zameriavajú na sociálne, ekonomické, kultúrne a environmentálne ciele (**opatrenie 3.4**). Dominantné globálne dodávateľské reťazce podporujú neudržateľné získavanie zdrojov a nadmernú výrobu, ale dobre navrhnuté medzinárodné dohody môžu pomôcť regulovať tieto dodávateľské reťazce s cieľom znížiť neudržateľnú spotrebu a výrobu [B5]. Cílené a spravodlivé znižovanie spotreby a výroby spolu s kultúrou dostatočnosti prispievajú k zníženiu globálnej stopy na udržateľnú úroveň vo všetkých krajinách. Prekonávanie nerovností v spotrebných a výrobných modeloch prostredníctvom riadenia, ktoré je koherentné a efektívne v celom dodávateľskom reťazci, je nevyhnutné pre transformačnú zmenu [B5, B7].

Zvýšené dane alebo pokuty za činnosti škodlivé pre životné prostredie, závažné predpisy týkajúce sa znečistenia a obnovy ekosystémov a politiky, ktoré podporujú neziskový sektor, sú cennými nástrojmi na stelesnenie hlavných zásad transformačnej zmeny smerom k udržateľným ekonomikám prosperity [B4]. Prehodnotenie cieľov, metrik a ukazovateľov pokroku môže podporiť nové ekonomické paradigmy, ktoré kladú dôraz na spravodlivosť, inklúziu, odolnosť a udržateľnosť [B6]. Na sledovanie pokroku a na identifikáciu, meranie, hodnotenie a ovplyvňovanie vzťahu podnikov k prírode sú k dispozícii ukazovatele, ktoré integrujú ekonomické, sociálne (ako aj kultúrne) a environmentálne aspekty (napr. opatrenia podnikov na vysokej úrovni v oblasti prírody („posúdiť, zaviazat’ sa, transformovať a zverejniť“; ACT-D) a rámec „vyhľadať, vyhodnotiť, posúdiť, pripraviť“ pracovnej skupiny pre zverejňovanie finančných informácií súvisiacich s prírodou (TNFD-LEAP)) [B6]. Zahrnutie prírody do ukazovateľov národného dôchodku a globálnych finančných tokov pozdvihne biodiverzitu a životné prostredie ako základné kritériá vo verejných aj súkromných investíciách. Keďže väčšina týchto nástrojov a metodík je stále v počiatočných štádiách vývoja, mnohé krajiny by potrebovali posilnenú technickú a finančnú podporu na rozvoj kapacít na ich implementáciu a používanie.

KM11 Inkluzívne, zodpovedné a adaptívne systémy riadenia zohrávajú kľúčovú úlohu pri presadzovaní transformačných zmien zapojením rôznych zainteresovaných strán do rozhodovania a riešením problémov v oblasti riadenia (stratégia 4) {A4, A6, B7, B8, B9}. Efektívna transformačná zmena zahŕňa rôzne zainteresované strany, pričom ich rozmanité znalostné systémy a mnohé hodnoty sa začleňujú do plánovania, implementácie a hodnotenia riadenia využívania zdrojov, pôdy a mora na všetkých úrovniach [B7, B8]. Problémy v oblasti riadenia, ako je slabá inštitucionálna zhoda (vrátane fragmentácie), nevyvážený prístup k rozhodovacím orgánom, korupcia, dezinformácie a dominancia mocných záujmových skupín, však môžu brániť pokroku udeľovaním nízkej priority hodnotám

súvisiacim s prírodou, ako sú tie, ktoré reprezentujú pôvodní obyvatelia a miestne komunity [B7, A6]. Silnejšie zastúpenie a úloha relačných a vnútorných hodnôt prírody v rozhodovacích procesoch (napr. prostredníctvom spoločného plánovania alebo striedania inštitucionálnych štruktúr a mandátov) môže posilniť zohľadňovanie týchto hodnôt pri vývoji integrovaných vízií pre transformačnú zmenu (**opatrenie 4.1**) [B7]. Participačné procesy vrátane experimentovania, spoločnej tvorby, spoločného monitorovania, spoločného hodnotenia a občianskej vedy odrážajú záujmy a potreby dotknutých osôb a robia transformačné procesy spravodlivejšími, udržateľnejšími a efektívnejšími (**opatrenie 4.2**) [B7, B8]. Zabezpečenie spolupráce a zodpovednosti prostredníctvom multilaterálneho riadenia rieši globálne vzájomné závislosti (**opatrenie 4.3**) [B5, B7]. Monitorovanie, hodnotenie a jasné štruktúry zodpovednosti umožňujú adaptívne učenie s cieľom zabezpečiť, aby procesy tvorby, implementácie a presadzovania politik bolo možné upraviť s cieľom zlepšiť ich účinnosť a znížiť nezamýšľané vplyvy (**opatrenie 4.4**) [B8, B9]. Transparentné a inkluzívne procesy kontroly umožňujú všetkým skupinám aktérov skutočne sa zúčastňovať na procesoch hodnotenia a vyžadujú reflexivitu pre vzájomné učenie [B8, B10].

KM12 Posun dominantných spoločenských názorov a hodnôt s cieľom uznať a uprednostniť prepojenosť medzi človekom a prírodou je silnou stratégiou transformačnej zmeny. Tieto zmeny možno uľahčiť prostredníctvom kultúrnych naratívov a zmenou dominantných spoločenských noriem, uľahčením transformačných procesov učenia, spoločným vytváraním nových poznatkov a prepojením rôznych znalostných systémov, svetonázorov a hodnôt, ktoré uznávajú vzájomné závislosti medzi človekom a prírodou a etiku starostlivosti (stratégia 5, opatrenie 5.1) {B9, B10, B11, B12}. Transformačná zmena zahŕňa spochybňovanie individuálnych a kolektívnych paradigiem a kultúrnych naratívov, ktoré udržiavajú základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody (**opatrenie 5.2**). To sa dá dosiahnuť uznaním a presadzovaním svetonázorov a hodnôt, ktoré zdôrazňujú starostlivosť, reciprocitu a harmóniu s prírodou vrátane Matky Zeme. Medzi tieto svetonázory a hodnoty patria aj tie, ktoré sú spojené so znalostnými systémami pôvodných obyvateľov a miestnych komunít. Napríklad nespochybňované zvyky a spoločenské normy týkajúce sa spotreby a rastu posilňujú socioekonomické rozdiely a bránia transformačnej zmene narušáním vzťahov medzi človekom a prírodou. Sociálne normy, ktoré definujú prijateľné správanie v špecifických kontextoch, sa môžu rýchlo meniť, pričom určité postupy (napr. používanie jednorazových plastov) sa „denormalizujú“ a iné (napr. opakovane použiteľné nádoby) zas normalizujú v záujme transformačnej zmeny. Zmeny v spoločenských normách môžu prispieť k rozsiahlym zmenám správania (**opatrenie 5.3**) [B9] a môžu byť podporované nástrojmi vládnej politiky (napr. predpismi). Transformatívne učenie možno uľahčiť integráciou prepojenia ľudí s prírodou do vzdelávania, zdravotníctva, priestorového plánovania,

komunikácie a umenia a podporovaním pochopenia, že ľudský blahobyt a kvalita života závisia od prírody (**opatrenie 5.4**) {B10}. Napríklad vzdelávacie osnovy, od základného až po vysokoškolské vzdelávanie, môžu zahŕňať obsah o biodiverzite, jej strate, prínose prírody pre ľudí vrátane ekosystémových služieb, riešení založených na prírode a ekosystémových prístupov a opatrení zameraných na Matku Zem na posilnenie tohto prepojenia. Okrem toho postupy ako oceňovanie prírody, systémové myslenie, empatia, všímavosť a transdisciplinárne prístupy môžu pomôcť začleniť hodnoty prírody do rozhodovania. Spoločné vytváranie poznatkov a uznávanie viacerých foriem poznatkov, svetonázorov a hodnôt je kľúčové pre rozvoj akčných a inkluzívnych stratégií v oblasti biodiverzity a udržateľnosti (**opatrenie 5.5**) {B11}. Ide napríklad o zohľadnenie poznatkov od predkov, stelesnených poznatkov a poznatkov získaných zo skúseností a iných ako ľudských¹³ vnímaní a perspektív pri rozhodovaní o ochrane prírody. Kontextovo špecifické, včasné a dynamické komunikačné stratégie, najmä prostredníctvom médií (vrátane sociálnych médií), taktiež zohrávajú kľúčovú úlohu pri zmene spoločenských názorov a hodnôt {B12}.

C. Umožnenie transformačnej zmeny: úlohy pre každého

KM13 Spoločné pozitívne vízie a ich rozvoj sú obzvlášť dôležité pre rozpoznanie socioekologických vzájomných závislostí, obhajovanie neľudských foriem života a etiky starostlivosti, a tým aj pre inšpiráciu transformačnej zmeny {A8, C2, C3, C4}. Vízie, ktoré zahŕňajú naratívy a príbehy, sú žiaduce budúce stavy ľudí a prírody vrátane Matky Zeme, formované hodnotami a svetonázormi a často zahŕňajú definované ciele a zámerné úsilie o dosiahnutie takýchto budúcich stavov. Transformačné vízie oceňujú prírodu viacerými spôsobmi a žiadna jednotlivá vízia nie je vhodná pre všetky kontexty a rozsahy. Najslubnejšie vízie pre transformačnú zmenu sú tie, ktoré uznávajú a kombinujú vnútorné, relačné a inštrumentálne hodnoty. Okrem toho vízie, ktoré podporujú poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, sú spojené s pozitívnymi sociálnymi, ekonomickými a environmentálnymi výsledkami. Transformatívnejšie vízie vznikajú z procesov tvorby vízií, ktoré sa zameriavajú na jasnosť účelu a rozsahu, zmysluplne zahŕňajú osoby so spoločnými cieľmi, ale rôznymi perspektívami, využívajú predstavivosť a kreativitu na prekonanie existujúcich vzorcov a flexibilne sa prispôbujú novým myšlienkam. Z hodnotenia 881 vízií s transformačnými aspiráciami pre žiaducu budúcnosť pre ľudí a prírodu vyplynulo päť hlavných tém: a) regeneratívne a obehové hospodárstva; b) práva a posilnenie postavenia komunít; c) biodiverzita a zdravie ekosystémov;

13. Prvky prírodného sveta, ktoré nie sú ľudské, ale niektorí ich uznávajú ako prvky s vnútornou hodnotou, právomocou alebo právami, ako sú zvieratá, rastliny, ekosystémy a pod.

d) duchovné opätovné prepojenie (medzi ľuďmi a prírodou) a zmena správania; a e) inovatívne podnikanie a technológie. Vízie a hodnoty, ktoré podporujú harmóniu medzi ľuďmi a prírodou s cieľom informovať a usmerňovať proces zmeny a jej smerovanie, uľahčujú snahu o zámernú transformačnú zmenu. Mnohé kultúry a skupiny majú duchovné vzťahy k prírode, ktoré rešpektujú neľudské druhy a entity. Takéto vzťahy a súvisiace názory sú v kontraste s názormi na prírodu, ktoré uprednostňujú inštrumentálne hodnoty a postupy a podporujú vykorisťovanie a degradáciu prírody. Život v harmónii s prírodou sa posilňuje uznaním alternatívnych kultúrnych naratívov a holistického myslenia a učenia. Takéto naratívy sú kľúčové pre zvyšovanie povedomia o dôležitosti biodiverzity a prírody. Preto je potrebné silnejšie vynalievavé úsilie vrátane úsilia, ktoré zohľadňuje poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, s cieľom poskytnúť predstavu pozitívnej budúcnosti spravodlivého a udržateľného sveta.

KM14 Transformačná zmena je celosystémová, a preto si jej dosiahnutie vyžaduje celospoločenský a celovládny prístup, ktorý zapojí všetkých aktérov a sektory do tvorby vízie a spoločného prispievania k transformačnej zmene (obrázok SPM.10) {B7, C5, C6, C7}. Koalície aktérov sú pri podpore transformačnej zmeny efektívnejšie ako individuálni aktéri. Úspešnú transformačnú zmenu často realizujú rôznorodé koalície aktérov, ktoré spájajú doplnkové zdroje a kapacity vrátane tvorby vízií. Rôzne skupiny aktérov majú osobitné schopnosti, zdroje a právomoci a stretávajú sa s rôznymi príležitosťami na konanie v prospech transformačnej zmeny. Niektoré koalície aktérov majú tendenciu spolupracovať pri realizácii piatich identifikovaných stratégií a opatrení pre transformačnú zmenu. Jednotliví občania, pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity, miestne samosprávy, pedagógovia a vedecká komunita spolupracujú na miestnych ochranárskych opatreniach (**stratégia 1**). Podniky a vedecké komunity sú v literatúre často označované za subjekty zohrávajúce dôležitú úlohu pri riešení priamych faktorov prostredníctvom svojich opatrení a výskumu (**stratégia 2**). Výskum najčastejšie identifikuje darcov a aktérov finančného sektora ako kľúčových aktérov spojených s transformačnou zmenou v ekonomických systémoch (**stratégia 3**). Vládni aktéri sú kľúčoví pre zmenu, najmä v rámci mechanizmov a systémov riadenia, a kľúčové sú aj požiadavky aktérov občianskej spoločnosti a občanov (**stratégia 4**). Jednotliví občania, pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity, podniky, národné vlády, médiá, pedagógovia a vedecká komunita sa zapájajú do opatrení zameraných na zmenu názorov, hodnôt a paradigiem (**stratégia 5**). Príklady takýchto kolaboratívnych prístupov sa odrážajú v mnohých komunitných iniciatívach. Za zmienku stoja komunitné iniciatívy, ktoré spájajú viacerých aktérov s rôznymi, ale zároveň aj doplnkovými zručnosťami a kapacitami, ako napríklad agroekologické iniciatívy (**rámček SPM.8**).

KM15 Vlády sú silnými faktormi umožňujúcimi transformačnú zmenu, keď podporujú súdržnosť politik, prijímajú a presadzujú prísnejšie predpisy v prospech prírody a jej prínosu pre ľudí v politikách a plánoch (napr. predpisy, dane, poplatky a obchodovateľné povolenia) v rôznych sektoroch, zavádzajú inovatívne ekonomické (vrátane finančných) a fiškálne nástroje, odstraňujú, postupne rušia alebo reformujú environmentálne škodlivé dotácie a podporujú medzinárodnú spoluprácu {C6, C8, C9, B2, B7}. Vzhľadom na existujúcu podporu finančných a ekonomických nástrojov, ktoré sú škodlivé pre biodiverzitu a prírodu, a ústrednú úlohu, ktorú vlády zohrávajú pri stanovovaní stratégií ochrany prírody, osoby s rozhodovacou právomocou na všetkých úrovniach riadenia zohrávajú kľúčovú úlohu pri umožňovaní transformačnej zmeny. Rozsah implementácie existujúcich opatrení a politických nástrojov je však nedostatočný. Počet politických nástrojov (234 daní súvisiacich s biodiverzitou v 62 krajinách, 194 poplatkov v 50 krajinách a 39 obchodovateľných povolení v 26 krajinách) sa od roku 2010 zvýšil len nepatrne, pričom sa neriešia základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody. Odstraňovanie, postupné rušenie alebo reforma dotácií pre hospodárske sektory zodpovedné za stratu biodiverzity a úpadok prírody je možná a účinná, ak je sprevádzaná koordináciou v rámci rôznych sektorov a úrovní. Rozsiahlejšie reformy pre globálnu udržateľnosť idú nad rámec reforiem hospodárskych nástrojov v rámci rastovo orientovaných ekonomík a zahŕňajú zmeny v politikách a predpisoch, poskytovanie zelenej infraštruktúry a hľadanie alternatívnych hospodárskych modelov. Začlenenie inovácií do právnych a plánovacích rámcov, posilnenie ich ekonomickej životaschopnosti a podpora dlhodobého zvyšovania kapacít zvyšujú vyhliadky na transformačnú zmenu.

KM16 Organizácie občianskej spoločnosti poukazujú bojom proti strate biodiverzity a úpadku prírody na potrebu transformačnej zmeny. Sociálne mobilizácie zamerané na zmenu však často vyvolávajú reakcie, ktoré nemajú kľúčové aspekty transformačnej zmeny. Iniciatívy občianskej spoločnosti a ochrancovia životného prostredia čelili násiliu a porušovaniu práv. Ich ochrana podporuje transformačnú zmenu {B9, C5, C6, C10}. Organizácie občianskej spoločnosti skúšali nové, škálovateľné modely pre udržateľné využívanie biodiverzity, mobilizovali občanov k spoločenským opatreniam proti procesom škodlivým pre životné prostredie, vyzývali vlády a súkromný sektor na vyvodenie zodpovednosti za škodlivé postupy a podnecovali verejné diskusie o biodiverzite a prírode. Analýza 2 802 mobilizácií v rokoch 1992 až 2023 dokazuje, že napadli 46 955 zdokumentovaných environmentálnych hrozieb. Najčastejšie napadnuté hrozby sa týkajú straty biodiverzity, kontaminácie pôdy, zmeny klímy, degradácie podzemných a povrchových vôd a krajiny, preťaženia odpadom

a odlesňovania. Viac ako polovica mobilizácií (54 percent) viedla k reformám (napr. premiestnenie, technické riešenia, environmentálne zlepšenia, uplatňovanie existujúcich predpisov alebo kompenzácie), ktoré nezodpovedali kľúčovým prvkom transformačnej zmeny identifikovaným v hodnotení. Viac ako štvrtina (27 percent) mobilizácií mala regresívne výsledky vrátane represie a násillia páchaného na aktivistoch. V ťažobnom priemysle je násillie spájané s násillím mužov na ženách, čo sa často prehliada a s najväčšou pravdepodobnosťou sa aj nedostatočne nahlasuje. Devätnásť percent mobilizácií viedlo k výsledkom s transformačným potenciálom vrátane stiahnutia, zrušenia alebo dočasného pozastavenia činností zodpovedných za environmentálne hrozby. Sociálne mobilizácie boli úspešnejšie, keď boli preventívne a uplatňovali rôzne taktiky vrátane súdnych sporov. Podpora a posilňovanie iniciatív občianskej spoločnosti môže pomôcť pri odstraňovaní škodlivých postupov. Inkluzívne procesy riadenia a ochrana ochrancov životného prostredia pred násillím a porušovaním práv zmierňujú zraniteľnosť spojenú s činnosťou občianskej spoločnosti. Vládne snahy o vytvorenie politik náležitej starostlivosti v podnikoch a obchodných dohodách, ktoré zahŕňajú podporu deklarácie OSN o právach pôvodného obyvateľstva a práva v oblasti ľudských práv, a kampane na obmedzenie investícií zamerané na spoločnosti zapojené do porušovania práv majú potenciál zosilniť vplyv iniciatív občianskej spoločnosti na transformačnú zmenu smerom k spravodlivému a udržateľnému svetu.

KM17 Dobre navrhnuté politiky, ako aj iniciatívy a nástroje podnikov a súkromného sektora zamerané na transformačnú zmenu pre spravodlivý a udržateľný svet poskytujú ekonomické stimuly, ktoré ovplyvňujú sociálno-ekonomický rozvoj a spotrebiteľské postupy {B6, C8, C10}. V rámci rôznych nástrojov podniky v rôznych sektoroch vyskúšali štandardizačné a certifikačné schémy pre udržateľnú výrobu, často s pozitívnymi účinkami. Tieto nástroje však boli niekedy navrhnuté neprimerane a uplatňované spôsobmi, ktoré nepodporujú transformačnú zmenu. Ich rozsah zostáva malý a ich účinnosť je predmetom diskusií. Napríklad dôkazy o vplyve certifikácie lesov a rýb na udržateľnosť a biodiverzitu zostávajú zmiešané. Napriek potenciálu certifikácie je globálny podiel certifikovaných lesov menej ako 15 percent a certifikovaných je menej ako 1,5 percenta globálneho morského úlovku. Silnejšie stimuly a rozsiahlejšie prijímanie noriem a iných relevantných regulačných opatrení v miestnom až národnom kontexte zvyšujú pravdepodobnosť úspechu. Súkromný sektor a medzinárodné finančné inštitúcie zohrali úlohu pri výmene dlhu za prírodu, čím vytvorili ďalšie finančné príležitosti na ochranu prírody. Takéto schémy by mohli zmierniť dlhové zaťaženie a umožniť pridelovanie zdrojov spôsobom, ktorý rieši ekologické, ekonomické a sociálne výzvy. Okrem iných slabých stránok však predstavujú aj riziko konfliktu a majú potenciál ohroziť príslušné práva a záujmy pôvodného obyvateľstva a miestnych komún

a marginalizovať malých výrobcov. Pre zmiernenie takýchto rizík je preto kľúčové cielenejšie navrhovanie a implementácia. Prvky takéhoto navrhovania sa líšia v závislosti od sektora, ale zahŕňajú priority ochrany prírody v obchodných stratégiách a opatreniach, udržateľné dodávateľské reťazce, dobrovoľné zverejňovanie informácií a záväzky k angažovanosti pôvodného obyvateľstva, miestnych komún a malých výrobcov. Dobrovoľná činnosť podnikov je spôsob, ako otestovať riešenia a ich účinnosť a podmienky úspechu. Vzhľadom na trhovú konkurenciu môžu tieto inovácie potrebovať podporné politiky, aby sa predišlo nekalej súťaži.

ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE

ZÁKLADNÉ POSOLSTVÁ

A. Transformačná zmena je naliehavá, nevyhnutná a náročná – ale možná

A1 Transformačná zmena je naliehavá, pretože trvanie príležitosti zabrániť ďalšej strate biodiverzity a spusteniu potenciálne nezvratného poklesu a predpokladaného kolapsu kľúčových funkcií ekosystémov je obmedzené. Oddiaľovanie opatrení na dosiahnutie globálnej udržateľnosti je nákladné v porovnaní s výhodami, ktoré plynú z prijatia opatrení teraz (plne preukázané) {1.1, 1.2, 1.2.1, 1.2.3}. Súčasný rozsah a tempo straty biodiverzity a úpadku prírody v kombinácii s rozsahom viacerých vzájomne prepojených globálnych kríz vrátane zmeny klímy a znečistenia vážne a nezvratne ohrozujú ľudský blahobyt a život na Zemi, znižujú kvalitu života a vedú k značným ekonomickým nákladom (plne preukázané) {1.1, 1.2.1}. Tieto globálne environmentálne výzvy a krízy sú vzájomne prepojené, čo zvyšuje možnosť, že kríza v rámci jedného systému (napr. biodiverzita, klíma, voda, potravy alebo zdravie) má vplyv na iné systémy¹⁴ (plne preukázané) {1.2.1}. Tieto výzvy a krízy sa navzájom zosilňujú a zrýchľujú spôsobmi, ktoré výrazne zvyšujú riziká pre ľudí a prírodu (plne preukázané) {1.2.1}. Toto prepojenie kríz, čoraz častejšie označované ako polykríza, poukazuje na naliehavosť a nevyhnutnosť integrovaného riešenia rôznych kríz (plne preukázané) {1.1, 1.2.1}.

Odloženie opatrení na zastavenie a zvrátenie straty biodiverzity a úpadku prírody na celom svete o 10 rokov sa odhaduje ako dvakrát nákladnejšie ako prijatie okamžitých opatrení (preukázané, ale neúplné) {1.2.1}. Okamžité prijatie opatrení prináša celý rad ďalších výhod pre hospodárstvo aj dobrú kvalitu života. Prispieva k znižovaniu chudoby a pokroku smerom k dohodnutým cieľom, ako je Agenda 2030 a jej ciele udržateľného rozvoja. Taktiež poskytuje obchodné a inovačné príležitosti prostredníctvom

udržateľných ekonomických prístupov, ako je napríklad ekonomika pozitívna voči prírode, ekologická ekonomika a ekonomika zameraná na Matku Zem. Nedávna štúdia odhaduje, že takéto opatrenia by mohli do roku 2030 vygenerovať obchodné príležitosti v hodnote viac ako 10 biliónov USD a mohli by podporiť 395 miliónov pracovných miest na celom svete (preukázané, ale neúplné) {1.2.1}.

Naliehavosť transformačnej zmeny je podčiarknutá predpokladaným kolapsom kľúčových ekosystémových funkcií spojených so súčasnými globálnymi trendmi, ktoré spôsobujú stratu biodiverzity, čo má dôsledky pre všetky ekosystémy a ľudský blahobyt (plne preukázané) {1.2.1, 1.2.3, 4.2.4}. Napríklad odlesňovanie ovplyvňuje reguláciu klímy a sekvestráciu uhlíka a blednutie koralov má dôsledky pre štruktúry útesov a ochranu pobrežia. Pri súčasných trendoch existuje vážne riziko prekročenia niekoľkých nezvratných biofyzikálnych bodov zlomu vrátane odumierania koralových útesov v nízkych zemepisných šírkach, odumierania amazonského dažďového pralesa a straty grónskeho a západoantarktického ľadového štítu, s možným kaskádovým negatívnym vplyvom v rámci prepojených sociálnych a ekologických systémov (preukázané, ale neúplné) {1.2.1}. Aktéri z medzivládnych organizácií, vlád, občianskej spoločnosti, súkromného sektora a vedeckej komunity zdôrazňujú rozsah kríz a naliehavosť opatrení a čoraz viac sa dožadujú po transformačnej zmene (plne preukázané) {1.1, 1.2}.

A2 Transformačná zmena je nevyhnutná na celom svete, pretože predchádzajúce a v súčasnosti dominantné prístupy nedokázali riešiť vzájomne prepojené globálne výzvy a krízy vrátane straty biodiverzity, zmeny klímy a znečistenia. Predstavujú vážne a potenciálne nezvratné hrozby pre prírodu a dobrú kvalitu života (plne preukázané) {1.1, 1.2.1, 1.2.3, 2.3.2, 4.2.4}. Súčasná opatrenia na ochranu, obnovu a udržateľné využívanie biodiverzity priniesli mnoho pozitívnych výsledkov, ale nedokázali zastaviť ani zvrátiť globálne trendy v strate biodiverzity a úpadku prírody (plne preukázané) {1.2.3, 4.2.4, obrázok 4.8}. Hoci sa trendy v rámci regiónov a medzi nimi líšia, napríklad globálna ekologická stopa človeka od začiatku 70. rokov 20. storočia neustále prevyšuje svetovú

14. IPBES (2024). Zhrnutie tematickej hodnotiacej správy Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby o prepojeniach medzi biodiverzitou, vodou, potravinami a zdravím pre tvorcov politik. McElweeová, P. D., Harrisonová, P. A., van Huysenová, T. L., Alonso Roldánová, V., Barrios, E., Dasguptová, P., DeClerck, F., Harmáčková, Z. V., Hayman, D. T. S., Herrero, M., Kumar, R., Ley, D., Mangalagiová, D., McFarlanová, R. A., Paukert, C., Pengue, W. A., Pristová, P. R., Ricketts, T. H., Rounsevell, M. D. A., Saito, O., Selomanová, O., Seppelt, R., Singh, P. K., Sitasová, N., Smith, P., Vause, J., Molua, E. L., Zambrana-Torreliová, C., a Obura, D. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13850289>.

biokapacitu, zatiaľ čo miera vymierania druhov a riziko pre väčšinu taxónov sa v posledných desaťročiach výrazne zvýšili {4.2.4, obrázky 3.10 a 4.8}. Tieto trendy a ich dôsledky pre globálnu udržateľnosť sú plne zdokumentované v hodnoteniach IPBES. Napriek tomuto uznaniu, rastúcemu počtu multilaterálnych environmentálnych dohôd a rastúcemu uznaniu potreby transformačnej zmeny zo strany širokej škály aktérov sa globálne trendy v strate biodiverzity a úpadku prírody naďalej uberajú nesprávnym smerom (*plne preukázané*) {1.1, 1.2.3}.

Neschopnosť zastaviť a zvrátiť stratu biodiverzity a úpadok prírody, ktoré sú dôsledkom týchto viacerých vzájomne pôsobiacich kríz, vytvára neprijateľne vysoké ekonomické a neekonomické náklady a podkopáva poskytovanie prínosov prírody ľuďom (napr. potraviny, sladká voda, palivo, vlákna) a bohatstvo sociálneho, kultúrneho a duchovného života (*plne preukázané*) {1.2.1}. Vysoké ekonomické náklady a riziká spojené s neschopnosťou riešiť stratu biodiverzity sa uznávajú a bolo vykonaných niekoľko pokusov o kvantifikáciu týchto nákladov na základe ekonomickej hodnoty odvodennej z ekosystémov a rozsahu investícií potrebných na obnovu a regeneráciu (**obrázok SPM.7**) (*plne preukázané*) {1.2.1}. Nezohľadňujú však nemateriálne prínosy prírody, ako sú príležitosti na inšpiráciu, vzdelávanie a rekreáciu, ako aj dôležité prínosy k zmyslu miesta, kultúrnej rozmanitosti a náboženským alebo duchovným hodnotám (*plne preukázané*) {1.2.1}. Kvantifikácia straty takýchto nemateriálnych prínosov prírody je obzvlášť náročná a v posudzovanej literatúre sa jej venovala menšia pozornosť, hoci to neznamená, že ich strata je menej významná alebo závažná (*preukázané, ale neúplné*) {1.2.1}. Najtransformatívnejšie vízie spravodlivého a udržateľného sveta preukazujú nesmierne potenciálne prínosy pre celý život tým, že zahŕňajú rôzne perspektívy a viacero oblastí zamerania (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}.

A3 Transformačná zmena je proces, ktorý zahŕňa zásadné, celosystémové zmeny v názoroch, štruktúrach a postupoch (*plne preukázané*) {1.3.1, 1.3.2, 1.4, 3.2}. Prídavné meno „zásadné“ sa vzťahuje na rozsah, kvalitu a smerovanie zmeny a „celosystémové“ sa vzťahuje na šírku zmien na rôznych úrovniach a v rôznych rozsahoch v systéme (*plne preukázané*) {1.1}. Názory zahŕňajú spôsoby myslenia, poznania a vnímania. Štruktúry sa vzťahujú na spôsoby organizácie, regulácie a riadenia. Postupy predstavujú spôsoby konania, správania a prepojenia (*plne preukázané*) {1.3.1}. Tieto tri aspekty sú prepojené a navzájom sa ovplyvňujú; zásadné, celosystémové zmeny zahŕňajú zmeny vo všetkých troch týchto aspektoch (*plne preukázané*) {1.3.1}. Významné zmeny v jednom aspekte majú potenciál ovplyvniť zmeny v ostatných aspektoch. Podobne môžu byť zmeny v jednom aspekte obmedzené tým, čo sa deje alebo mení v iných aspektoch (*preukázané, ale neúplné*) {1.3.1, 1.4}.

Transformačné zmeny nie sú vždy prospešné pre biodiverzitu (*plne preukázané*) {3.5, 1.3.2}. Historicky prispelo mnoho transformácií k úpadku prírody (**rámček SPM.1**) (*plne preukázané*) {3.1}. Pretínajúce sa aspekty názorov, štruktúr a postupov však vytvárajú ľudia, a preto ich možno potenciálne transformovať (*plne preukázané*) {1.3.1}. Pojmy „prechody“ a „transformácie“ sa často zamieňajú ako označenie procesov transformačnej zmeny. V hodnotení sa rozlišuje medzi prechodmi, ktoré sa zvyčajne vzťahujú na usporiadané zmeny prebiehajúce v konkrétnych sektoroch, systémoch alebo lokalitách (napr. energetický systém), a transformáciami, ktoré sa vzťahujú na širšie a hlbšie spoločenské zmeny prebiehajúce vo viacerých systémoch (napr. priemyselná revolúcia) (**rámček SPM.1**) (*preukázané, ale neúplné*) {1.1}. V komplexných systémoch charakterizovaných neistotou a vznikom je transformačná zmena adaptívnym procesom (*preukázané, ale neúplné*)

Rámček SPM 1 **Priemyselná revolúcia ako príklad zmien v názoroch, štruktúrach a postupoch.**

Historické príklady, ako napríklad priemyselná revolúcia, ilustrujú, ako zmeny v názoroch, štruktúrach a postupoch prispeli k transformačnej zmene v minulosti {rámček 3.1}. Hoci tento príklad prispel k strate biodiverzity a úpadku prírody, rozsah transformačných zmien, ku ktorým došlo počas priemyselnej revolúcie, považujú niektorí za porovnateľný s rozsahom a dĺžkou zmien potrebných na dosiahnutie globálnej udržateľnosti, avšak tieto zmeny prebiehali počas oveľa dlhšieho obdobia, ako je potrebné na transformačnú zmenu pre spravodlivý a udržateľný svet. Na základe názorov sa viedli diskusie o tom, že vedecká revolúcia a osvietenstvo boli hlavnými faktormi priemyselnej revolúcie. Presadzovali myšlienku, že empirické poznatky a rozum možno použiť na

pochopenie a kontrolu prírody, ktorá sama o sebe bola čoraz viac vnímaná z hľadiska inštrumentálnych, a nie relačných alebo vnútorných hodnôt. Štrukturálne zmeny zahŕňali reorganizáciu výroby, kedy nový továrenský systém umožnil masívne zvýšenie produktivity a európske impériá rozšírili svoje hľadanie prírodných zdrojov prostredníctvom kolonializmu. Postupy sa zmenili vďaka novým technológiám, ako napríklad parný stroj na uhlie a textilné stroje, ktoré umožnili obrovské zvýšenie rýchlosti a efektívnosti výroby prostredníctvom továrenských systémov. Tieto navzájom prepojené zmeny spoločne transformovali spôsob, akým sa vyrábala takmer každý produkt, a prispeli k rozsiahlym zmenám v spôsobe práce ľudí a spôsobe organizácie spoločnosti {rámček 3.1}.

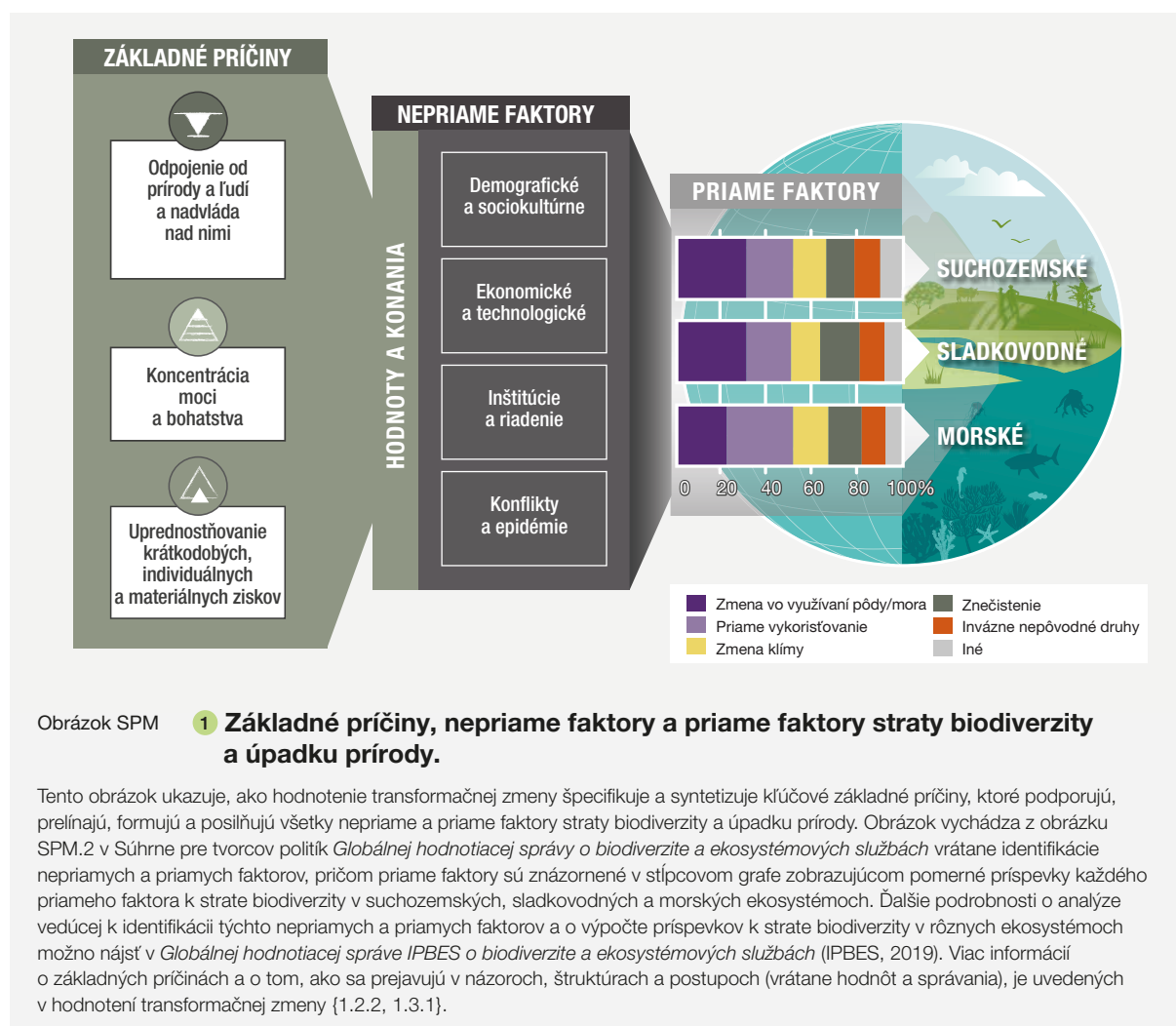
{1.1}. Je možné ovplyvňovať a riadiť procesy transformačnej zmeny, ale je náročné, ak nie nemožné, presne kontrolovať výsledky. Preto je priebežné monitorovanie, hodnotenie, učenie sa a prispôbovanie plánov a opatrení nevyhnutné na riešenie nezamýšľaných dôsledkov a udržiavanie súladu s dohodnutými cieľmi (*plne preukázané*) {1.3.1, 3.3, 3.5.7, 5.6.4, 5.8}.

A4 Základné príčiny ovplyvňujú všetky nepriame a priame faktory spôsobujúce stratu biodiverzity a úpadok prírody. Transformačná zmena, ktorá rieši tieto základné príčiny, je nevyhnutná pre spravodlivý a udržateľný svet (*plne preukázané*) {1.2.2, 1.3, 4.2}.

Základné príčiny sú hlboko zakorenené a prepojené vzorce, ktoré formujú, ovplyvňujú a posilňujú nepriame a priame faktory spôsobujúce stratu biodiverzity a úpadok prírody (**obrázok SPM.1**) (*preukázané, ale neúplné*) {1.2.2}. Nachádzajú sa pod povrchom toho, čo je okamžite zrejmé, no napriek tomu sú významne prepojené s pôvodom pozorovaných problémov (*preukázané, ale neúplné*) {1.2.2}. Tri kľúčové základné príčiny identifikované v hodnotení

a opísané nižšie sa spoločne vyvíjali a naďalej sa navzájom posilňujú s ďalekosiahlymi a systémovými vplyvmi, ktoré ovplyvňujú viacero vzájomne prepojených výziev a kríz (*plne preukázané*) {1.2, 1.2.1, 1.2.2}. Spoločne podkopávajú účinnosť úsilia o ochranu, obnovu a udržateľné využívanie biodiverzity a prejavujú sa vo výzvach a prekážkach transformačnej zmeny (*plne preukázané*) {4.1}. Tri základné príčiny sú:

- Odpojenie od prírody a ľudí a dominancia nad nimi sa vzťahuje na názor, že ľudia sú oddelení od prírody a sú jej nadradení a že príroda sa skladá z objektov, ktoré ľudia môžu používať ako zdroje (*plne preukázané*) {1.2.1, 1.2.2}. Tento spôsob rámcovania vzťahov medzi človekom a prírodou ospravedlňuje nielen vykorisťovanie prírody, ale aj vykorisťovanie konkrétnych ľudí a komunit s cieľom vybudovať pracovnú silu potrebnú na vykorisťovanie prírody (*plne preukázané*) {1.2.1, 1.2.2}. Posilňuje to ich marginalizáciu a môže viesť niektoré komunity k deštruktívnym vzťahom s prírodou (*plne preukázané*) {1.2.1, 1.2.2, rámček 3.3, 4.2.1}. Táto

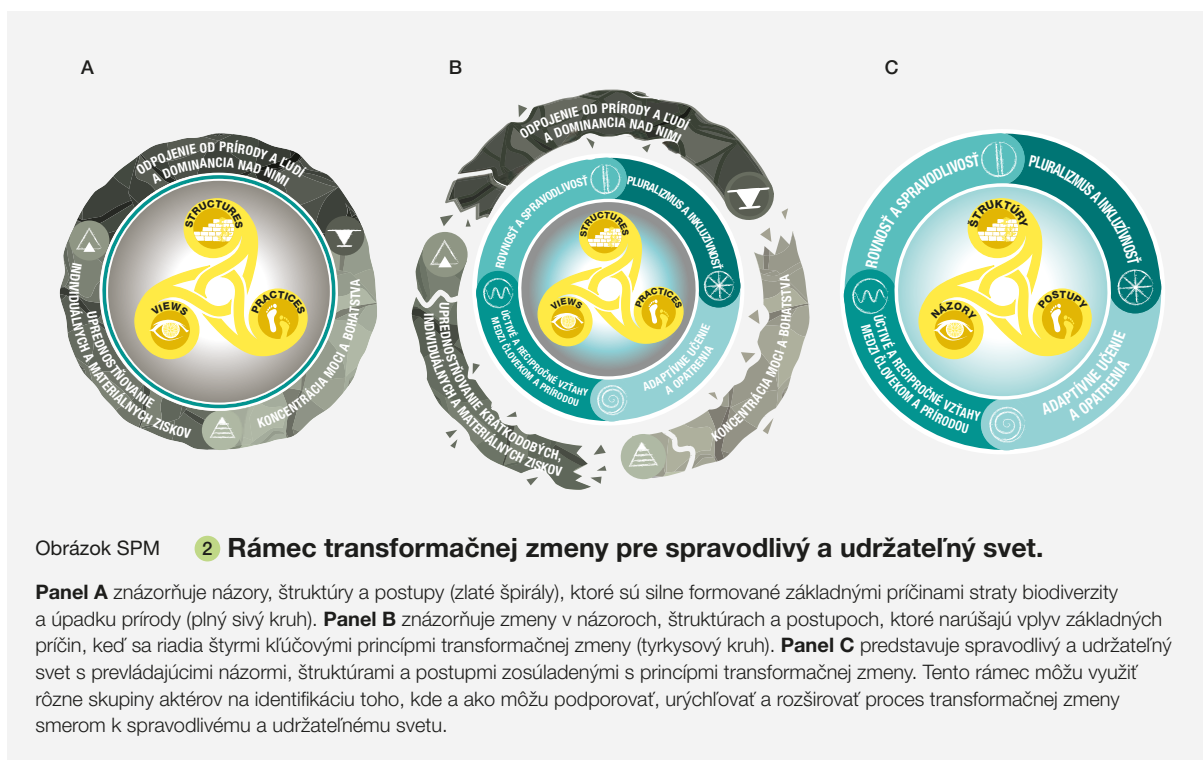
základná príčina má hlboké historické korene a mala rozsiahle dôsledky prostredníctvom kolonializmu, otroctva, modernosti, kapitalizmu a ekonomík poháňaných rastom (*plne preukázané*) {1.2.1, 1.2.2, rámček 3.3, 4.2.1, 4.2.2}. Naďalej ovplyvňuje sociálne a ekonomické štruktúry, ktoré ospravedlňujú vykorisťovanie prírody a marginalizovaných ľudí a komunit (*plne preukázané*) {4.2.1}. Je v rozpore so svetonázormi a hodnotami mnohých pôvodných obyvateľov a miestnych komunit (*plne preukázané*) {1.2.2, 1.2.3, 3.2.3, 3.5.2, 4.2.1, 5.7};

- (b) koncentrácia moci a bohatstva uznáva, že aktivity a záujmy klesajúceho počtu ľudí neúmerne spôsobujú stratu biodiverzity a úpadok prírody (*plne preukázané*) {1.2.2, 4.2.2}. Nerovnosti v moci a bohatstve existujú v rámci krajín aj medzi nimi a prelínajú sa s inými faktormi marginalizácie (napríklad aj vrátane rasy, triedy, schopností, pohlavia alebo veku) (*plne preukázané*) {1.2.2, 4.2.2}. Koncentrácia moci a bohatstva je dôležitá pre biodiverzitu, pretože práve tí bohatí sú zodpovední za neúmerny podiel využívania prírodných zdrojov, neudržateľnú úroveň spotreby a súvisiace environmentálne vplyvy. Bohatí aktéri v súčasnosti spôsobujú stratu biodiverzity lokálne aj na iných miestach prostredníctvom svojej úrovne spotreby a súvisiacich modelov ťažby zdrojov. Okrem toho sa ničenie prírody môže stať stratégiou prežitia v chudobnejších komunitách. Koncentrácia moci a bohatstva tiež vytvára rozdiely v prístupe k rozhodovacím procesom a môže byť použitá na blokovanie transformačnej zmeny (*plne preukázané*) {1.2.2, 4.2.2, 4.2.4}. V roku 2021 bol podiel globálneho bohatstva, ktorý vlastnilo horné 1 percento svetovej populácie, 39,2 percenta, zatiaľ čo spodných 50 percent vlastnilo 1,85 percenta globálneho bohatstva (*plne preukázané*) {4.2.2}. V roku 2015 vlastnili Európa a Severná Amerika 84 percent svetového bohatstva na obyvateľa, pričom zvyšok sveta mal iba 16 percent (*plne preukázané*) {4.2.2};
- (c) uprednostňovanie krátkodobých, individuálnych a materiálnych ziskov zdôrazňuje okamžité záujmy a túžby pred hodnotami komunity a udržiavaním sociálnej a ekologickej integrity z dlhodobého hľadiska (*plne preukázané*) {1.2.2}. Táto základná príčina je udržiavaná prostredníctvom ekonomických a sociálnych systémov, ktoré merajú pokrok predovšetkým ako rast HDP, vnímajú spokojnosť alebo šťastie ako akumuláciu materiálneho majetku a považujú ľudí za jednotlivcov maximalizujúcich úžitok (*plne preukázané*) {1.2.2, 4.2.2}. Túto situáciu zhoršuje krátkodobé myslenie, ktoré dominuje v obchodnom spravodajstve a politických cykloch (*preukázané, ale neúplné*) {1.2.2}.

A5 Nasledujúce štyri princípy sa zaoberajú základnými príčinami straty biodiverzity a úpadku prírody a usmerňujú transformačnú zmenu smerom ku globálnej udržateľnosti:

- a) rovnosť a spravodlivosť; b) pluralizmus a inklúzia; c) úctivé a recipročné vzťahy medzi človekom a prírodou; a d) adaptívne učenie a konanie (*plne preukázané*) {1.2, 1.2.2, 1.3.2, 1.5, 2.3.2, 4.3, 5.3, 5.6, 5.7}.** V hodnotení sa princípy¹⁵ vzťahujú na normatívne alebo procedurálne usmernenia, ktoré upravujú správanie, rozhodovanie alebo konanie. Princípy sú kľúčové pre riešenie základných príčin straty biodiverzity a sú základom pre zmenu názorov, štruktúr a postupov pre spravodlivý a udržateľný svet (**obrázok SPM.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {1.3.2, 1.4.3}. Názory, štruktúry a postupy spojené s určitými kontextmi alebo komunitami sú už v súlade s týmito princípmi a nemusia sa meniť, vrátane relačných názorov na jednotu ľudí a prírody, ktoré okrem iného zastávajú mnohí pôvodní obyvatelia a miestne komunity (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.3.4, 5.3}. Na riešenie globálnej povahy súčasných výziev v oblasti udržateľnosti a podrobnej povahy základných príčin straty biodiverzity a úpadku prírody by sa nasledujúce hlavné princípy transformačnej zmeny mohli vo väčšej miere začleniť do prevládajúcich názorov, štruktúr a postupov, ako je tomu v súčasnosti (*plne preukázané*) {1.3.3, 1.4.3}:
- (a) princíp rovnosti a spravodlivosti zabezpečuje, že intervencie pre transformačnú zmenu sú navrhnuté spravodlivým spôsobom. Literatúra týkajúca sa tohto princípu zdôrazňuje kľúčový význam rovnosti a spravodlivosti v postupoch aj výsledkoch pre ľudí (vrátane súčasných aj budúcich generácií) a iné druhy (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.3.5, 3.2.2, 4.3, 5.3.2, 5.7.2};
- (b) princíp pluralizmu a inklúzie zabezpečuje, že rozdiely v perspektívach, hlasoch a skúsenostiach sú uznané a rešpektované prostredníctvom rozvoja kontextovo špecifických stratégií a opatrení pre transformačnú zmenu. Opatrenia, ktoré sú v súlade s týmto princípom, zapájajú rôznych aktérov, vízie a svetonázory a zostávajú otvorené prebiehajúcim sporom, opätovným rokovaniam a zmenám (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.2.3, 3.2.5, 3.3, 3.5.1, 3.5.2, 4.3, 5.3.3, 5.6.2, 5.6.4, 5.7.2};
- (c) princíp úctivých a recipročných vzťahov medzi človekom a prírodou uznáva vzťahové hodnoty a zodpovednosti založené na prepojení medzi človekom a prírodou. Predstavuje posun od inštrumentálnych vzťahov založených na extrakcii, vykorisťovaní, dominancii a kontrole smerom k pestovaniu hodnôt starostlivosti,

15. Pojem „princípy“ použitý v tomto dokumente označuje rámec pre porozumenie, uvažovanie a rozhodovanie a nevzťahuje sa na právne zásady. Princípy často predstavujú hodnoty alebo presvedčenia, ktoré riadia rozhodnutia a správanie.

rešpektu, solidarity, zodpovednosti a správcovstva (*plne preukázané*) {1.2.2, 1.3.2, 2.3.2, 3.2.3, 5.3.1, 5.3.3, 5.3.4, 5.6.1, 5.6.2, 5.7};

- (d) princíp adaptívneho učenia a konania uznáva, že transformačná zmena je dynamický a vznikajúci proces s rozvíjajúcimi sa vplyvmi a nezamýšľanými dôsledkami, ktoré je potrebné neustále riešiť (*plne preukázané*) {1.1, 1.3.2, 3.3, 5.6.4, 5.8}.

A6 Výzvy transformačnej zmeny sú komplexné, systémové, pretrvávajúce, všadeprítomné a zaťažené mocou. V hodnotení bolo identifikovaných päť zastrešujúcich výziev transformačnej zmeny: a) pretrvávajúce vzťahy dominancie, najmä tie, ktoré vznikli a šíria sa v koloniálnych érach; b) ekonomické a politické nerovnosti; c) nedostatočné politiky a nevhodné inštitúcie; d) neudržateľné modely spotreby a výroby a individuálne zvyky a postupy; a e) obmedzený prístup k čistým technológiám a nekoordinované znalostné a inovačné systémy (*plne preukázané*) {1.2.2, 3.5.3, 3.5.7, 4.1, 4.2, 5.8}.

- (a) Vzťahy dominancie, či už ľudí nad prírodou alebo ľudí nad ostatnými, majú v mnohých spoločnostiach dlhú históriu. Súčasné vzťahy dominancie, ktoré predstavujú výzvy pre transformácie vo vzťahoch ľudí k prírode a biodiverzite, ktoré môžu viesť k spravodlivému a udržateľnému svetu, však vznikli z konvergencie predchádzajúcich vzťahov a zamerania sa na ťažbu zdrojov počas koloniálnych období (*preukázané*,

ale neúplné) {4.2.1}. Tieto vzťahy sú trvalé, pretože reproduktujú mocenské nerovnováhy a inštitucionálne štruktúry, ktoré sú výhodné pre privilegovaných a mocných (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.1}. Napríklad súčasné politicko-ekonomické systémy sa spoliehajú na prierezové nerovnosti a hierarchie, ktoré formujú, aké hlasy a myšlienky sú zahrnuté v plánoch a víziách vzťahov ľudí k prírode a biodiverzite (*plne preukázané*) {4.2.1}. Environmentálne dôsledky týchto plánov často ovplyvňujú tých, ktorí sú vylúčení, a reproduktujú prierezové nerovnosti vrátane nerovností založených na rase a pohlaví (*plne preukázané*) {4.2.1}.

- (b) Ekonomické a politické nerovnosti podkopávajú účinnosť stratégií ochrany, obnovy a udržateľného využívania biodiverzity {4.2.2}. Mocní aktéri so záujmami, či už jednotlivci alebo inštitúcie, sa môžu brániť transformačnej zmene, ktorá znižuje ich privilégia {4.2.2}. Marginalizované alebo zraniteľné skupiny obyvateľstva môžu vnímať transformačnú zmenu ako neprijateľnú, či dokonca existenčné riziko pre ich už tak neisté životy, zmena by mohla napríklad negatívne ovplyvniť zamestnanosť a rozvoj (*plne preukázané*) {4.2.2}.
- (c) Neprimerané politiky a nevhodné inštitúcie nezohľadňujú dynamiku a rozsah straty biodiverzity a úpadku prírody (*plne preukázané*) {4.2.3}. Inštitúcie majú problém s primeranosťou, keď inštitucionálne usporiadanie – súbor noriem, pravidiel a rozhodovacích postupov, ktoré sa snažia regulovať procesy vzťahu medzi

človekom a prírodou a systémy riadenia – nezodpovedá priestorovému rozsahu a/alebo časopriestorovému fungovaniu biofyzikálnych systémov, v ktorých sú zakotvené (*plne preukázané*) {4.2.3}. Nezhody v priestorovej, časovej a inštitucionálnej dynamike obmedzujú účinnosť politík a praktík zameraných na biodiverzitu (*plne preukázané*) {4.2.3}.

Neoliberalná (re)štrukturalizácia štátnych politík vrátane liberalizácie a úsporných opatrení ďalej obmedzuje schopnosť štátov presadzovať transformačnú zmenu. Hoci sa neoliberalné politiky uplatňujú heterogénne na celom svete, prevládajúce rámovanie vládnych politík formovaných neoliberalizmom legitimizuje trhovo riadený rozvoj a investície na úkor štátom riadených environmentálnych iniciatív (*plne preukázané*) {4.2.3, 4.2.1}.

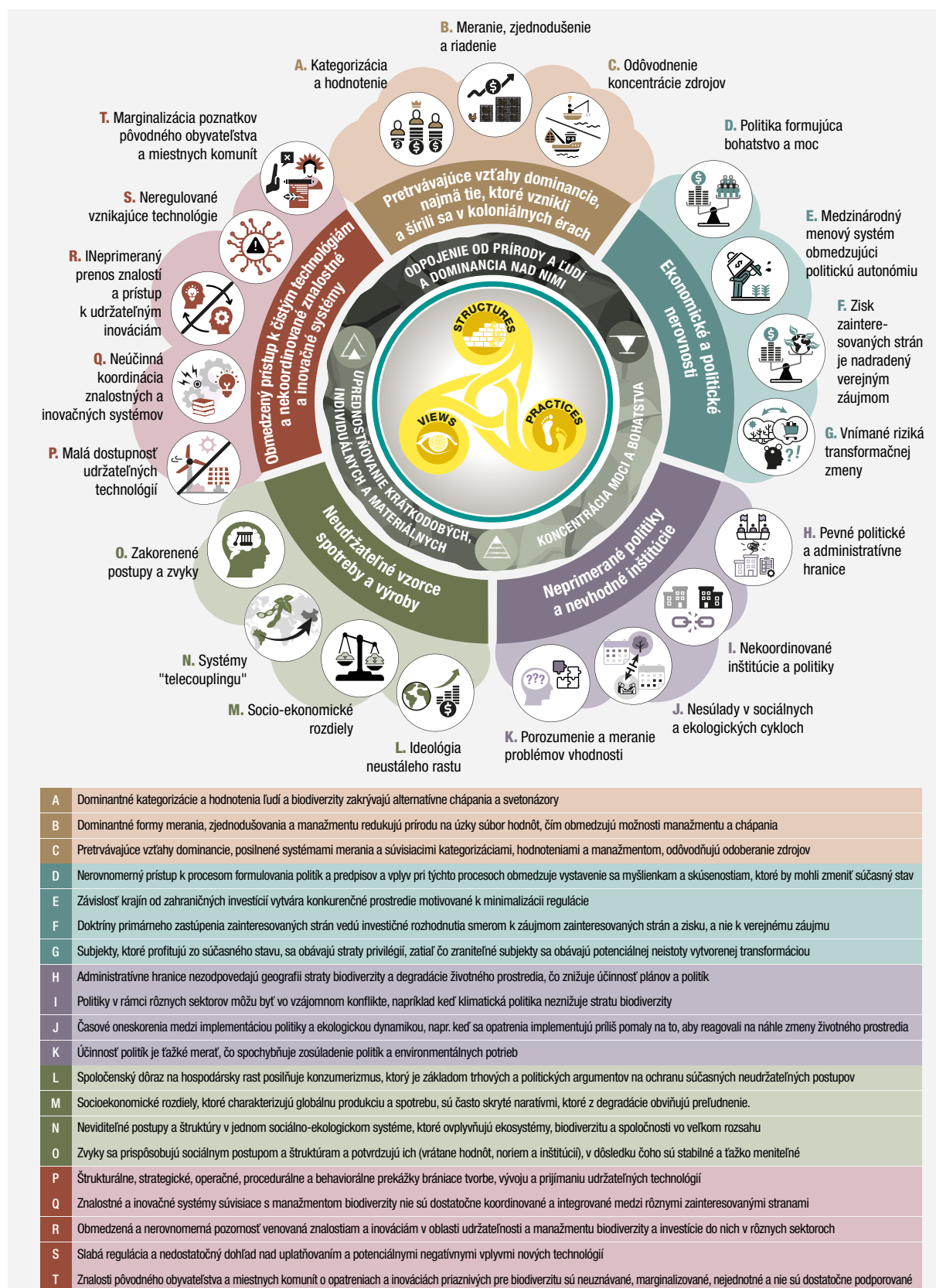
Reformné reakcie na stratu biodiverzity a úpadok prírody, ktoré neriešia základné príčiny, môžu spochybniť transformačnú zmenu, keď zakrývajú nepriame faktory straty biodiverzity a môžu viesť k pocitu, že došlo k účinným opatreniam. Napríklad sa môže zdať, že mnohé kompenzačné opatrenia na ochranu biodiverzity riešia stratu biodiverzity, ale čelili problémom s dodržiavaním predpisov a ťažkostiam s efektívnym riadením zložitosti merania a kompenzácie. Vyskytli sa aj prípady, keď zle navrhnuté a/alebo riadené kompenzačné schémy viedli okrem iných problémov k vyvlastneniu a porušovaniu príslušných práv pôvodného obyvateľstva a miestnych komunit (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.3, rámček 4.1}.

- (d) Neudržateľné modely spotreby a výroby sú často definované, podporované, riadené a reprodukovanie skôr sociálnymi a kultúrnymi normami ako vedomým a zámerným rozhodovaním (*plne preukázané*) {4.2.4}. V globalizovanej ekonomike môžu účinky telecouplingu na diaľku, a to aj prostredníctvom obchodu, viesť k ekonomickým stimulom na zvýšenie spotreby prostredníctvom efektívnosti rozsahu a môžu zakrývať environmentálne vplyvy, pretože sa vyskytujú na vzdialených miestach (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.4, tabuľka 4.1, obrázok 4.8}. Telecoupling môže viesť k spätným účinkom, napríklad keď zlepšenie efektívnosti nevedie k nižšej, ale k vyššej miere spotreby (pretože nižšie výrobné náklady vedú k nižším nákladom na spotrebu) (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.4}. Napríklad spoločenský dôraz na hospodársky rast je základom moderného konzumerizmu, rovnako ako stratégie na maximalizáciu ziskov, ako je plánované zastarávanie a predčasné starnutie technológií (*plne preukázané*) {4.2.4, 4.2.5}. Tieto normy sťažujú definovanie alternatívnych modelov so zlepšenými výsledkami v oblasti biodiverzity.

- (e) Obmedzený prístup k čistým technológiám a nekoordinované znalostné a informačné systémy bránia výrobcovi a spotrebiteľovi náročným na zdroje a energiu v prijímaní technológií, ktoré podporujú transformačnú zmenu (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.5}. Plánované zastarávanie a predčasné starnutie technológií, zhoršené „odrazovými efektmi“, spôsobuje neudržateľnú výrobu a využívanie (*plne preukázané*). Existujú prevádzkové a procedurálne obmedzenia prístupu k udržateľným technológiám, ako sú slabé trhové inštitúcie a nedostatočne vyškolení odborníci poverení prevádzkou alebo údržbou týchto technológií, ktoré bránia prijatiu takýchto technológií spoločnosťami, organizáciami a výrobcami v krajinách s nízkymi až strednými príjmami. Mnohí výrobcovia sa naďalej spoliehajú na neudržateľné technológie, ktoré poškodzujú ľudí a biodiverzitu kvôli obmedzenej dostupnosti a vysokým nákladom na čistejšie technológie (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.5}.

A7 Výzvy transformačnej zmeny sa prejavujú v rôznych kontextoch ako široká škála prekážok, ktoré pretrvávajú a posilňujú existujúce modely a vzťahy, čím prispievajú k strate biodiverzity a úpadku prírody (*plne preukázané*) {1.2, 4.2, 4.2.1, 4.2.2, 4.2.3, 4.2.4, 4.2.5}. Transformačná zmena pre spravodlivý a udržateľný svet zahŕňa mocenské boje, napätie a kompromisy medzi aktérmi s rôznymi svetonázormi, hodnotami, víziami a záujmami a skúsenosťami s transformačnou zmenou (*plne preukázané*) {3.5.3}. Vplyvní aktéri, ktorí profitujú zo súčasného stavu, mobilizujú zdroje na ochranu svojich záujmov (*plne preukázané*) {1.2.2, 1.2.3, 4.2.2, 4.2.3}. Jedným z dôkazov tejto mocenskej nerovnováhy je použitie sily a násillia proti civilistom, aktivistom a ochrancom životného prostredia bojujúcim proti environmentálne deštruktívnym aktivitám súvisiacim s odlesňovaním, výstavbou priehrad alebo ťažbou a proti novinárom, ktorí informujú o takýchto konfliktach, pričom v rokoch 2012 až 2022 bolo zabitých odhadom 2 000 ľudí, z ktorých približne tretina patrila k pôvodnému obyvateľstvu (*plne preukázané*) {1.2.2}. Ochrancovia životného prostredia sú tiež vystavení vysídľovaniu, represiám, kriminalizácii, obťažovaniu a digitálnym útokom (*plne preukázané*) {1.2.2}. Výskum ukazuje, že opatrenia a rozsah zdrojov venovaných na blokovanie transformačnej zmeny v súčasnosti prevyšujú tie, ktoré sa venujú ochrane a udržateľnému využívaniu biodiverzity (*plne preukázané*) {1.2.1, 1.2.2, 1.2.3}.

Každá z hlavných výziev súvisí so základnými príčinami straty biodiverzity a úpadku prírody a je spojená so súborom prekážok, ktoré bránia transformačnej zmene (**obrázok SPM.3**). V hodnotení literatúry sa identifikovalo 20 prekážok brániacich transformačnej zmene. Napríklad výzva ekonomických a politických nerovností sa prejavuje ako prekážka, keď bohatstvo a moc formujú politiku, alebo

Obrázok SPM

3 Vzťah medzi výzvami a prekážkami transformačnej zmeny.

Tento obrázok predstavuje koleso vzájomne prepojených výziev (rôzne farby) a prekážok (rôzne písmená) transformačnej zmeny. Znárodňuje vzťah medzi výzvami, ktoré sú vzájomne prepojené prostredníctvom názorov, štruktúr a postupov spojených so základnými

príčinami straty biodiverzity a úpadku prírody. Ich prepojený charakter v tejto vnútornej úrovni vysvetľuje, ako sa navzájom posilňujú, ale tiež ukazuje, ako je každá prekážka v rámci výzvy vstupným bodom pre katalyzáciu transformačnej zmeny, ktorá môže zmeniť názory, štruktúry a postupy, a tým spustiť rozsiahlejšie zmeny v rámci iných výziev (upravené z obrázku 4.2). Tabuľka podrobne popisuje prekážky (A, B a C zodpovedajú časti 4.2.1; D, E, F a G časti 4.2.2; H, I, J a K časti 4.2.3; L, M, N a O časti 4.2.4; a P, Q, R, S a T časti 4.2.5).

keď sa rozhodnutia o investíciách prijímajú podľa záujmov a zisku akcionárov, a nie podľa verejného záujmu, vrátane ochrany, obnovy a udržateľného využívania biodiverzity (*plne preukázané*) {4.2.2}.

Dynamika moci v rámci medzinárodných menových a finančných systémov, ktorá ovplyvňuje financovanie biodiverzity, ďalej prehľbuje štrukturálne nerovnosti tým, že brzdí politickú autonómiu a obmedzuje inštitucionálne zmeny smerom k distribučnej rovnosti a spravodlivosti (*plne preukázané*) {4.2.2, 4.2.3}.

Systémové blokády, ako sú závislosti od zvolených ciest, rozdrobené a/alebo krátkodobé myslenie a koncentrácia moci, tiež bránia transformačným postupom (*plne preukázané*) {4.2.2}. Dominantný ekonomický systém so svojím zameraním na trhovo orientovaný rozvoj, investície a rast zameraný na export redukuje prírodu na jednu ekonomickú hodnotu a marginalizuje iné spôsoby oceňovania prírody a biodiverzity, a to aj na základe relačných a vnútorných hodnôt (*plne preukázané*) {2.3.2, 4.2.1, 4.2.3, 4.2.4, 4.2.5}.

A8 Cesty k transformačnej zmene zahŕňajú prekonanie kontextovo špecifických výziev a prekážok prostredníctvom strategických rozhodnutí, ochoty, odvahy a činov v súlade s princípmi transformačnej zmeny (*plne preukázané*) {1.4.2, 2.3.2, 3.5, 4.3, 5.8}.

Cesty k transformačnej zmene zahŕňajú politiky, programy a projekty, ktoré riešia základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody a sú v súlade s princípmi transformačnej zmeny (*plne preukázané*) {1.3.1, 4.3}. Takéto cesty zahŕňajú viacero opatrení rôznych aktérov, ktorí spoločne pracujú na implementácii stratégií pre transformačnú zmenu (*preukázané, ale neúplné*) {5.8}. Výzvy a prekážky transformačnej zmeny sú vzájomne prepojené a nemožno ich prekonať prístupmi, ktoré sa zameriavajú iba na jednu z nich. Procesy tvorby vízií často zahŕňajú kolektívne predstavovanie si zásadných zmien vo vzťahoch medzi človekom a prírodou, pomáhajú ľuďom vidieť súvislosti medzi systémovými aspektmi a procesmi a to, ako premýšľajú o svete okolo seba (*plne preukázané*) {2.3.2, 2.4.2}. Sú silné a účinné pri vytváraní transformačných zmien, keď zahŕňajú: a) jasnosť účelu a rozsahu;

b) zmysluplné začlenenie osôb so spoločnými cieľmi a rôznymi perspektívami; c) predstavivosť a kreativitu na prekonanie existujúcich vzorcov; a d) flexibilitu prispôbiť sa novým myšlienkam (*preukázané, ale neúplné*) {2.2.3}.

Každá výzva ponúka strategické príležitosti na katalyzáciu opatrení, ktoré riešia viacero prekážok. Napríklad úsilie

o zlepšenie prispôsobenia politiky priestorovému kontextu môže tiež riešiť vzťahy dominancie, ktoré zachovávajú inštitúcie v ich súčasných formách, a nedostatok koordinácie medzi znalostnými systémami (*plne preukázané*) {4.3}. Riešenie prekážok niekedy zahŕňa aktívne narušenie alebo starostlivé postupné odstraňovanie existujúcich závislostí od ciest (*plne preukázané*) {4.3}. Prekonávanie výziev a prekážok si vyžaduje pozornosť venovanú transformačným spôsobom myslenia, konania, organizovania, riadenia, vytvárania vzťahov a poznávania vo všetkých kontextoch a na všetkých úrovniach (*preukázané, ale neúplné*) {4.3}. Ignorovanie kontextových faktorov predstavuje vyššie riziko, že transformačné iniciatívy zlyhajú, výrazne sa odchyľia od zamýšľaných výsledkov alebo vytvoria iné škodlivé následky (*preukázané, ale neúplné*) {3.5.1, 3.5.4}.

A9 Šesť rozsiahlych prístupov zdôrazňuje doplnkové poznatky na podporu a urýchlenie zámernej transformačnej zmeny. Každý z nich poskytuje jedinečné poznatky na pochopenie, opis, analýzu, spustenie a navigáciu v tom, ako k transformačnej zmene dochádza. Prepojenie viacerých prístupov môže viesť k synergiám, ktoré posilňujú cesty smerom k spravodlivému a udržateľnému svetu (*plne preukázané*) {3.2, 3.3, 3.5}. Žiadna jednotlivá teória ani prístup neposkytuje úplné pochopenie toho, ako dosiahnuť transformačnú zmenu v rôznych kontextoch a na rôznych úrovniach (*plne preukázané*) {3.3, 3.5.1}. V literatúre bolo identifikovaných šesť rozsiahlych prístupov, z ktorých každý predstavuje skupinu súvisiacich teórií a rámcov, ktoré majú spoločné znaky vo svojich základných predpokladoch a chápaní toho, ako dosiahnuť transformačnú zmenu. Znalosti pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít prispievajú k všetkým týmto prístupom (**tabuľka SPM.1**) (*plne preukázané*) {3.2, 3.3, 3.5}. Týchto šesť prístupov a ich hlavné zamerania sú:

- (a) **Systémové prístupy.** Transformačná zmena prebieha prostredníctvom systémových zmien, a preto si vyžaduje pozornosť venovanú viacerým aspektom systému, ako sú vízie alebo ciele, spätná väzba a štruktúry, ktoré tvoria systém {3.2.1};
- (b) **Štrukturálne prístupy.** Transformačná zmena nastáva, keď sa ekonomické, kultúrne, politické alebo sociálne štruktúry menia spôsobom, ktorý podporuje udržateľnosť {3.2.2};
- (c) **Prístupy vnútornej transformácie.** Transformačná zmena prebieha prostredníctvom zmien v osobných hodnotách, presvedčeníach a svetonázoroch a uznaním vnútrogeneračných a medzigeneračných, ľudských

Tabuľka SPM

1 Hlavné opatrenia a intervencie spojené so šiestimi širokými prístupmi k transformačnej zmene a úloha poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít v každom prístupe.

PRÍSTUPY	HLAVNÉ OPATRENIA A INTERVENIE SÚVISIACE S PRÍSTUPOM	ÚLOHA POZNATKOV PŮVODNÝCH OBYVATEĽOV A MIESTNYCH
Systém 	Intervencie, ktoré menia vzťahy a spätnú väzbu, ktoré blokujú alebo môžu pomôcť urýchliť systémové zmeny, vrátane zmien štruktúry, pravidiel a sietí v systéme a celkových cieľov alebo základného zámeru systému.	Zdieľanie a poskytovanie komplexných a prepojených pohľadov na vzťahy medzi človekom a prírodou a komplexné vzťahy medzi bytosťami (hmotnými aj nehmotnými).
Štruktúra 	Zmena ekonomických, sociálnych, politických a kultúrnych pravidiel, či už prostredníctvom zásahov do riadenia alebo prostredníctvom reformy prevládajúcich pravidiel zo strany komunít.	Spochybňovanie koloniálnych štruktúr a inštitucionalizácia miestneho riadenia s cieľom presadzovať a posilňovať udržateľné postupy spojené s poznatkami pôvodných obyvateľov a miestnych komunít.
Vnútna transformácia 	Vzťahové aktivity, ktoré podporujú vzťahy medzi ľuďmi a ostatnými tvormi; vzťahy v rámci generácie a medzi generáciami; vzťahy medzi sebou a ostatnými a vzťahy so sebou samými, ktoré vedú k zmene vnútorných presvedčení, názorov a postupov.	Zdôrazňovanie duchovných, emocionálnych, kultúrnych, sociálnych a historických aspektov vzťahov medzi sebou a ostatnými s cieľom aktivovať a využiť vnútorný potenciál pre transformačnú zmenu.
Posilnenie postavenia 	Podpora sociálnych hnutí a budovanie sietí na miestnej úrovni, predstavovanie alternatívnych ciest s využitím kritických nástrojov, sebareflexie a historicky odopieranej autority s cieľom získať uznanie, zastúpenie a práva v právnych štruktúrach a iných kľúčových oblastiach moci.	Presadzovanie právomoci, moci a práv pôvodných obyvateľov a miestnych komunít na poznatky a prekonávanie historického dedičstva a marginalizovaných situácií.
Spoločné vytváranie poznatkov 	Spolupráca v oblasti výskumu a opatrení, ktorá buduje individuálne a kolektívne kapacity na podporu žiaducej budúcnosti prostredníctvom vízií, dialógov, reflexie a spätnej väzby vrátane zdieľania poznatkov prístupnými spôsobmi.	Spoločné vytváranie poznatkov a spoločné navrhovanie nových produktov, postupov a riešení prostredníctvom interaktívneho procesu prepájania znalostných systémov.
Veda a technológia 	Využívanie nových technológií a inovácií v spojení s inkluzívnymi inovačnými procesmi; zvýšené financovanie výskumu, vzdelávania, osvetovej činnosti a prepojenia medzi vedou a politikou.	Zapojenie sa ako zdroj poznatkov pre vedu, technológie a inovácie, ktoré často čerpá z tradičných poznatkov, súvisiacich postupov a biologických zdrojov, ktoré boli zachované a udržiavané prostredníctvom poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít.

a neľudských vzťahov, čo vedie k integrovaným krokom naprieč úrovňami {3.2.3};

- (d) *Prístupy na posilnenie postavenia.* Transformačná zmena nastáva, keď v súčasnosti marginalizované skupiny presadzujú svoju angažovanosť a moc spôsobom, ktorý transformuje mocenské vzťahy v prospech rovnosti a udržateľnosti {3.2.4};
- (e) *Prístupy spoločného vytvárania poznatkov.* Transformačná zmena je podporovaná procesom spoločného vytvárania poznatkov rôznymi aktérmi (napr. občianskou spoločnosťou, pôvodnými obyvateľmi a miestnymi komunitami alebo vedeckými aktérmi), ktorí spolupracujú {3.2.5};
- (f) *Vedecko-technologické prístupy.* Transformačná zmena nastáva, keď vedecké a technické objavy prinášajú nové technológie, perspektívy alebo riešenia, ktoré spoločnosť prijme a rozšíri {3.2.6}.

A10 Aj napriek výzvam je transformačná zmena pre spravodlivý a udržateľný svet možná. Široká škála prípadových štúdií preukazuje transformačný potenciál a vykazuje značné pozitívne environmentálne a sociálne dôsledky pre prírodu a ľudí v priebehu desaťročia (*preukázané, ale neúplné*) {1.2.1, 1.4, 2.3.5, 3.1, 3.4}. Rýchlo rastúci počet aktérov, sektorov a sociálnych hnutí požaduje a implementuje zmeny, ktoré sú spravodlivé, rovnocenné, inkluzívne a účtív (*plne preukázané*) {1.4}. Mnohé existujúce iniciatívy majú transformačný potenciál, ktorý je definovaný ako latentné kapacity na generovanie zásadných, celosystémových zmien v názoroch, štruktúrach a postupoch (*preukázané, ale neúplné*) {1.4}. Historické príklady a súčasné iniciatívy ukazujú, že transformačná zmena je možná na rôznych úrovniach, aby sa dosiahol spravodlivý a udržateľný svet (*preukázané, ale neúplné*) {3.3, 2.3.5}.

Hodnotenie 391 prípadových štúdií pokrývajúcich všetky regióny sveta zdôrazňuje charakteristiky iniciatív

s potenciálom prispieť k transformačnej zmene. Ide o 48 prípadov z Afriky, 100 z Ameriky, 68 z Ázie a Tichomoria a 100 z Európy a Strednej Ázie.¹⁶ Ukazujú, že koalície aktérov už pracujú na rôznych úrovniach, aby prispeli k spravodlivému a udržateľnému svetu (*plne preukázané*) {3.4}. Mnohí aktivujú transformačný potenciál stelesnením princípov transformačnej zmeny a zapojením sa do názorov, štruktúr a postupov {1.4.3}. Tieto prípady ukazujú, že transformačná zmena je uľahčená, keď sú prítomné priaznivé podmienky a keď sa zapoja rôzni aktéri prostredníctvom rôznorodých, kontextovo špecifických opatrení (*preukázané, ale neúplné*) {3.5.4, 3.5.5, obrázok 3.8}. Niektoré prípady tiež odhaľujú negatívne a nezamýšľané dôsledky, čo zdôrazňuje dôležitosť adaptívneho učenia a konania (*plne preukázané*) {1.3.2, 3.5.7}.

Väčšina posudzovaných prípadových štúdií zahŕňa spoluprácu medzi skupinami aktérov vrátane jednotlivých občanov, pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, podnikov, finančných aktérov, národných vlád, pedagógov a vedeckej komunity (*plne preukázané*) {3.5.1, 3.5.2, obrázok 3.3}. Analýza prípadov odhaľuje početné pozitívne vplyvy na prírodu a ľudí, pričom mnohé sa objavili v priebehu desaťročia (**obrázok SPM.4**) (*plne preukázané*) {3.3}. Prípadové štúdie preukazujú potenciál rôznych aktérov a foriem sprostredkovania pri vytváraní dynamiky a prispievaní k transformačnej zmene a zdôrazňujú dôležitosť koalícií aktérov a procesov spolupráce (**rámček SPM.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {3.5.7, obrázok 3.3}.

16. Správa údajov hodnotenia transformačnej zmeny IPBES o databáze prípadových štúdií s transformačným potenciálom a úskaliami (<https://doi.org/10.5281/zenodo.10260233>).

Premena transformačného potenciálu na zámernú transformačnú zmenu pre spravodlivý a udržateľný svet sa dá podporiť a urýchliť riešením základných príčin straty biodiverzity a úpadku prírody, zakotvením transformačných ciest v inšpiratívnych víziách a čerpaním z rôznych znalostných systémov a prístupov (**obrázok SPM.5**) (*preukázané, ale neúplné*) {1.4.1, 2.3.2, 3.5.1, 5.8}. Transformačný potenciál rôznych aktérov a iniciatív sa dá lepšie realizovať rozvíjaním transformačných kapacít (napr. znalostí, zručností, postojov a zdrojov) potrebných na realizáciu transformačnej zmeny (*preukázané, ale neúplné*) {1.4.3}.

A11 Transformačná zmena sa týka kvality a smerovania zmeny. Iniciatívy malého aj veľkého rozsahu prispievajú k transformačnej zmene, keď sa zaoberajú základnými príčinami straty biodiverzity a úpadku prírody a zahŕňajú explicitné vízie žiaducej budúcnosti. Majú potenciál pre rast, keď prekonajú výzvy a prekážky a riadia sa princípmi transformačnej zmeny (*preukázané, ale neúplné*) {1.3, 2.3.5, 5.2}.

Predstava, že zmena je buď postupná, alebo transformačná v jednoduchom, binárnom zmysle je zavádzajúca, pretože rôznorodé iniciatívy malého rozsahu s transformačným potenciálom môžu prispieť k spravodlivému a udržateľnému svetu (*preukázané, ale neúplné*) {1.1, 1.4.3}. K transformačnej zmene dochádza v priebehu času a zdanlivo malé zmeny, ktoré riešia základné príčiny, sa môžu šíriť spôsobmi, ktoré inšpirujú alebo ovplyvňujú väčšie a systémovejšie posuny, najmä keď prekonávajú prekážky a výzvy (*preukázané, ale neúplné*) {1.1, 1.4.1, rámček 1.1}. Lokálne iniciatívy udržateľnosti, ako je implementácia riešení založených na prírode a ekosystémových prístupov, môžu prispieť ku globálnej udržateľnosti prostredníctvom rôznych procesov škálovania, vrátane horizontálneho rozširovania (napr.

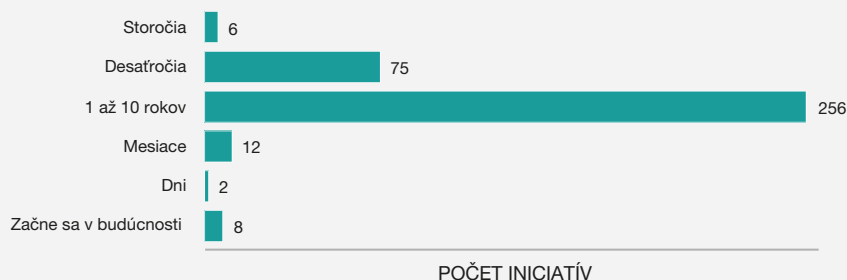
Rámček SPM 2 Úloha koalícií aktérov pri spoločnej tvorbe transformačnej zmeny.

Spoločné riadenie morskej rezervácie Os Miñarzos v Galícii v Španielsku je príkladom transformačnej zmeny v maloobjemovom rybolove, ktorú spoločne vytvorili rybári, vedci a vládna správa po náhlom šoku z úniku ropy. Títo aktéri spoločne vyvinuli novú víziu založenú na spoločných hodnotách, ktoré podporili udržateľný miestny rybolov a blahobyt pobrežných komunít závislých od chránenej morskej oblasti. Proces spoločnej tvorby poznatkov sa začal zdieľaním tradičných poznatkov rybárov (napr. identifikácia najcitlivejších a najproduktívnejších biotopov a druhov) s vedcami a manažmentom. Tento postup sa následne stal súčasťou formálneho rozhodovacieho procesu riadiaceho orgánu. Spoločná výstavba bola zložitým procesom a neprebíhala bez napätia a sporných krokov zo strany niektorých rybárov. Toto napätie naznačovalo potrebu riešiť základné príčiny transformačnej zmeny, ako je uprednostňovanie krátkodobých,

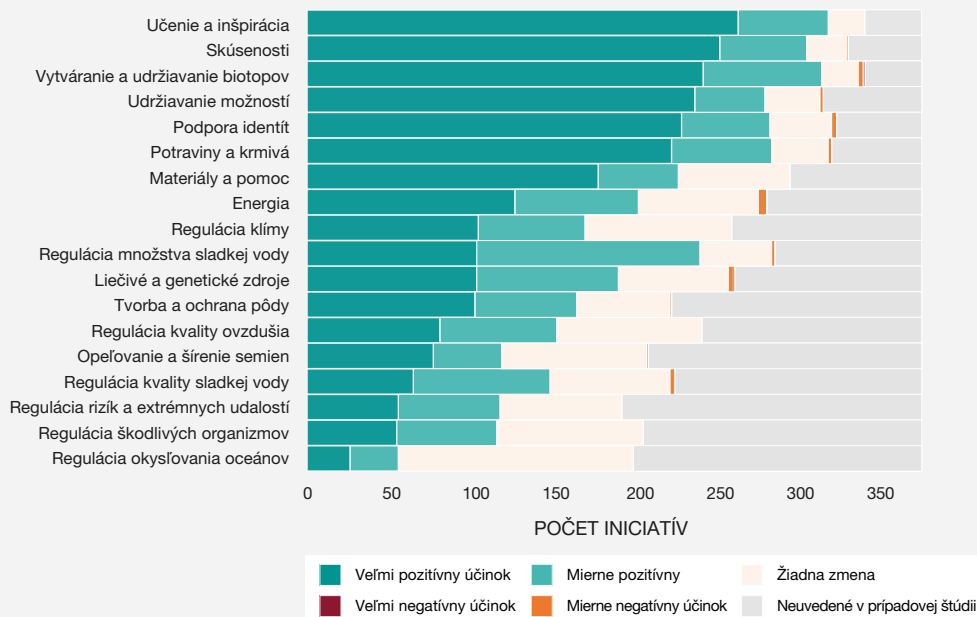
individuálnych a materiálnych ziskov a odpojenie od prírody. Viac ako 17 rokov po jej zavedení mala táto chránená morská oblasť pozitívne účinky na rybárske štruktúry a postupy, čo viedlo k merateľným výsledkom (napr. vyššia početnosť druhov a vyššie ekonomické príjmy) a väčšej dôvere a spolupráci medzi aktérmi. Chránená morská oblasť spolupracovala s Dobrovoľnými usmerneniami pre zabezpečenie udržateľného maloobjemového rybolovu v kontexte potravinovej bezpečnosti a odstránenia chudoby^a a slúžila aj ako základ pre vytvorenie novej siete viac ako 20 miliónov maloobjemových rybárov v krajinách Iberoameriky {1.4}.

a. Organizácia OSN pre výživu a poľnohospodárstvo. 2015. *Dobrovoľné usmernenia pre zabezpečenie udržateľného maloobjemového rybolovu v kontexte potravinovej bezpečnosti a odstránenia chudoby*. Rím.

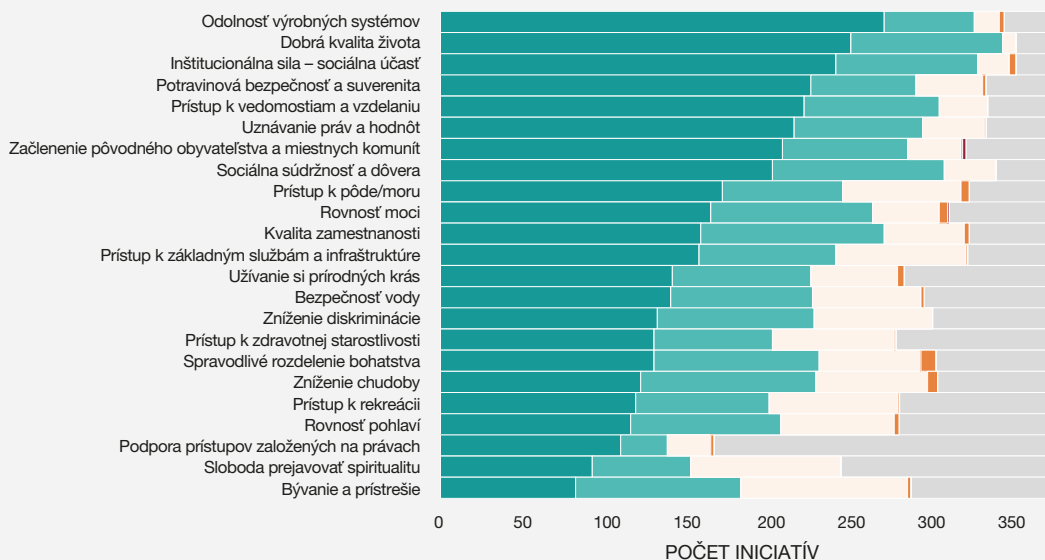
A ČASOVÝ RÁMEC PRE ZMENU

B VÝSLEDKY PRE PRÍNOS PRÍRODY PRE ĽUDÍ

C SOCIO-EKONOMICKÉ VÝSLEDKY

Obrázok SPM

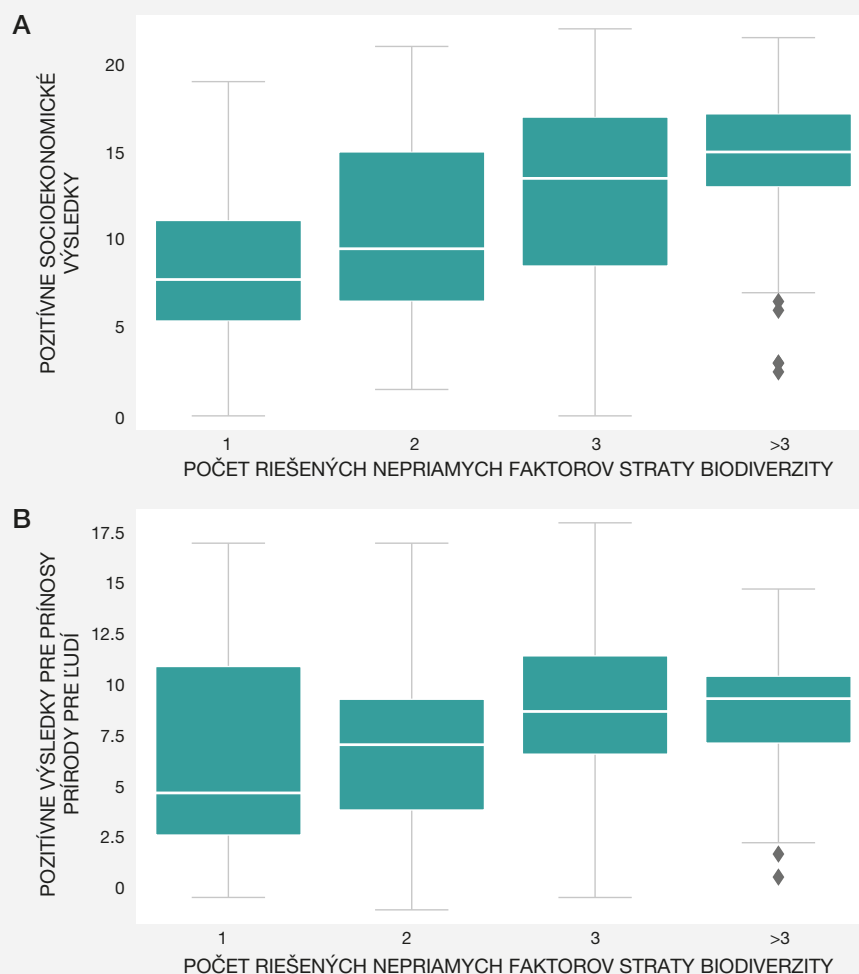
4 Pozitívne výsledky boli preukázané v rámci desaťročia alebo v kratšom období (panel A) pre rôznorodý súbor sociálnych, ekonomických a environmentálnych ukazovateľov (panely B a C).

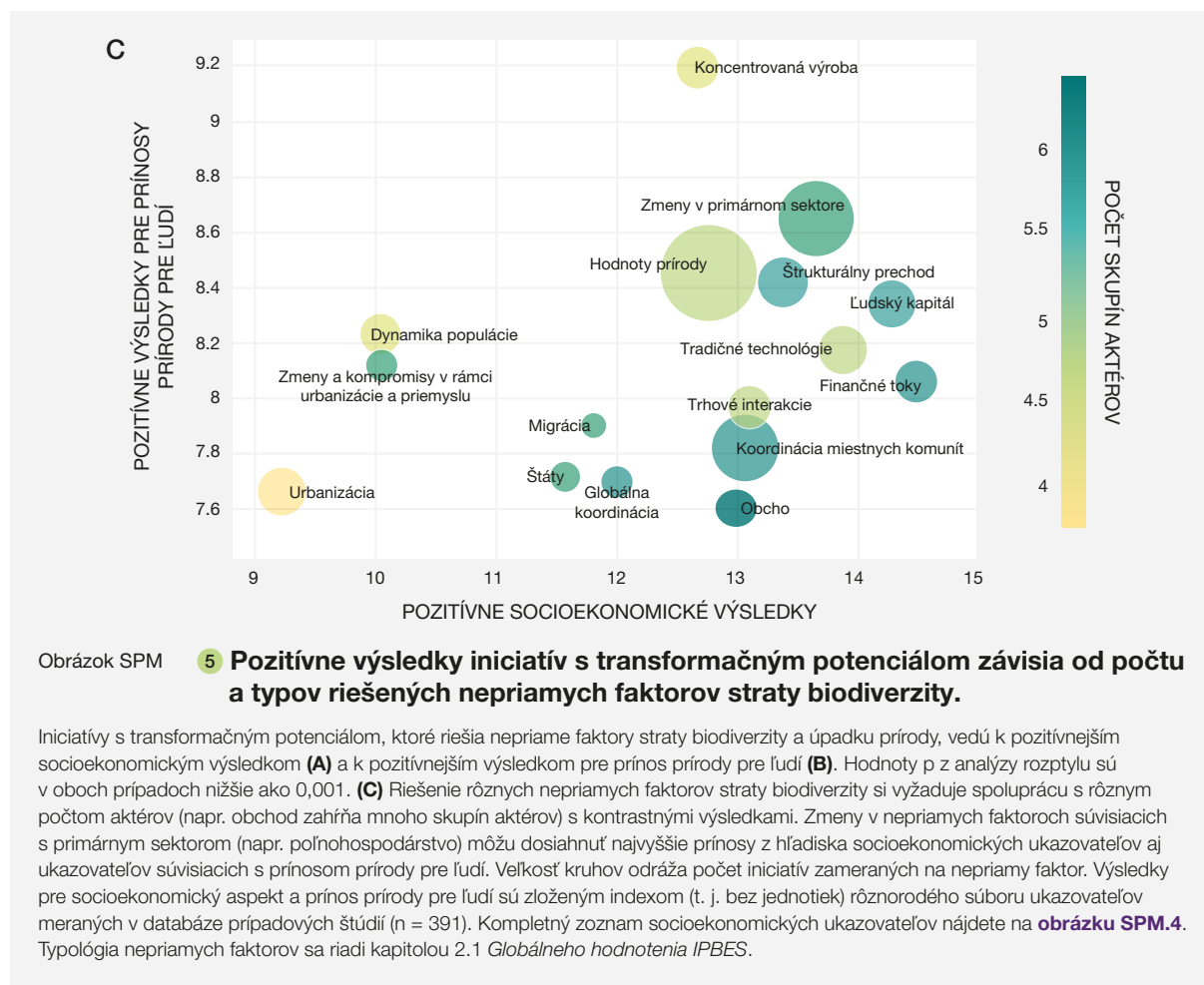
Tento obrázok zobrazuje počet iniciatív s transformačným potenciálom identifikovaných v databáze 391 prípadových štúdií zhromaždených pre hodnotenie podľa **(A)** časového rámca zmeny; **(B)** výsledkov pre prínos prírody pre ľudí (typológia príspevkov prírody pre ľudí sa riadi kapitolou 2 *Globálneho hodnotenia IPBES*);¹⁷ a **(C)** výsledkov pre socioekonomické ukazovatele {3.4}. Nie všetky aspekty výsledkov boli merané vo všetkých iniciatívach.

replikácia inovácií v iných geografických kontextoch), vertikálneho rozširovania (napr. inštitucionalizácia inovácií v politike, práve a pravidlách), hĺbkového rozširovania (napr. zmena zmýšľania, paradigiem a hodnôt) a formovania nových konštelácií iniciatív (*preukázané, ale neúplné*) {3.5.6}. Úsilie na rôznych úrovniach sa navzájom upevňuje a zosilňuje, keď je v súlade s princípmi transformačnej zmeny, a pôsobí proti sebe, keď nie je v súlade (*plne preukázané*) {3.5.6}.

17. IPBES (2019a): *Globálna hodnotiaca správa o biodiverzite a ekosystémových službách Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby – zhnutie pre tvorcov politik*. Díazová, S., Settele, J., Brondízio, E. S., Ngoová, H. T., Guèze, M., Agard, J., Arnethová, A., Balvanerová, P., Braumanová, K. A., Butchart, S. H. M., Chan, K. M. A., Garibaldi, L. A., Ichii, K., Liu, J., Subramanian, S. M., Midgley, G. F., Miloslavichová, P., Molnár, Z., Obura, D., Pfaff, A., Polasky, S., Purvis, A., Razaqueová, J., Reyersová, B., Roy Chowdhuryová, R., Shinová, Y. J., Visseren-Hamakersová, I. J., Willisová, K. J., a Zayasová C. N. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3553458>.

Transformačná zmena môže mať globálne pozitívne účinky, ale môže tiež upevniť alebo zhoršiť existujúce nerovnosti. Samotné rozsiahle zmeny nevedú k zásadným, celosystémovým posunom smerom k spravodlivému a udržateľnému svetu (*plne preukázané*) {1.4.1, 2.3.5}. Napríklad mnohé technologické pokroky (napr. umelá inteligencia a biotechnológie) priniesli pozitívne účinky z hľadiska podpory obchodných inovácií, vedeckého pokroku a pokroku v oblasti ľudského zdravia, zlepšenej efektívnosti a produktivity a väčšej kapacity monitorovať zmeny životného prostredia (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.3}. Menej úspešné však boli v ochrane udržateľného využívania prírody, podpore spravodlivejšieho hospodárskeho rozvoja a zabezpečení rovnakého prístupu zraniteľnejších skupín (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.3}. Niektoré technológie môžu mať v priemere dokonca globálne pozitívne účinky, ale na druhej strane môžu aj upevniť alebo zhoršiť existujúce nerovnosti (*preukázané,*

ale neúplné) {2.3.3}. To podčiarkuje dôležitosť transformačnej zmeny, ktorá rieši základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody na základe princípov rovnosti a spravodlivosti,

pluralizmu a inklúzie, účtých a recipročných vzťahov medzi človekom a prírodou a adaptívneho učenia a konania (*plne preukázané*) {1.3.2}.

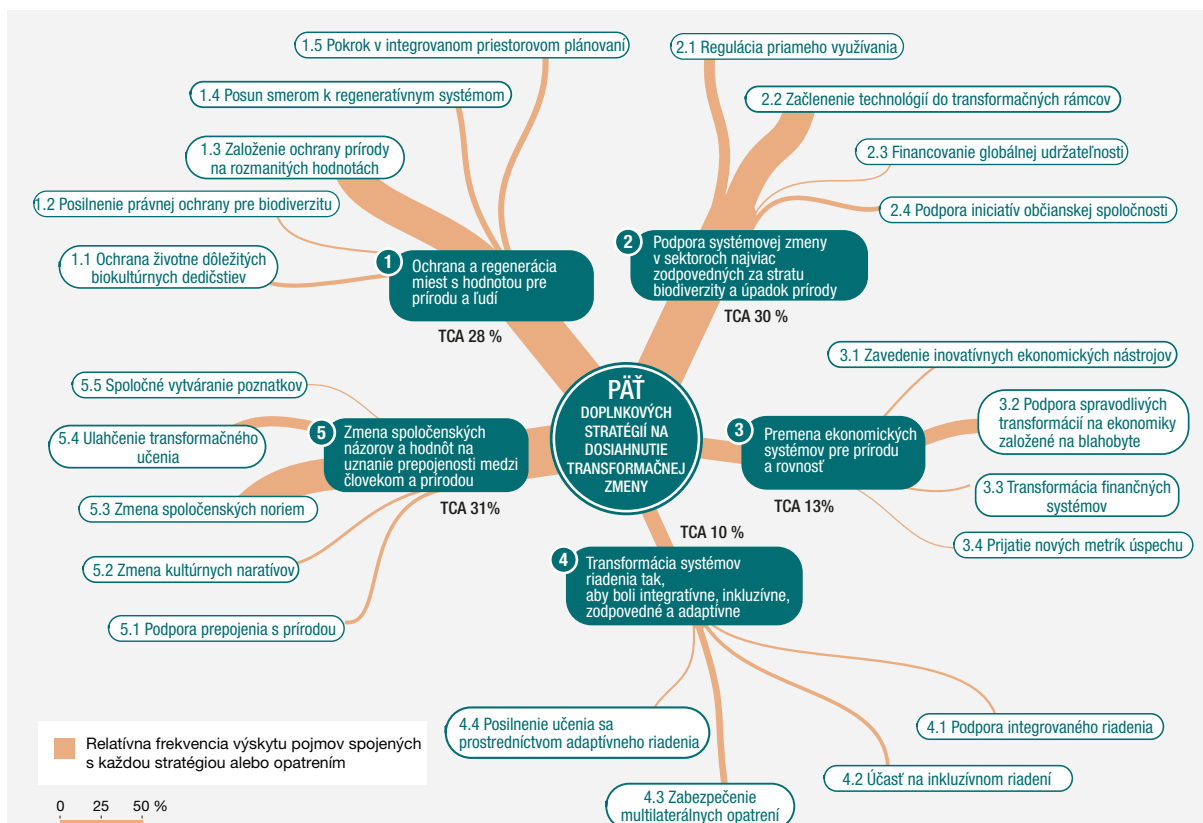
B. Stratégie a opatrenia na dosiahnutie transformačnej zmeny

B1 Kľúčovou stratégiou transformačnej zmeny pre globálnu udržateľnosť je ochrana, obnova a regenerácia miest s hodnotou pre prírodu a ľudí, ktoré sú príkladom biokultúrnej rozmanitosti (stratégia 1) (*plne preukázané*) {5.3}. Odkazy na lokálne ochranné opatrenia sú široko zastúpené v literatúre o transformačnej zmene (uvedené v 28 percentách odkazov v korpuse hodnotenia, ktoré obsahovali zmienku o akomkoľvek opatrení v názve alebo abstrakte, a v 33 percentách odkazov v korpuse literatúry o prípadových štúdiách hodnotenia transformačnej zmeny, označovanom ako „prípadový korpus“) (**obrázok SPM.6**) (*plne preukázané*) {5.2}. **Stratégia 1** predstavuje transformačný biokultúrny prístup k ochrane prírody s opatreniami na ochranu a zachovanie miest,

kde ľudia a príroda stále prosperujú, s relačnými svetonázormi, štruktúrami a postupmi riadenia (**opatrenie 1.1**) {5.3.1}, pričom poskytuje predstavu o novej právnej ochrane pre ľudí a miesta prostredníctvom prístupov založených na právach, pri rešpektovaní práv prírody a Matky Zeme, ako ich uznávajú niektoré krajiny (**opatrenie 1.2**) {5.3.2}, a lokálnu ochranu prírody na základe rozmanitých hodnôt prírody (**opatrenie 1.3**) {5.3.3}. Tieto opatrenia dopĺňa zavedenie regeneratívnych názorov, štruktúr a postupov v ťažobných sektoroch (**opatrenie 1.4**) {5.3.4}, ktoré sa realizujú prostredníctvom priestorového plánovania a politik ako cesta k dosiahnutiu účinnej ochrany biodiverzity v krajinných a morských oblastiach na rôznych úrovniach (**opatrenie 1.5**) {5.3.5}.

Spolu s posudzovanými opatreniami zdôrazňuje literatúra nástroje používané pri ochrane, manažmente a monitorovaní na podporu založenia ochrany na rozmanitých hodnotách prírody (**opatrenie 1.3**) (**obrázok SPM.6**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.3.3}. Úmyselné prepojenie biologickej ochrany s kultúrnymi hodnotami, označované ako „biokultúrne prístupy“, sa ukázalo ako praktický spôsob pri posilnení lokálnych opatrení pre dlhodobú udržateľnosť (**opatrenie 1.3**) (**rámček SPM.3**) (*plne preukázané*) {5.3.3}.

Regeneratívne stratégie, ktoré chránia a podporujú biologickú aj kultúrnu (biokultúrnu) diverzitu súčasne, poskytujú v priebehu času viacero vedľajších výhod (**opatrenie 1.4**) {5.3.4}. Regenerácia sa vzťahuje na procesy, ktorými sa oživujú socioekologické systémy po narušeníach a vyvíjajú sa prostredníctvom pozitívnych posilňujúcich cyklov, ktoré umožňujú vznik (napr. biokultúrnej diverzity). Obnovovacie aktivity sú jedným zo spôsobov, ako môžu ľudia iniciovať tento proces obnovy. Zatiaľ čo obnova zvyčajne znamená,

Obrázok SPM **6** Dendrogram zobrazujúci podiel výskytov pojmov spojených so stratégiami alebo opatreniami.

Hrúbka čiary v dendrograme znázorňuje relatívnu frekvenciu výskytu 566 pojmov spojených s 22 opatreniami a piatimi stratégiami v názvoch a abstraktoch dokumentov (n = 420 523).

Rámček SPM **3** Transformačný potenciál hodnôt a lokálnej ochrany prírody

Nashulai Maasai Conservancy je chránená oblasť vlastnená a spravovaná pôvodnými obyvateľmi, ktorá sa nachádza v Národnej rezervácii Maasai Mara (Keňa), jednej z najviac biologicky rozmanitých ekosystémov na svete. Iniciatíva je založená na hodnotách koexistencie, dôstojnosti, inklúzie, sebaurčenia, posilnenia postavenia a ľudských práv. Predstavuje nový model ochrany prírody, ktorý súčasne reaguje na stratu druhov, stratu kultúrnych poznatkov, boje o živobytie a zmenu klímy. Prostredníctvom zriaďovania chránených oblastí

spravovaných komunitou a ďalších iniciatív, ako sú projekty výsadby stromov a čistenia riek, sa podarilo vytvoriť zmiešané komunitné oblasti, v ktorých sa darí ľuďom aj voľne žijúcim živočíchom. Táto chránená oblasť podporuje návrat voľne žijúcich živočíchov a vytvára príležitosti na živobytie a kultúrne príležitosti pre masajské rodiny, čím ilustruje, ako pôvodné biokultúrne postupy podporujú viacero cieľov. Služí ako príklad pre inšpiráciu a škálovanie zmien v iných komunitách na celom svete (rámček 1.4).

že ľudia niečo robia v prírode, regenerácia sa vzťahuje na spoločný vývoj ľudí s prírodou a ich účasti na nej. Regeneratívne stratégie môžu podporovať kultúrne hodnoty, udržateľnú produkciu a ochranu biodiverzity (**opatrenie 1.4**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.3.4}. Napríklad program komunitného lesníctva v Nepále integruje decentralizovanú lesnícku politiku do potrieb, názorov a postupov miestnych komunít s cieľom obnoviť a spravovať degradované lesy (*plne preukázané*) {5.3.4}. Iné prístupy (napr. *satoyama* a *satoumi* v Japonsku, ktoré odkazujú na harmonickú interakciu medzi ľuďmi a prírodou vo vidieckych a morských krajinách) takisto zastávajú názor, že kultúra a ekosystémy sú integrované a vyvíjajú sa spoločne (*plne preukázané*) {5.3.4}.

B2 Dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050 zahŕňa presadzovanie systémových zmien a začleňovanie biodiverzity do sektorov, ktoré výrazne prispievajú k jej strate a úpadku prírody, vrátane poľnohospodárstva a chovu hospodárskych zvierat, rybárstva, lesníctva, infraštruktúry, baníctva a energetiky, najmä v sektoroch fosílnych palív (stratégia 2) (*plne preukázané*) {5.4}. Napríklad multifunkčné a regeneratívne prístupy k využívaniu pôdy podporujú viacero výhod prírody, ktoré sú zrejme v prechodoch na agroekologické poľnohospodárstvo, ktoré kladú dôraz na prírodu, zdravú produkciu potravín a fyzickú a duševnú pohodu (**rámček SPM.8**). Štúdie naznačujú, že zvyšovanie biodiverzity, ochrana pôvodných biotopov a znižovanie externých vstupov v poľnohospodárskej krajine môže zvýšiť produktivitu plodín, napríklad zvýšením počtosti a diverzity opeľovačov (*plne preukázané*) {5.8.2}. Takéto zlepšenia zvyšujú úroveň zamestnanosti, podporujú zdravé živobytie a posilňujú pocit identity a duchovného spojenia. Postupné ukončenie ekologicky škodlivých postupov v sektoroch, ktoré sú najviac zodpovedné za stratu biodiverzity, sa nedosiahne jednotlivými nástrojmi, ale skôr závisí od začlenenia biodiverzity do všetkých relevantných politík, plánovania, podporných schém

a administratívnych postupov (**opatrenie 2.1**) (*plne preukázané*) {5.4.1}. Paralelná príležitosť existuje v energetickom sektore, v ktorom nahradenie fosílnych palív obnoviteľnými zdrojmi energie šetrnými k biodiverzite môže priniesť jasné riešenia problémov v oblasti biodiverzity a klímy. Táto transformácia zahŕňa prijatie technológií obnoviteľnej energie, inovácií a postupov, ktoré chránia biodiverzitu a prírodu, ako sú inteligentné siete, ktoré znižujú závislosť od materiálov náročných na zdroje a znižujú vplyvy ťažby na biodiverzitu (**opatrenie 2.2**) (*plne preukázané*) {5.4.2}.

B3 Technológie môžu presmerovať rozvoj smerom k udržateľnosti a rovnosti, ak sú začlenené do transformačných rámcov (stratégia 2, opatrenie 2.2) (*preukázané, ale neúplné*) {1.3.3, 2.3.3, 3.2.6, 5.4.2}.

V transformačných rámcoch sa technológie zameriavajú na riešenie základných príčin straty biodiverzity a úpadku prírody, a nie na ich zhoršovanie (*preukázané, ale neúplné*) {1.3.3, 3.2.6, 5.4.2}. Technológie v procesoch transformačných zmien presmerovávajú rozvoj od činností, ktoré spôsobujú stratu biodiverzity, smerom k regeneratívnym postupom v súlade s cieľmi pozitívnymi pre prírodu (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.3, 5.4.2}. Aby však bola technológia skutočne transformačná, musí zahŕňať aj aspekty rovnosti a ľudských práv a zabezpečiť, aby sa inovácie a ich prínosy spravodlivo rozdeľovali {1.3.2, 3.2.6, 5.4.2}. Úspech technológií závisí od kontextu a v jednotlivých regiónoch sa líši v dôsledku rozdielov v sociálnych a ekonomických podmienkach (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.2}. Okrem toho je demokratická zodpovednosť v celom procese vývoja technológií nevyhnutná pre zodpovedné používanie technológií. Transformačné technologické zmeny sú najúčinnnejšie, keď sú integrované do právnych rámcov, ako sú tie, ktoré sa vzťahujú na práva duševného vlastníctva, a podporované dlhodobou spoluprácou a úsilím o budovanie kapacít, najmä v krajinách s nízkymi príjmami (*preukázané, ale neúplné*)

Rámček SPM 4 Transformačný potenciál technológií pre globálnu udržateľnosť.

Technológie môžu potenciálne zohrávať dôležitú úlohu v transformačnej zmene. Jedným z príkladov iniciatívy s transformačným potenciálom, ktorú uľahčuje technológia, je Ant Forest, aplikácia pre mobilné telefóny, ktorá využíva finančné technológie na premenu aktivít s nižšími emisiami uhlíka zo strany používateľa na najväčší program sadenia stromov v súkromnom sektore v Číne. Ant Forest používa ako svoju platformu mobilnú platobnú aplikáciu Alipay. Vždy, keď používatelia vykonajú aktivitu na zmiernenie emisií uhlíka (napr. dochádzanie do práce pešo, na bicykli alebo verejnou dopravou, alebo zníženie spotreby papiera a plastov), sú odmenení „bodmi zelenej energie“, z ktorých vyrastie virtuálny strom. Za každý vypestovaný virtuálny strom Ant Forest daruje a zasadí skutočný strom v spolupráci s miestnymi obyvateľmi.

Od spustenia projektu Ant Forest v roku 2016 sa podarilo zapojiť viac ako 500 miliónov používateľov a vysadiť viac ako 548 miliónov stromov v 13 provinciách Číny. Iniciatíva sa snaží dosiahnuť širokú škálu ekologických a sociálnych cieľov a rastliny sú vhodné pre špecifické kontexty a poskytujú pracovné miesta v ekologickom poľnohospodárstve a ekoturizme v odľahlých vidieckych oblastiach Číny, ktoré čelia zhoršovaniu životného prostredia. Táto iniciatíva má stále potenciál rozšíriť sa do všetkých prvkov transformačného rámca. Tento prípad zdôrazňuje dôležitosť koalícií aktérov vrátane súkromného sektora spolupracujúceho s občanmi a zapojenia komunity do obnovy a zalesňovania ekosystémov uľahčeného technológiami. Viac informácií nájdete v databáze prípadových štúdií hodnotenia transformačnej zmeny.

{5.4.2}. Medzi príklady technológií, ktoré možno začleniť do transformačných rámcov, patrí inteligentné hospodárenie s energiou a vodou, biomimetika, digitalizácia potravinových systémov a inovácie vo finančných technológiách (**rámček SPM.4**) {5.4.2}. Empirické dôkazy o úlohe technológií pri podpore transformačnej zmeny sú však obmedzené (iba 1,8 percenta analyzovanej literatúry o transformačných zmenách) (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.3, obrázok 2.6}.

Technológie sa môžu nasadiť aj netransformačným alebo dokonca škodlivým spôsobom, čo prispieva k neudržateľným modelom spotreby (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.3, rámček 3.3}. Napríklad transformácia využívania energie môže zahŕňať riešenie odrazových efektov, ako sú úspory z energetickej efektívnosti kompenzované zvýšeným dopytom po službách spotrebúvajúcich energiu alebo posilňovanie modelov ťažby vzácnych kovov spôsobmi, ktoré odrážajú koloniálne postupy (*plne preukázané*) {5.4.2}. Mnohé vznikajúce technológie závisia od kritických minerálov, ktorých ťažba často poškodzuje ekosystémy. Napríklad výskum hlbokomorských aktivít (napr. ťažba z oceánskeho dna) v reakcii na rastúci dopyt po kritických mineráloch, ako je lítium, kobalt a grafit, odhaľuje dôležitosť zvýšenej pozornosti venovanej ekologickým dôsledkom takýchto aktivít pre fungovanie hlbokomorského života (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.3}.

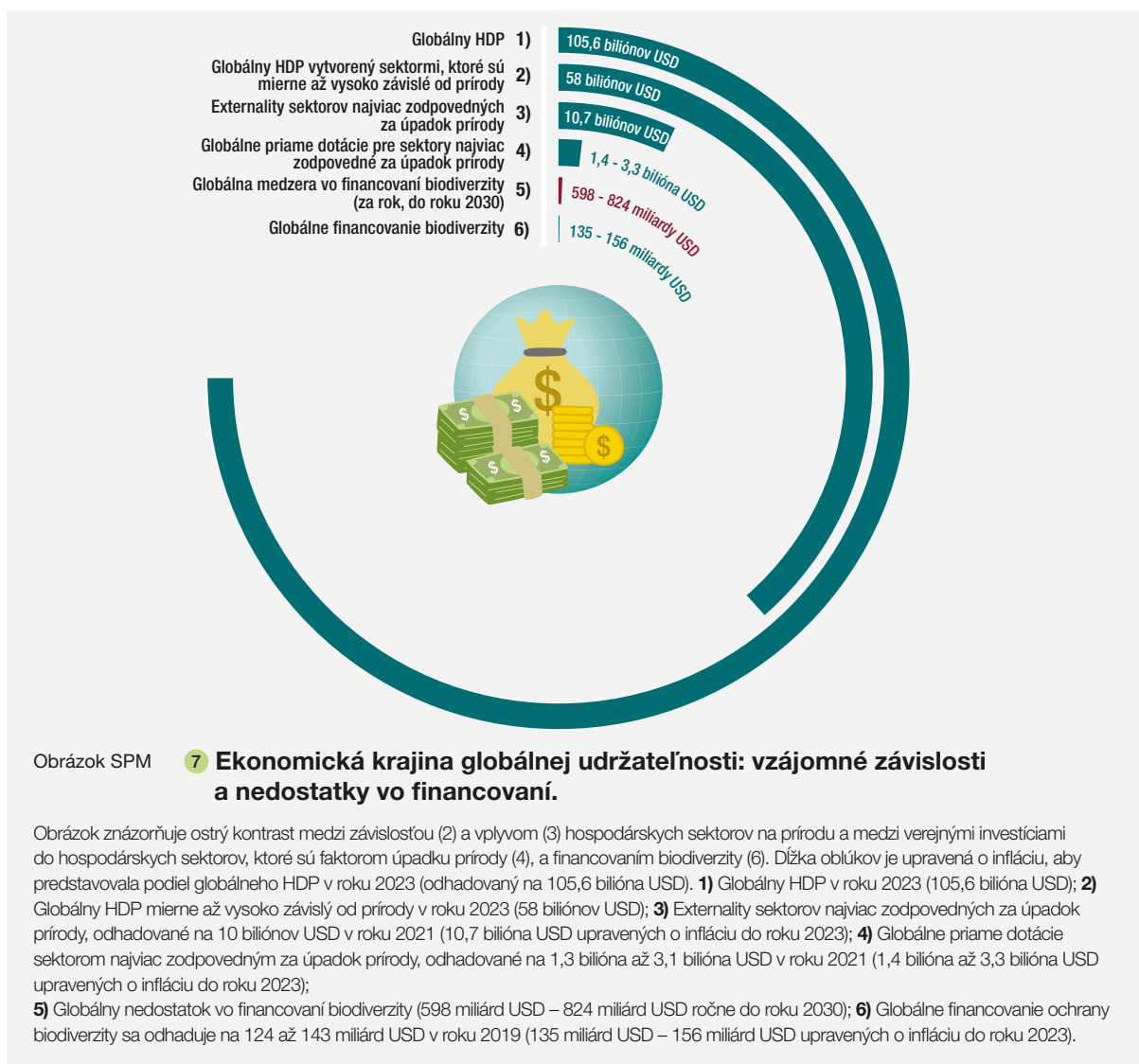
B4 Úsilie o ochranu, obnovu a udržateľné využívanie biodiverzity, prírody a prínosov prírody pre ľudí vrátane ekosystémových služieb je výrazne podfinancované v porovnaní s globálnou ekonomickou hodnotou, ktorú vytvárajú činnosti závislé od prírody (stratégia 2) (plne preukázané) {1.2.1, 4.2.3, 5.4.3}. Viac ako polovica celkového svetového HDP (58 biliónov USD v roku 2023) je generovaná sektormi, ktoré sú mierne alebo veľmi závislé od prírody (**opatrenie 2.3**) (**obrázok SPM.7**) {5.4.3}. V roku 2020 odvetvia s vysokou závislosťou od prírody vytvorili 15 percent svetového HDP a odvetvia s miernou závislosťou vytvorili 37 percent svetového HDP (**opatrenie 2.3**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.3}. Odstránenie, postupné zrušenie, reforma alebo presmerovanie ekonomických stimulov, ktoré sú škodlivé pre biodiverzitu, môže výrazne znížiť tlak na prírodu a umožniť opätovné využitie týchto zdrojov na ochranu, obnovu a udržateľné využívanie biodiverzity (**opatrenie 2.3**) (*plne preukázané*). Odhady globálnych explicitných verejných dotácií pre sektory, ktoré priamo podporujú úpadok prírody, sa v roku 2023 pohybovali od 1,4 bilióna do 3,3 bilióna USD v závislosti od zdroja. Poľnohospodárstvo (610 až 939 miliárd USD) a fosílna palivá (577 až 1 390 miliárd USD) sú sektory, ktoré dostávajú viac dotácií. Výrazne dotovaná je aj cestná a zavlazovacia infraštruktúra (311 až 938 miliárd USD), lesníctvo (64 až 175 miliárd USD) a rybolov (48 až 61 miliárd USD). Pre ťažobný sektor nie sú k dispozícii žiadne globálne odhady (*plne preukázané*) {5.4.3}.

Tie isté hospodárske sektory vytvárajú environmentálne vplyvy vo forme znečistenia ovzdušia a vody alebo degradácie pôdy, ktoré nie sú zohľadnené v trhových výmenách (t. j. vytvárajú negatívne externality) a v roku 2023 sa odhadovali až na 10,7 bilióna USD ročne (**obrázok SPM.7**) (*plne preukázané*) {5.4.3}.

Pre porovnanie, odhadovaná ročná podpora potrebná na udržateľný manažment biodiverzity a udržiavanie integrity ekosystému je 722 až 967 miliárd USD ročne, čo spôsobuje medzeru vo financovaní biodiverzity vo výške 598 až 824 miliárd USD ročne v závislosti od zdroja. V súčasnosti sa na ochranu biodiverzity vynakladá 135 až 156 miliárd USD (upravené o infláciu do roku 2023) ročne (**obrázok SPM.7**). Úsilie o obnovu a regeneráciu si bude vyžadovať ešte väčšie investície, ktoré pravdepodobne presiahnu jeden bilión dolárov ročne (**opatrenie 2.3**) (*plne preukázané*) {5.4.3}.

Finančné a ekonomické nástroje – ako sú platby za ekosystémové služby, dane, dotácie a obchodovateľné povolenia – a mechanizmy zamerané na kompenzáciu dodatočných nákladov na ochranu biodiverzity (napr. znižovanie emisií z odlesňovania a degradácie lesov (REDD-plus) a agroenvironmentálne schémy Európskej únie) v súlade s vnútroštátnymi právnymi predpismi sú navrhnuté tak, aby usmerňovali ekonomické rozhodnutia prostredníctvom cenových signálov (*plne preukázané*) {5.5.1, 5.6.1}. Tieto nástroje však neboli široko využívané a ak boli, ich vplyv bol často obmedzený (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.1, 5.5.1}. Dobrovoľná povaha určitých mechanizmov spolu s nedostatočnými systémami presadzovania, monitorovania a sankcií obmedzuje ich využívanie a účinnosť (**opatrenia 2.1, 2.3 a 3.1**) (*plne preukázané*) {1.2.3, 5.5.1}.

Množstvo prístupov ukazuje, ako zvýšiť zdroje, financovanie a investície do biodiverzity a ochrany prírody. Ide o internalizáciu environmentálnych externalít, reformu dotácií v sektoroch, ktoré prispievajú k strate biodiverzity a úpadku prírody, prehodnotenie globálnych dlhových štruktúr a podporu väčšej angažovanosti súkromného sektora (**opatrenia 3.2 a 3.3**) (*plne preukázané*) {5.5.2, 5.5.3}. Na podporu všetkých relevantných zainteresovaných strán, najmä zraniteľných skupín obyvateľstva, počas transformácie hospodárskych sektorov je potrebná globálna koordinácia, zosúladenie politík, monitorovanie vplyvu a prerozdeľovacie opatrenia (**opatrenie 2.3**) (*plne preukázané*) {5.4.3}. Skutočné nákladové účtovníctvo a zdaňovanie environmentálnych externalít zabezpečujú, že tí, ktorí sú zodpovední za zhoršovanie životného prostredia, znášajú súvisiace náklady. Stanovenie udržateľnosti ako základnej daňovej zásady a zníženie daňových únikov by tiež mohlo generovať značné finančné zdroje na úsilie o udržateľnosť (**opatrenie 3.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.3}. Okrem toho by prehodnotenie globálnych dlhov mohlo uvoľniť financovanie pre sociálne a environmentálne ciele (**opatrenie 3.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.2, 5.5.3}. Je potrebné poznamenať, že súkromný sektor v súčasnosti

predstavuje iba 17 percent celkových investícií do riešení založených na prírode na celom svete, pričom zvyšných 83 percent predstavuje verejný sektor (*plne preukázané*) {5.4.3}. Keďže väčšina týchto nástrojov a metódik je stále v počiatočných štádiách vývoja, mnohé krajiny by potrebovali posilnenú technickú a finančnú podporu na rozvoj kapacít potrebných na ich implementáciu a používanie.

B5 **Súčasný globálny usporiadanie dodávateľského reťazca podporuje neudržateľné získavanie zdrojov a nadmernú výrobu, čo vedie k nadmernému využívaniu prírody {obrázok 4.7}. Zabezpečenie udržateľnosti, a to aj prostredníctvom cieleného a spravodlivého znižovania spotreby a výroby spolu s kultúrou dostatočnosti prispieva k zníženiu globálnej stopy na udržateľnú úroveň vo všetkých krajinách. Prekonávanie nerovností v spotrebných a výrobných modeloch prostredníctvom riadenia, ktoré je koherentné a efektívne v celom dodávateľskom reťazci, je nevyhnutné pre transformačnú zmenu (stratégie 3 a 4) (*preukázané, ale***

neúplné) {5.5.2, 5.6.3}. Medzinárodný obchod je primárne poháňaný ziskovými ekonomickými a finančnými sektormi, kde je vládna regulácia aktivít využívania pôdy a mora, ktoré poškodzujú prírodu, často nedostatočná (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.2}. Pri zohľadnení neistôt v použítom modeli, na základe jedného odhadu, v období rokov 1990 – 2015 krajiny s vysokými príjmami získali bez primeranej kompenzácie za rovnakých podmienok prostredníctvom obchodu s krajinami s nízkymi príjmami ekvivalent 12 miliárd ton ekvivalentov surovín, 822 miliónov hektárov pôdy, 21 hexajoulov energie a 188 miliónov osôb rokov práce v hodnote 10,8 bilióna USD, čo je dosť na 70-násobné ukončenie extrémnej chudoby (*plne preukázané*) {5.5.2}. Počas tohto obdobia dosiahli krajiny s nízkymi príjmami stratu 242 biliónov USD. Straty krajín s nízkymi príjmami v dôsledku nerovnomernej výmeny prevyšujú ich celkové príjmy z pomoci za toto obdobie 30-násobne (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.2}.

Zmiernenie ekologicky nerovnomernej výmeny medzi krajinami producentov a spotrebiteľov má potenciál znížiť nadmernú

spotrebu a ekologické stopy (**opatrenie 3.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.2, 5.6.3}. Podobne je aj regulácia celých globálnych dodávateľských reťazcov s cieľom znížiť ich závislosť od ekologicky škodlivých ťažobných procesov a postupov účinným prostriedkom na zníženie negatívnych vplyvov obchodu na biodiverzitu a ekosystémy a možno ju podporiť pozitívnymi stimulmi, napríklad úpravou daní, dotácií, platieb za ekosystémové služby, povolení, noriem alebo predpisov (**opatrenie 3.1**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.1}. Súčasné dominantné prístupy k hospodárskym aktivitám sú naďalej výrazne spojené s environmentálnymi tlakmi. Aj keď sa všetci usilujú o hospodársky rast, toto úsilie je nerovnomerne rozložené po celom svete a zhoršuje tým prekročenie ekologických limitov a zároveň ohrozuje možnosti spravodlivého a udržateľného rozvoja (**opatrenie 3.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.2, 4.2.4, 5.5.2}. Politické nástroje, ktoré zavádzajú klesajúce limity na využívanie zdrojov alebo podporujú neziskové modely (napr. spoločnosti s ručením obmedzeným vlastnené nadáciami, spotrebiteľské družstvá, úverové družstvá alebo vzájomné spoločnosti), môžu podporiť prechod na spravodlivú a udržateľnú ekonomiku a vyhnúť sa kompromisom medzi záujmami investorov a sociálnymi a environmentálnymi výhodami (**opatrenia 3.1 a 3.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.2}. Revízia postupov multilaterálnej spolupráce a navrhovanie súdržných a konzistentných politík medzi krajinami prepojenými obchodom a inými vzájomnými závislosťami môže byť silnou pákou na prekonanie globálnych nerovností a inštitucionálnych nezhôd (**opatrenie 4.3**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.6.3}.

B6 **Predefinovanie cieľov, metrík a ukazovateľov s cieľom uznať ekonomické, sociálne (aj kultúrne) a environmentálne aspekty, ako aj mnohé rôzne hodnoty prírody, môže podporiť nové paradigmy pokroku, ktoré sa zameriavajú na spravodlivosť a udržateľnosť (stratégia 3)** (*preukázané, ale neúplné*) {4.4.2, 5.5.3, 5.5.4, 5.6.3}. Hoci je HDP mierou ekonomického toku, môže zastupovať aj hospodársky rast (*plne preukázané*) {5.5.4}. Toto opatrenie bolo kritizované z dôvodu jeho závislosti výlučne od predávaných tovarov a služieb (*plne preukázané*) {5.5.4}. Okrem HDP boli navrhnuté alternatívne metriky rozvoja, ktoré presahujú obmedzenú paradigmu hospodárskeho rastu a zahŕňajú ďalšie sociálne, kultúrne, ekonomické a ekologické aspekty kvality života. Tieto metriky buď upravujú tradičné metriky HDP (napr. zelený HDP, ukazovateľ skutočného pokroku, skutočné úspory, hrubý ekosystémový produkt), nahradia ich inkluzívnějšími indexmi, ktoré zohľadňujú ľudský blahobyt a vplyv na životné prostredie (napr. index šťastnej planéty, inkluzívne bohatstvo, hrubé národné šťastie), alebo ich dopĺňajú tak, aby zohľadňovali prínosy prírody k hospodárskemu blahobytu v rámci hlavných metrík hospodárskeho pokroku (napr. systém environmentálno-ekonomického účtovníctva – ekosystémové účtovníctvo (SEEA-EA)) (*plne preukázané*) {5.5.4, obrázok 5.10}. Možnosti zabezpečenia začlenenia prírody do globálnych finančných tokov zahŕňajú pozdvihnutie prírody na ústredné kritérium pri

finančnej bonifikácii súkromných spoločností, pridelovaní vládnych fondov a rozvojových fondov a pomoci (*preukázané, ale neúplné*) {4.4.2, 5.5.4}. Dodržiavanie týchto povinností je viazané na transparentnosť a monitorovanie, ako aj na inštitucionálne usporiadanie, ktoré hodnotí a presadzuje zodpovednosť aktérov, pokiaľ ide o hodnoty biodiverzity (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.4, 5.6.3}. Takéto reformy znamenajú zavedenie mechanizmov, ktoré uľahčujú sociálne a ekologicky spravodlivý prístup k zdrojom na celom svete, a nové úlohy pre centrálnu banku a iných poskytovateľov finančných prostriedkov (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.3}. Vznikajú rámce pre to, ako identifikovať, merať, hodnotiť, zverejňovať a konať na základe vzťahu podnikov k prírode, vrátane rámca obchodných opatrení na vysokej úrovni v oblasti prírody (ACT-D) alebo rámca LEAP (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.4}. Vyvíjajú sa sektorovo špecifické nástroje a usmerňovacie materiály na využitie účtovníctva prírodného kapitálu prostredníctvom posudzovania a zverejňovania rizík, vplyvov, závislostí a príležitostí podnikov, ktoré súvisia s prírodou (napr. pracovná skupina pre zverejňovanie finančných informácií súvisiacich s prírodou, globálna iniciatíva pre podávanie správ, SEEA EA a produktová biodiverzitná stopa) (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.4}. Niektoré obchodné sektory a finančné inštitúcie v súčasnosti testujú odporúčania pracovnej skupiny pre zverejňovanie finančných informácií súvisiacich s prírodou, avšak tieto sektory a inštitúcie požadujú vylepšené kvantifikačné metodiky na posúdenie finančných dôsledkov straty biodiverzity a úpadku prírody pre klientov inštitúcií alebo investorov a na lepšie budovanie vnútorných kapacít a lepšie pochopenie (*plne preukázané*) {5.5.4}.

B7 **Systémy riadenia, ktoré účinne znižujú stratu biodiverzity a úpadok prírody, integrujú biodiverzitu do sektorových politík a rozhodovania, zapájajú rôznych aktérov a stanovujú ich zodpovednosť (stratégia 4) (rámček SPM.5)** (*plne preukázané*) {1.4, 3.2, 5.6}. Inštitucionálne možnosti na podporu integrovaného a prepojeného riadenia zahŕňajú spoločné postupy plánovania, pridelovanie právnych zodpovedností, spoločný vývoj praktických riešení, podporu štruktúr spolupráce a uľahčenie procesov spoločného hodnotenia (*preukázané, ale neúplné*) {5.6}. Začlenenie biodiverzity a jej zástancov do rozhodnutí o využívaní pôdy, mora a zdrojov, schvaľovania projektov, finančných stimulov a kritérií pre pridelovanie finančných prostriedkov a investícií posilňuje integráciu systémov riadenia a podporuje tým prírodu a biodiverzitu (**opatrenie 4.1**) (*plne preukázané*) {5.6.1, 5.6.3}. Inkluzívne systémy riadenia, ktoré zapájajú rôznych aktérov, zabezpečujú zastúpenie plurality svetonázorov, postupov a znalostných systémov (**opatrenie 4.2**) (*plne preukázané*) {3.2.2, 5.6.2}. Dôsledná účasť a štruktúra spolupráce posilňujú vnímanú zodpovednosť medzi aktérmi a poskytujú príležitosti na posun rozhodnutí smerom k spravodlivým a rovnocenným transformáciám (**opatrenie 4.2**) (*preukázané, ale neúplné*) {3.5.5, 5.6.2}. Globálne vzájomné závislosti medzi príčinami a následkami straty biodiverzity, zmeny klímy, znečistenia, chudoby a iných otázok

Rámček SPM 5 Príklady systémov riadenia s transformačným potenciálom.

Systémy riadenia, ktoré kladú biodiverzitu do centra politik a legislatívy, sú lepšie vybavené na zmiernenie škodlivých opatrení, ktoré prispievajú k strate biodiverzity a úpadku prírody {5.6.1}. Napríklad Spoločná poľnohospodárska politika Európskej únie postupne prijala a posilnila finančné stimuly pre agroenvironmentálne a klimatické opatrenia a zaviedla podmienenosť v systémoch podpory poľnohospodárov s cieľom podporiť postupy priaznivé pre biodiverzitu {5.6.1}. Medzi takéto postupy patrí začlenenie krajinných prvkov, ochranných pásiem, pôdy ležiacej úhorom, ekologického poľnohospodárstva alebo agrolesníctva na zachovanie biotopov voľne žijúcich živočíchov a podporu udržateľného poľnohospodárstva. Toto úsilie má potenciál viesť k transformačným zmenám vo využívaní pôdy v celej Európe. Napríklad podiel pôdy ležiacej úhorom (ktorá je dôležitá pre biodiverzitu a ekosystémové služby) na celkovej ploche ornej pôdy sa drasticky zmenil v reakcii na zmeny v podporných schémach {5.6.1}.

Transformačný potenciál opatrení Spoločnej poľnohospodárskej politiky však brzdilo nedostatočné zastúpenie environmentálnych zástancov v rozhodovacom procese a zatienila ho dominancia záujmových skupín a neustále prepracúvanie politik, ktoré podkopáva postupy hodnotenia a učenia sa. Výsledkom bola nevyvážená regulačná moc a len obmedzený podiel rozpočtu vyčlenený na účinné opatrenia v oblasti biodiverzity,

a to aj napriek tomu, že biodiverzita je jedným z 10 cieľov politiky. Literatúra o politike naznačuje, že biodiverzita, príroda a udržateľný rozvoj vidieka by sa mohli lepšie podporovať postupným zrušením priamej podpory poľnohospodárov a jej nahradením cieľovými stimulmi alebo reguláciami {5.6.2}. Transformácia politiky si však bude vyžadovať zvýšenú transparentnosť, podporu zapojenia zainteresovaných strán, posilnenie postupov hodnotenia a zlepšenie učenia sa v oblasti politik {5.6.1, 5.6.2, 5.6.4}.

Ďalším príkladom riadenia, ktoré je prospešné pre prírodu aj ľudí, je ekosystémový prístup k priestorovému riadeniu v morskej rezervácii Galapágy, ktorý podporuje udržateľný rybolov a cestovný ruch – dôležitý zdroj obživy pre viac ako 30 000 obyvateľov a 300 000 návštevníkov Galapág ročne. Zmena klímy, miestne nakladanie s odpadom a čistenie vody však zostávajú hlavnými výzvami, ktoré ovplyvňujú potravinovú bezpečnosť, výživu a zdravie obyvateľov. To ilustruje dôležitosť zabezpečenia prispôsobivosti systémov riadenia s cieľom začleniť politické inovácie a prispôbiť sa meniacim sa sociálnym a štrukturálnym podmienkam {1.3.2, 3.2.6, 5.6.1}. Takáto prispôsobivosť umožňuje systémom riadenia efektívnejšie reagovať na poznatky získané z prebiehajúcich procesov monitorovania a hodnotenia {5.6.4}.

udržateľnosti si vyžadujú účinné a integrované multilaterálne a bilaterálne dohody, ktoré koordinujú vyvážené riešenia **(opatrenie 4.3)** (*preukázané, ale neúplné*) {5.6.3}. Účinné riadenie prírody a biodiverzity v systémoch výroby ďalej závisí od doplnkovej regulácie modelov spotreby s dôrazom na úlohu aktérov s vysokou spotrebou (*plne preukázané*) {5.6.3}. Systémy riadenia stanovujú zodpovednosť aktérov jasným pridelovaním povinností a definovaním časových rámcov, poskytovaním doplnkových inštitucionálnych mandátov a iteratívnym a transparentným hodnotením a revíziou politik a predpisov, ako aj obchodných dohôd s cieľom zabezpečiť spravodlivé a udržateľné riadenie prírody **(opatrenie 4.4)** (*plne preukázané*) {5.6.3, 5.6.4}.

B8 Adaptívne učenie a konanie rieši neistoty spojené s transformačnou zmenou (stratégia 4) (*plne preukázané*) {1.3.2, 3.4, 5.6.4}. Transformačná zmena je komplexný a dynamický proces, ktorý sa vyznačuje vznikajúcimi a neočakávanými výsledkami, a preto si môže vyžadovať kombináciu rôznych prístupov na dosiahnutie očakávaných výsledkov (*plne preukázané*) {1.1, 1.3.2, 3.4}. V Kostarike sa napríklad zrealizovala inšpiratívna transformácia v súvislosti s ochranou biodiverzity a obnovou lesov. Stále však čelí výzvam, ako sú konflikty medzi zainteresovanými stranami, vrátane pôvodného obyvateľstva, a znečistenie vody {obrázok 3.5}. Dynamická povaha transformačnej zmeny zdôrazňuje dôležitosť procesov, ktoré uľahčujú adaptívne učenie a efektívnu implementáciu

kontextovo špecifických opatrení v reakcii na takéto učenie **(opatrenie 4.4)** (*plne preukázané*) {1.3.3, 3.4, 3.5.1, 5.6.4}. Transparentné a inkluzívne monitorovanie, ktoré zapája rozmanitých aktérov, a teda aj rozmanitosť perspektív, poznatkov a hodnotiacich rámcov, ktoré presahujú vopred definované metriky a umožňujú posilnenie postavenia, účasť a reflexiu a umožňujú identifikáciu cieľových opatrení na riešenie takýchto nezamýšľaných dôsledkov (*preukázané, ale neúplné*) {1.3.2, 5.6.4}. Adaptívne riadenie podporujúce tieto procesy je založené na flexibilných štruktúrach, ustanoveniach pre experimentovanie a hodnotenie, ako aj na pozitívnej koordinácii, ktorú možno podporiť prostredníctvom politického podnikania a sprostredkovania poznatkov, nových koalícií, spoločnej tvorby a spoločného hodnotenia, ako aj flexibilných štruktúr v dynamických sieťových dohodách v oblasti riadenia (*preukázané, ale neúplné*) {5.6.4}.

B9 Posilňovanie prepojenia medzi človekom a prírodou rieši základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody a je silnou hnacou silou transformačnej zmeny. Zmena dominantných spoločenských názorov a hodnôt spolu s transformáciou kultúrnych naratívov a spoločenských noriem týkajúcich sa výroby a spotreby podporuje spravodlivý a udržateľný svet (stratégia 5, opatrenia 5.1, 5.2 a 5.3) (*preukázané, ale neúplné*) {5.7.1, 5.7.2, 5.7.3}. Pocity prepojenia s prírodou súvisia s proenvironmentálnym správaním a podporujú individuálne a kolektívne zapojenie do ochrany prírody vrátane

environmentálneho aktivizmu (**opatrenie 5.1**) {5.7.1}. Jazyk, koncepty a postupy odrážajúce harmóniu a vzájomné prepojenia s prírodou založené na etike starostlivosti sú ústrednými prvkami svetonázorov, hodnôt a praktík mnohých pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, ako aj iných skupín (*plne preukázané*) {2.3.4, 5.3.1, 5.3.3, 5.3.4, 5.7.1, obrázok 5.13, tabuľka 5.3, obrázky 5.14 a 5.6}. **Obrázok SPM.8** znázorňuje príklady vzťahových svetonázorov a hodnôt pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, ktoré stelesňujú vzťahy starostlivosti. Takéto svetonázory a hodnoty sú zrejme a vyjadrené v mnohých iných kultúrach, filozofiách a iniciatívach s transformačným potenciálom. Zvyšovanie povedomia o alternatívnych pohľadoch na prírodu a vystavenie sa týmto pohľadom možno uľahčiť prostredníctvom formálneho a neformálneho vzdelávania, čo môže prispieť k transformačnému učeniu (*plne preukázané*) {5.7.4}.

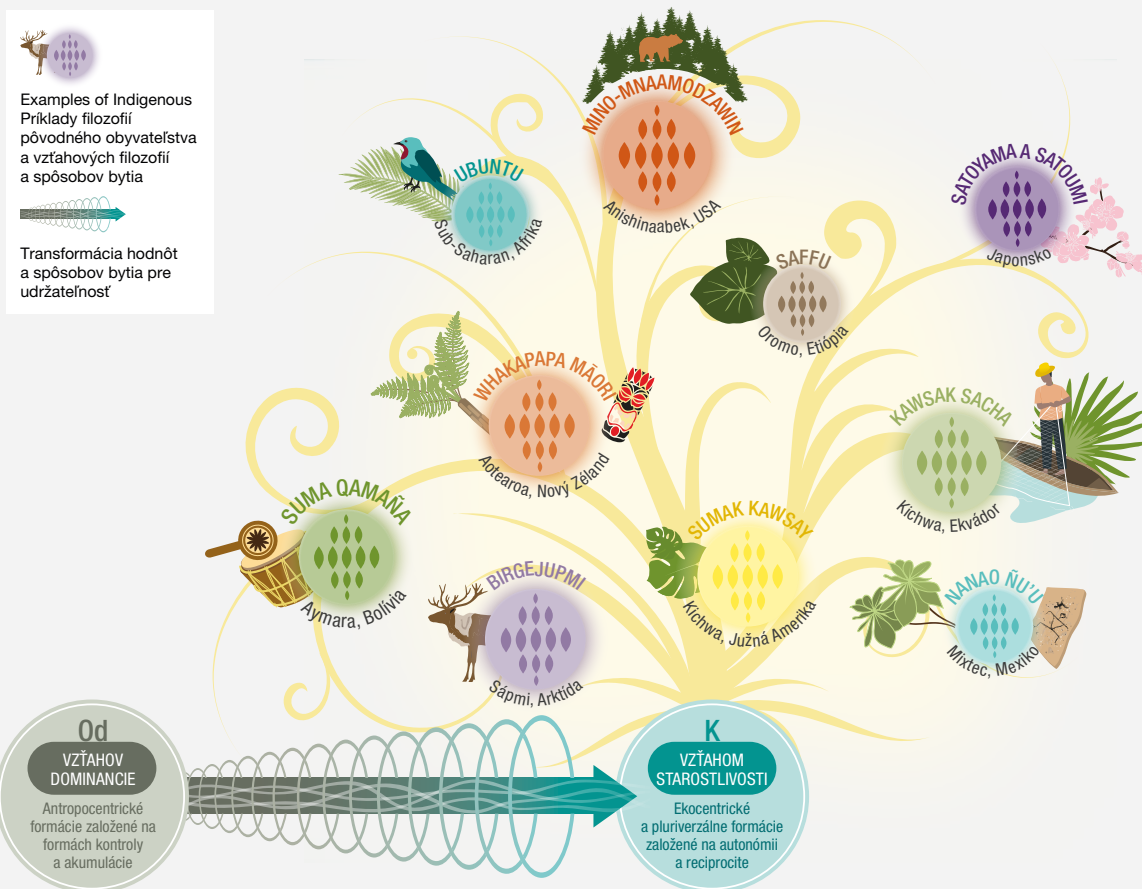
Zdieľané naratívy a predstavy tiež formujú vzťahy medzi ľuďmi a ostatnými prvkami prírody (**opatrenie 5.2**) (*plne preukázané*) {5.7.2}. Nové spoločenské predstavy, ktoré sú súborni široko akceptovaných myšlienok, ktoré ovplyvňujú a formujú spôsob, ako si ľudia predstavujú prítomnosť a budúcnosť, môžu posunúť základné chápanie vzťahov medzi človekom a prírodou a poskytnúť usmernenie pre cesty k ich dosiahnutiu (*preukázané, ale neúplné*) {2.4.2, 5.7.2}. Príkladom sú ekosociálne zmluvy, ktoré navrhujú spoločenské dohody slúžiace všetkým formám života a odrážajú pochopenie, že ľudia sú súčasťou prírody a je medzi nimi úplná vzájomná závislosť v tom, čo majú, robia, konzumujú, nosia a obývajú {2.4.2}.

Zmeny v spoločenských normách sú nevyhnutné pre nové správanie a postupy, ktoré posilňujú prepojenie medzi človekom a prírodou a urýchľujú transformačnú zmenu (**opatrenie 5.3**) (*plne preukázané*) {5.7.3}. Pochopenie mechanizmov šírenia nových spoločenských noriem a správania je kľúčové pre navrhovanie účinných stratégií transformačnej zmeny (**opatrenie 5.3**) {5.7.3}. Správanie veľakrát vyplýva zo zvyku a je osvojené v určitých sociálnych a environmentálnych podmienkach, avšak je možné ho zmeniť (**opatrenie 3**) (*plne preukázané*) {4.2.4, 5.7.3}. Šírenie nových myšlienok, spoločenských noriem a správania často prebieha prostredníctvom zložitých procesov v sociálnych sieťach. Začína sa pomaly, až kým nedosiahne zlomové množstvo prvých osvojiteľov. Tento proces je ovplyvnený podobnosťami medzi interagujúcimi jednotlivcami, zosúladením nových noriem s existujúcimi hodnotami a praktickosťou propagovaného správania (**opatrenie 5.3**) {5.7.3}. Strategické zvyšovanie viditeľnosti požadovaného správania a zavádzanie cielených politických opatrení katalyzuje a udržiava nové spoločenské normy a správanie (**opatrenie 5.3**) (*plne preukázané*) {5.7.3}. Šírenie nesprávnych informácií alebo dezinformácií medzi verejnosťou prostredníctvom sociálnych sietí a sociálnych médií má tiež vplyv a môže predstavovať výzvy pre transformačnú zmenu, ktorá zahŕňa dekolonizáciu akademickej obce

a vytváranie priestoru pre poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít (*plne preukázané*) {5.4.2, 5.7.3, 5.7.4}. Prechod na nové správanie so sebou často prináša značné náklady a podporné politiky, ako sú dotácie a investície do infraštruktúry, ktoré uľahčujú zmeny správania (*plne preukázané*) {5.4.1, 5.4.2, 5.4.3, 5.8.2}.

B10 Transformačné vzdelávanie podporuje holistické a zážitkové chápanie a zapojenie sa do výziev v oblasti biodiverzity a udržateľnosti. Pretvára identity a podporuje zmysel pre zodpovednosť voči prírode (stratégia 5, opatrenie 5.4) (preukázané, ale neúplné) {5.7.1, 5.7.4}. Formálne a neformálne vzdelávanie vrátane vzdelávania založeného na poznatkoch pôvodných obyvateľov a miestnych komunít zohráva dôležitú úlohu pri podpore transformačnej zmeny pre spravodlivý a udržateľný svet (*preukázané, ale neúplné*) {3.2.2, 3.5.2, 5.7.1, 5.7.4}. Spolupráca medzi rôznymi vzdelávacími prístupmi môže pomôcť podporiť transformačnú zmenu (**rámček SPM.6**) {3.2.2, 5.7.4}. Napríklad doplnenie vedeckých spôsobov vytvárania poznatkov prístupmi založenými na poznatkoch pôvodných obyvateľov a miestnych komunít má potenciál zmeniť názory, štruktúry a postupy spôsobom, ktorý rozširuje potenciál transformačnej zmeny {3.2.4}.

Zážitkové činnosti súvisiace s prírodou a vzťahové hodnoty a postupy sú nevyhnutné pre zmenu vnímania a hodnôt smerom k biodiverzite, a sú kľúčové pre podporu udržateľných behaviorálnych a štrukturálnych zmien (**opatrenie 5.1**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.7.1}. Transformačnú zmenu môže podporiť integrácia vzdelávania o biodiverzite do formálnych, neformálnych a informálnych vzdelávacích programov; rozvoj učebných osnov o ochrane biodiverzity a udržateľnom využívaní; a podpora poznatkov, postojov, hodnôt a správania, ktoré sú v súlade so životom v harmónii s prírodou (**opatrenia 5.1, 5.4 a 5.5**) {5.7.1, 5.7.4, 5.7.5}. Vzdelávanie, ktoré zahŕňa materiály o prínose prírody pre ľudí vrátane ekosystémových služieb, riešení založených na prírode a ekosystémových prístupov a opatrení zameraných na Matku Zem v oblasti ochrany a obnovy, môže pomôcť rozvíjať kapacity na riešenie viacerých prelínajúcich sa výziev a kríz (**opatrenia 5.1, 5.4 a 5.5**) {5.7.1, 5.7.4, 5.7.5}. Univerzity, vysoké školy, odborné školy a učňovské školy môžu napríklad ponúkať školenia pre budúcu pracovnú silu v oblasti udržateľnosti, regeneratívneho poľnohospodárstva, lesníctva, dizajnu a financií, a poskytovať školenia v oblasti empatie a súcitu, ocenenia prírody, systémového myslenia a transdisciplinárneho vzdelávania (**opatrenie 5.4**) {5.7.4}. Okrem toho rozvoj poznatkov, zručností a postojov relevantných pre transformačné a adaptívne učenie medzi poskytovateľmi vzdelávania na všetkých úrovniach zaisťuje pevný základ pre navrhovanie učebných osnov a programov odbornej prípravy na podporu transformačných zmien vo vzdelávaní a osvetových iniciatív (**opatrenie 5.4**) {5.7.4}. Uznávanie rozmanitých znalostných systémov vrátane poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít a vedeckých poznatkov podporuje

Birgejupmi Sápmi, Arktída	Skromný život s interakciami medzi ľuďmi a ostatnými tvormi založenými na starostlivosti a rešpekte.
Kawsak Sacha Kichwa, Ekvádor	„Živý les“, vedomá živá bytosť, ktorá je subjektom práv a je obývaná bytosťami, ktoré chránia ekosystémy a živočíšne a rastlinné druhy.
Mino-mnaamodzawin Anishinaabek, USA	Hodnota rešpektu k duchu vo všetkých veciach.
Nanao ñu'u Mixtec, Mexiko	Znovuobjaviť väzby medzi človekom a prírodou a znovu sa spojiť s hodnotami rovnosti, rešpektu a starostlivosti s nanao ñu'u (našou matkou).
Saffu Oromo, Etiópia	Princíp, ktorý ľudí podnecuje k rešpektu a spravodlivosti voči svojmu ayyaana (duchu) a duchu iných bytostí.
SATOYAMA A SATOUMI Japonsko	Harmonická interakcia medzi ľuďmi a prírodou vo vidieckych a morských krajinách.
Suma Qamaña Aymara, Bolívia	Dobrá spoločný život s harmonickými vzťahmi všetkých foriem života v celistvosti Matky Zeme ako živej bytosti.
Sumak Kawsay Kichwa, Južná Amerika	Široké hodnoty, ktoré usmerňujú vzájomné prepojenia medzi ľuďmi a človekom a prírodou založené na oceňovaní a uznávaní jedinečnosti iných, ako aj spirituality alebo životného štýlu.
Ubuntu Sub-Saharan, Afrika	Systém hodnôt, ktorý sa zameriava na reciprocitu, dialóg a kolektívne ľudstvo.
Whakapapa Aotearoa, Nový Zéland	Kultúrne prepojenie, ktoré zahŕňa predkov aj prírodu a určuje vzťahy a povinnosti.

Obrázok SPM

8 Príklady filozofií pôvodného obyvateľstva, vzťahových filozofií a spôsobov bytia.

Mnohé filozofie pôvodného obyvateľstva sa vyjadrujú prostredníctvom relačných jazykov, konceptov a postupov založených na etike starostlivosti, ktorá uznáva dôležitosť rešpektu a reciprocitu medzi ľuďmi a prírodou (tabuľka 5.3). Revitalizácia a podpora takýchto kultúr, jazykov a filozofií predstavuje príležitosť na prechod od antropocentrických vzťahov dominancie k ekocentrickým vzťahom starostlivosti o všetky. Obrázok predstavuje malú vzorku konceptov a postupov, ktoré sú esteticky umiestnené tak, aby ilustrovali rozmanitosť filozofií pôvodného obyvateľstva a iných relačných filozofií.

Rámček SPM 6 Vzdelávanie ako katalyzátor transformačnej zmeny.

Pedagógovia a vzdelávacie programy na všetkých úrovniach zohrávajú dôležitú úlohu pri podpore zmien v názoroch, štruktúrach a postupoch. *GemüseAckerdemie* („Zeleninová akadémia“) je vzdelávací program pre deti vo veku od 8 do 12 rokov (3. až 6. ročník), ktorý sa zameriava na vytváranie školských záhrad a podporu varenia a zmien v stravovaní v Rakúsku, Nemecku a Švajčiarsku.^a V Nemecku absolvovalo program viac ako 115 000 detí. Žiaci vidia na vlastné oči, ako sa potraviny vyrábajú a odkiaľ pochádzajú; spoločne preberajú zodpovednosť za svoje školské záhrady a lepšie chápu vplyvy svojich činov na životné prostredie. Program

pomáha prehĺbovať väzby na prírodu, posúva spoločenské normy a sprostredkováva poznatky o udržateľných potravinách a kulinárskych a záhradkárskych zručnostiach medzi deťmi, rodičmi a kuchármi v školách. Podobné iniciatívy súvisiace s podporou udržateľnejších, regeneratívnejších potravinových systémov existujú na všetkých úrovniach vzdelávania a v odbornej príprave.

a. Správa údajov hodnotenia transformačnej zmeny IPBES o databáze prípadových štúdií s transformačným potenciálom a úskaliami (<https://doi.org/10.5281/zenodo.10260233>).

transformačné učenie tým, že pomáha ľuďom lepšie pochopiť a oceniť vzájomné prepojenia ľudí a prírody v komplexných a dynamických sieťach života (**opatrenia 5.4 a 5.5**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.7.1, 5.7.4, 5.7.5}.

B11 Prijatie poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít a procesov spoločnej tvorby poznatkov podporuje transformačnú zmenu pre spravodlivý a udržateľný svet (stratégia 5, opatrenie 5.5) (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.4, 3.2.4, 3.5.1, 5.7.5}.

Rozpoznávanie rôznych spôsobov poznávania, prepojenie vedomostí s činnosťou a hľadanie spôsobov, ako prekročiť hranice predstavivosti, sú kľúčové pre transformačnú zmenu (*preukázané, ale neúplné*) {2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.4.2, Box 2.1, 3.5.1, 3.5.5, 5.7.5}. To zahŕňa dekolonizáciu akademickej obce a vytvorenie priestoru pre poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, ako aj pre spoločenské vedy, umenie a humanitné vedy a zapojenie verejnosti. Pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity poskytujú mnoho vízií transformačnej zmeny súvisiacich s ich rozmanitou históriou a socioekologickým, kultúrnym a duchovným kontextom (*plne preukázané*) {2.3.4}. Uznatie a prijatie takýchto poznatkov je v súlade s posunom od vzťahov nadvlády k vzťahom starostlivosti {5.7.1, 5.12, 5.13, obrázok 5.12}. Etika starostlivosti uznáva činnosť a vnímanie nehumánnych entít, ako sú rastliny, zvieratá a rieky, pričom im poskytuje hodnotu, rešpekt a vzájomné vzťahy starostlivosti {5.7.1, 5.7.2, obrázok 5.13}.

Spoločné vytváranie poznatkov zlepšuje manažment biodiverzity a prínos prírody pre ľudí kombináciou rôznych znalostných systémov vrátane poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít a vedeckých poznatkov, čím sa zabezpečuje, že stratégie sú kultúrne vhodné, vedecky spoľahlivé a ekologicky životaschopné (*preukázané, ale neúplné*) {3.2.5, 5.7.5}. Princípy spoločnej tvorby, ako sú rovnosť, rešpekt, uznanie a spolupráca, zdôrazňujú inklúziu a uprednostňujú potreby marginalizovaných skupín, čím uľahčujú transformačné intervencie (*plne preukázané*) {5.7.5}. Prehľad empirických štúdií ukazuje, že spoločná tvorba poznatkov zlepšuje procesy (napr. prerozdeľovanie

moci a reflexívnosť) a je spojená s krátkodobými výsledkami (napr. rozšírená vedomostná základňa, zvýšené kapacity), ale aj dlhodobými výsledkami (napr. blahobyt a zlepšenie produktov, zmeny v znalostných systémoch) (*preukázané, ale neúplné*) {5.5, 5.7.5}. Medzi príklady patrí zvýšená adaptačná kapacita v arktických komunitách, pripravenosť na katastrofy v komunitách v Nepále a zavedenie adaptívneho riadenia monitorovania klimatických zmien vo vidieckej komunite v Tanzánskej zjednotenej republike (*plne preukázané*) {5.7.5}.

Marginalizácia poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunít brzdí transformačnú zmenu (*plne preukázané*) {2.3.4, 4.2.1, 4.2.5}. Existuje alebo bolo navrhnutých niekoľko špecifických politických nástrojov založených na princípoch súhlasu, intelektuálnej a kultúrnej autonómie a spravodlivosti s cieľom podporovať a zabezpečovať zodpovednosť {5.7.5}. Tieto nástroje sa zameriavajú najmä na spoločnú tvorbu poznatkov s pôvodným obyvateľstvom a miestnymi komunitami a zahŕňajú slobodný, predchádzajúci a informovaný súhlas, uznanie zvykového práva, práva duševného vlastníctva, správu údajov pôvodného obyvateľstva, suverenity a budovanie kapacít na využívanie technológií (*plne preukázané*) {5.7.5}. Hoci tieto nástroje nedokážu riešiť všetky prekážky, pri ich absencii je spoločná tvorba poznatkov nepravdepodobná, ak nie nemožná. Rozšírenie ich používania a ich úplná implementácia majú silný transformačný potenciál (*preukázané, ale neúplné*) {5.7.5}.

B12 Včasná a dynamická komunikácia špecifická pre daný kontext môže vyjadrovať silné posolstvá na podnietenie opatrení pre transformačnú zmenu (*plne preukázané*) {2.2.1, 3.4, 5.3.3, 5.4.2, 5.7.2}. Dobré navrhnuté posolstvá poskytujú rôznym zainteresovaným stranám informácie o význame, zámere a opatreniach spojených s ambicióznymi a vplyvnými víziami. Z hodnotenia literatúry vyplýva, že médiá zohrávajú dôležitú úlohu v komunikácii, ale aj to, že pri komunikácii posolstiev o transformačnej zmene je dôležitých mnoho ďalších aktérov vrátane mládeže, organizácií občianskej spoločnosti, pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít, aktivistov na sociálnych sieťach, politických lídrov

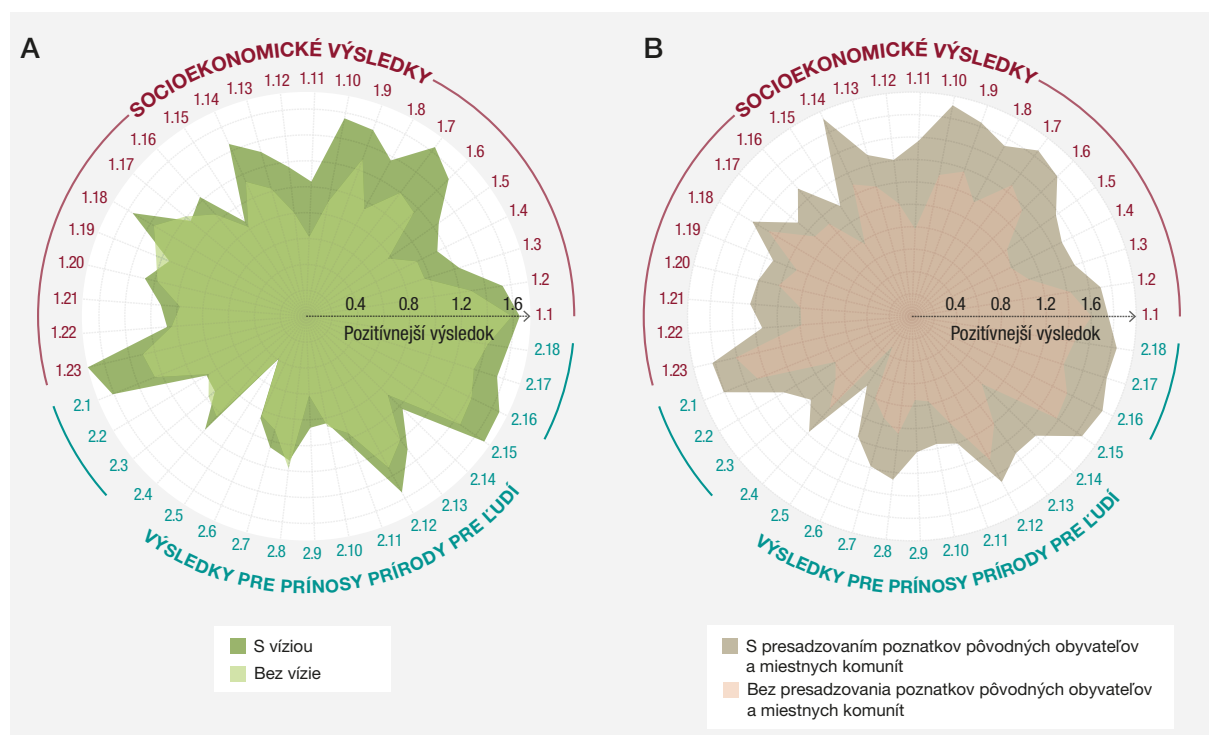
a umelcov (*plne preukázané*) {2.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 5.6.2}. Z hodnotenia frekvencie výskytu v korpuse hodnotenia vyplýva, že aktéri v sektore médií a komunikácie nie sú v literatúre prominentne zastúpení a objavujú sa približne v 4 percentách hodnotených príspevkov. Zdôrazňuje to významný nedostatok v chápaní toho, ako môžu médiá zvyšovať povedomie o transformačnej zmene medzi širšou populáciou (*preukázané, ale neúplné*) {5.2, obrázok 5.4}. Okrem toho sa zistilo, že vízie zozbierané zo sociálnych médií, ktoré zachytávajú inštrumentálne hodnoty (súvisiace s ťažobným, lodným, turistickým a módnym priemyslom), s väčšou pravdepodobnosťou operacionalizujú diskurzy o udržateľnosti na marketingové účely, čo naznačuje vyšší potenciál environmentálne klamlivých informácií (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}.

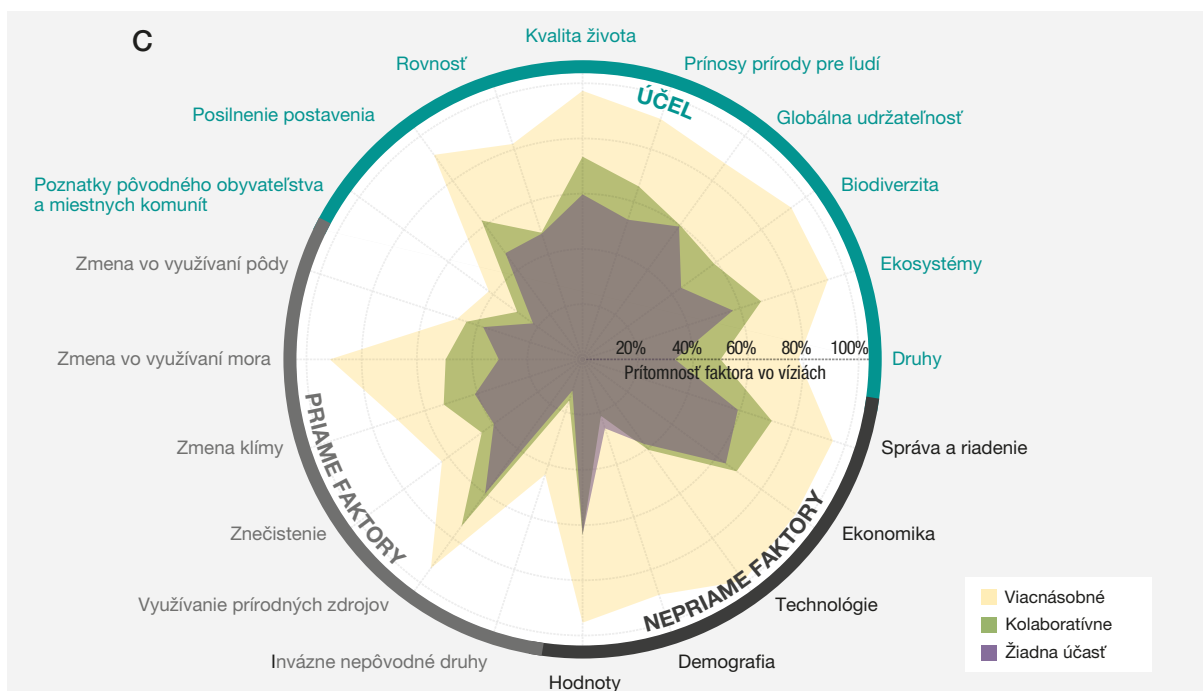
Novinári, tvorcovia a influenceri na sociálnych sieťach môžu propagovať naratívy, ktoré pomáhajú meniť hodnoty, paradigmy a ciele na podporu transformačnej zmeny založenej na etike starostlivosti (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}. Sociálne médiá môžu ľuďom pomôcť organizovať a odolávať dominantným názorom, štruktúram a postupom poškodzujúcim biodiverzitu, aby presadzovali alternatívy, ktoré stelesňujú etiku starostlivosti {5.7.2}. Komunikačné technológie však dokázali zrýchliť aj tempo všadeprítomného a masívneho vystavenia občanov dezinformáciám, ktoré môžu ohroziť biodiverzitu a prírodu {5.4.2}. Na zabránenie toho zohrávajú vzdelávanie a transformačné učenie kľúčovú úlohu pri podpore transformačnej zmeny (*preukázané, ale neúplné*) {5.7.4}.

C. Umožnenie transformačnej zmeny: úlohy pre každého

C1 Vízie udržateľného sveta pre prírodu a ľudí sú formované hodnotami a svetonázormi {2.1}. Majú zásadný význam pre inšpiráciu transformačnej zmeny (obrázok SPM.9). Rozmanitosť spoločností, ekonomík, kultúr a ľudí vo svete znamená, že neexistuje jednotná vízia, ktorá by bola vhodná v rôznych kontextoch a na rôznych úrovniach a že spoločné transformačné vízie spravodlivého a udržateľného sveta inšpirujú zmenu s väčšou pravdepodobnosťou (*plne preukázané*) {2.3, 3.5.3}. Posúdenie a analýza 881 vízií odhaľuje päť hlavných tém: a) regeneratívne a obehové hospodárstva; b) práva

a posilnenie postavenia komunit; c) biodiverzita a zdravie ekosystémov; d) duchovné opätovné prepojenie (medzi ľuďmi a prírodou) pre zmenu správania; a e) inovatívne podnikanie a technológie (*preukázané, ale neúplné*) {obrázok 2.4, 2.3.1}. Tieto tematické vízie možno zoskupiť do štyroch prierezových kategórií: a) integrované alebo holistické vízie, ktoré súčasne riešia ekologické aj sociálne otázky; b) prevažne ekologické vízie zamerané na lepšie vzťahy medzi človekom a prírodou; c) prevažne sociálne vízie zamerané na väčšiu rovnosť a ďalšie sociálne aspekty; a d) vízie s relatívne úzkym sociálnym alebo ekologickým zameraním

Obrázok SPM **9 Realizácia transformačných zmien prostredníctvom vízií.**

(A) Transformačné prípady s explicitnými alebo implicitnými víziami, ktoré za nimi stoja, sú spojené s pozitívnejšími socioekonomickými a environmentálnymi výsledkami pre prínos prírody pre ľudí. (B) Transformačné prípady, v ktorých sa presadzujú poznatky pôvodných obyvateľov a miestnych komunít, sú spojené s pozitívnejšími socioekonomickými výsledkami a výsledkami pre prínos prírody pre ľudí. (C) Vízie s vyššou úrovňou účasti sa zaoberajú komplexnejším súborom cieľov a zohľadňujú komplexnejšie súbory priamych a nepriamych faktorov. Priamy faktor je faktor, ktorý jednoznačne ovplyvňuje procesy ekosystému a možno ho identifikovať a merať s rôznou mierou presnosti, zatiaľ čo nepriamy faktor slúži predovšetkým ako katalyzátor, ktorý ovplyvňuje alebo spúšťa zmeny, ktoré vedú systém k požadovanej budúcnosti. Viacnásobný: rôzne zainteresované strany zapojené do procesu tvorby vízie; kolaboratívny: obojsmerný dialóg s cieľom získať vstupy od rôznych jednotlivcov v procese tvorby vízie. Údaje pre panely A a B boli prevzaté z databázy prípadových štúdií hodnotenia transformačnej zmeny {1.4.2, 3.4}. Hodnoty majú nasledujúce významy: 0 = neutrálne; 1 = mierne pozitívne, 2 = prevažne pozitívne. Hodnoty na radarových grafoch predstavujú priemer v jednotlivých prípadoch. Medzi socioekonomické výsledky patrí: 1.1, dobrá kvalita života; 1.2, potravinová bezpečnosť a suverénita; 1.3, bezpečnosť vody; 1.4, rodová rovnosť; 1.5, obmedzenie rasovej, náboženskej, kultúrnej a jazykovej diskriminácie; 1.6, sociálna súdržnosť a dôvera; 1.7, inštitucionálna sila, obnova a sociálna participácia; 1.8, mocenská rovnosť; 1.9, uznávanie práv a hodnôt; 1.10, začlenenie pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít; 1.11, sloboda vykonávať rituály/spiritualitu; 1.12, prístup k rekreácii a voľnočasovým aktivitám; 1.13, užívanie si prírodných krás; 1.14, podpora prístupov založených na právach; 1.15, bývanie a prístrešie; 1.16, prístup k pevnine/moru; 1.17, prístup k základným službám a infraštruktúre; 1.18, prístup k vedomostiam a vzdelaniu; 1.19, prístup k zdravotnej starostlivosti; 1.20, zamestnanosť a kvalita pracovných miest; 1.21, zníženie nerovnosti/spravodlivé rozdelenie bohatstva; 1.22, zníženie chudoby a 1.23, zachovanie produkčnej kapacity/odolnosti ekosystému. Medzi výsledky pre prínos prírody pre ľudí patrí: 2.1, vytváranie a udržiavanie biotopov; 2.2, opelenie a šírenie semien; 2.3, regulácia kvality ovzdušia; 2.4, regulácia klímy; 2.5, regulácia okysľovania oceánov; 2.6, regulácia množstva sladkej vody; 2.7, regulácia kvality sladkej vody; 2.8, tvorba a ochrana pôdy; 2.9, regulácia rizík a extrémnych udalostí; 2.10, regulácia škodlivých organizmov; 2.11, energia; 2.12, potraviny a krmivá; 2.13, materiály a pomoc; 2.14, liečivé a genetické zdroje; 2.15, učenie a inšpirácia; 2.16, skúsenosti; 2.17, podporné identity; a 2.18, udržiavanie možností. Údaje pre panel C boli prevzaté z databázy vízií, v ktorej 0 označuje absenciu a 1 označuje prítomnosť cieľov a faktorov. Hodnoty na radarovom grafe predstavujú priemer v jednotlivých víziách {2.3.2}.

(preukázané, ale neúplné) {obrázok 2.3, 2.3.1}. Rôzne vízie osvetľujú vzájomnú závislosť ľudí a prírody pri napredovaní k prosperujúcej budúcnosti a transformáciám smerom k spravodlivému a udržateľnému svetu (preukázané, ale neúplné) {2.3.5}.

C2 Hodnoty zohrávajú dôležitú úlohu pri podpore vízií transformačnej zmeny. Z troch typov hodnôt súvisiacich s prírodou, ktoré uznáva IPBES, a to

vnútorné (príroda pre prírodu), relačné (príroda ako kultúra/jednota s prírodou) a inštrumentálne (príroda pre spoločnosť) hodnoty, sa relačné hodnoty považujú za nevyhnutné pre život ľudí v harmónii s prírodou a Matkou Zemou a ako ich súčasť, ako je uznané v Rámci pre budúcnosť prírody IPBES (plne preukázané) {1.3.2, 2.3.3, 3.5.3, 5.7.1, 5.7.5}. Tak ako existuje množstvo spôsobov „života v harmónii s prírodou“, existuje aj viacero ciest k transformačnej zmene pre

spravodlivý a udržateľný svet, ako je podrobne uvedené v Posúdení hodnôt¹⁸ a Rámci pre budúcnosť prírody IPBES¹⁹ (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.3.2, 5.8}. Najtransformatívnejšie vízie zmeny uznávajú a uprednostňujú kombinácie relačných, vnútorných a inštrumentálnych hodnôt (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}. Inštrumentálne hodnoty zostávajú prominentné v mnohých víziách transformačnej zmeny (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}. Relačné hodnoty sú základom všetkých štyroch identifikovaných princípov transformačnej zmeny a najmä princípu úctivých a recipročných vzťahov medzi človekom a prírodou {1.3.2}. Uznatie relačných hodnôt a zodpovedností uznáva prepojenie medzi človekom a prírodou a rozsiahle škody spôsobené vzťahmi založenými na objektivizácii a vykorisťovaní, a zdôrazňuje sa ako nevyhnutný normatívny princíp pre transformačnú zmenu (*plne preukázané*) {1.2.2, 1.3.2, 5.7.1}. V priebehu času došlo k vývoju hodnôt od prevažne inštrumentálnych a vnútorných k väčšiemu začleneniu relačných hodnôt, ako naznačuje analýza kľúčových textov týkajúcich sa cieľov udržateľného rozvoja, Dohovoru o biologickej diverzite a Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu (*plne preukázané*) {2.3.2}. Globálny rámec pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu uznáva všetky tri typy hodnôt, čo preukazuje možnosť zosúladenia troch rôznych súborov hodnôt prírody pre transformačnú zmenu (*plne preukázané*) {2.3.2}. Existuje priestor pre zámerné zlepšenie transformačného potenciálu vízií {2.3.2}. Dôležitosť komplexnosti vízií pre transformačnú zmenu a podpora pre následné rozhodujúce subjekty naznačujú možnosti pre posun existujúcich a novovynutých vízií smerom k väčšej transformačnej kapacite (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}. K takýmto zlepšeniam dochádza prostredníctvom väčšieho dôrazu na úlohu mocenskej dynamiky pri zlepšovaní dosiahnuteľnosti, rozšírením rozsahu vízií riešením viacerých aspektov, ktoré umožňujú zmenu, a zdôraznením implementačných ciest, aby sa ambície priblížili realite {obrázok 2.5-A}.

C3 Zámerná transformačná zmena je založená na víziách vychádzajúcich z hodnôt zameraných na udržateľnosť, ktoré sú spravodlivé, inkluzívne, úctivé a adaptívne a majú vplyv presahujúci akýkoľvek jednotlivý rámec (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.3.3}. Inkluzívne a inovatívne vízie pre udržateľnú a spravodlivú budúcnosť podporujú blahobyt prírody a ľudí. Globálne vízie si vyžadujú zásadné zmeny v zmýšľaní a súčasných paradigmách o vzťahoch medzi človekom a prírodou

a uznanie alternatívnych svetonázorov a znalostných systémov. Sú základom transformačnej zmeny pre spravodlivý a udržateľný svet. Participatívne procesy tvorby vízií poskytujú nádej a inšpiráciu v prípade, keď usmerňujú transformačnú zmenu (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.1}. Dôkazy z analýzy vízií a prebiehajúcich iniciatív pre transformačnú zmenu ukazujú, že vízie sú viac transformačné, keď zahŕňajú zmeny týkajúce sa názorov, štruktúr a postupov a keď sú spravodlivé a inkluzívne a riešia základné príčiny a priame faktory straty biodiverzity (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.2}. Čím sú vízie participatívnejšie, tým majú holistickejšie ciele (pre prírodu aj ľudí) a zohľadňujú väčšiu škálu priamych a nepriamych faktorov. Vízie života v harmónii s prírodou majú väčšiu šancu na úspech, keď vychádzajú z inkluzívnych prístupov založených na právach a procesoch zainteresovaných strán a keď zahŕňajú medzisektorovú spoluprácu pre zmenu (*preukázané, ale neúplné*) {2.3.1, 5.6.4, 5.6.1, 5.6.2}. Tieto iniciatívy tiež ukazujú, že transformačné zmeny, ktoré sú riadené explicitnými víziami, majú pozitívnejšie výsledky v ekologickom, ekonomickom a sociálnom aspekte prínosov prírody pre ľudí (**obrázok SPM.9**) (*plne preukázané*) {2.3.1}.

Analýza iniciatív s transformačným potenciálom ukazuje, že vízie, v ktorých zohrávali zmysluplnú úlohu pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity, mali väčšiu pravdepodobnosť presadzovania transformačných zmien v porovnaní s víziami, v ktorých nezohrávali žiadnu úlohu (**obrázok SPM.9**) (*plne preukázané*). Mnohí pôvodní obyvatelia a miestne komunity majú dlhodobé, silné a holistické vízie života v harmónii s prírodou a dokážu podporovať nové spôsoby myslenia a chápania v iných znalostných systémoch (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.3.4, 3.2, 5.7}. Ich spôsob života sa v priebehu času často ukázal ako udržateľný pre biodiverzitu, no ich svetonázory, hodnoty a znalostné systémy sú v ochranárskej vede, politike a praxi marginalizované (*plne preukázané*) {1.3.2, 2.3.4, 3.2}. Úctivé, recipročné a zodpovedné vzťahy medzi ľuďmi a prírodou môžu byť zakotvené v politikách, ktoré menia vzorce a vzťahy medzi názormi, štruktúrami a postupmi nezávisle od rozsahu (*plne preukázané*) {2.3.2, 2.3.4, 2.4.2}.

C4 Nové spôsoby predstavovania si budúcnosti sú kľúčové pre zmenu vzťahov ľudí k prírode. Jedným zo spôsobov, ako dosiahnuť takéto zmeny, je prostredníctvom silnejšieho úsilia o predstavivosť medzi rôznymi partnermi a skupinami zainteresovaných strán vrátane svetonázorov, hodnôt a poznatkov pôvodných obyvateľov a miestnych komunit s cieľom predstaviť si pozitívnu budúcnosť pre spravodlivý a udržateľný svet (*preukázané, ale neúplné*) {2.2.1, 2.2.3, 2.4.2}. Vízie lepšej budúcnosti pre ľudí a prírodu sú početné, no väčšina z nich nemení status quo (*plne preukázané*) {2.3.2}. Obmedzené zapojenie sa do imaginatívnych spôsobov predstavovania si budúcnosti obmedzilo možnosti transformačných zmien, ktoré

18. IPBES (2022): Metodická hodnotiaca správa o rozmanitých hodnotách a oceňovaní prírody. Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby. Balvanerová, P., Pascual, U., Christie, M., Baptisteová, B., a González-Jiménez, D. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6522522>.

19. IPBES (2023). Rámec pre budúcnosť prírody – flexibilný nástroj na podporu vývoja scenárov a modelov žiaducich budúcností pre ľudí, prírodu a Matku Zem, a jeho metodické usmernenia, verzia z júla 2023, sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8171339>.

prekračujú obmedzenia dominantných naratívov a škodlivých postupov. Dosiahnutie silnejšieho úsilia o predstavivosť si vyžaduje komplexnejšie, kreatívnejšie a inkluzívnejšie procesy tvorby vízií, ktoré zahŕňajú tiché hlasy a iné ako ľudské perspektívy (rámček SPM.7). Spoločná alebo kolaboratívna tvorba vízií podnecuje predstavivosť ľudí, vnáša nádej a inšpiráciu a podporuje transformačnú zmenu (obrázok 2.7), pričom poskytuje usmernenie o tom, aké zmeny sú potrebné a ako ich uskutočniť. Participatívne metódy tvorby vízií môžu podporovať deliberatívne diskusie a pomôcť preklenúť rôzne hodnoty a kultúry, ako aj historické a kultúrne kontexty (2.2.3). To si vyžaduje silnejšie úsilie o predstavivosť vrátane väčšej pozornosti venovanej víziám pôvodného obyvateľstva, miestnych komunít a nedostatočne zastúpených skupín. Predstavivosť je kľúčovou zložkou pri vytváraní vízie, pretože umožňuje ľuďom vymaniť sa zo vzorcov existujúcich správania, ktoré posilňujú systémové problémy. Medzi príklady takýchto vízií patria nové ekosociálne alebo prírodné spoločenské zmluvy, ktoré môžu zmeniť základné chápanie vzťahov medzi človekom a prírodou a poskytnúť usmernenie pre cesty k ich dosiahnutiu (preukázané, ale neúplné) (2.4.2). Takéto vízie zdôrazňujú väčšiu rovnosť a blahobyt pre všetkých a využívanie regeneratívnych postupov, ktoré chránia biodiverzitu a prírodu (2.3.1, 2.3.2).

C5 Rôzni aktéri a skupiny aktérov zohrávajú dôležitú úlohu v transformačnej zmene na základe svojich kapacít, cieľov a kontextu. Medzi rôzne úlohy aktérov patrí inovácia a vytváranie zmien, prijímanie a sledovanie zmien, zvyšovanie povedomia, sprístupňovanie zmien pre ostatných a/alebo ovplyvňovanie vplyvných aktérov s cieľom vytvoriť zmenu (plne preukázané). Rozmanitosť ich kapacít a záujmov znamená, že existuje značný potenciál pre väčšiu spoluprácu medzi skupinami aktérov a pre rozvoj nových koalícií (plne preukázané) (1.4.1, 3.3, 3.5.5, 5.2, 5.4.4). Mnohé rôzne skupiny aktérov prispievajú k presadzovaniu a urýchľovaniu transformačnej zmeny (plne

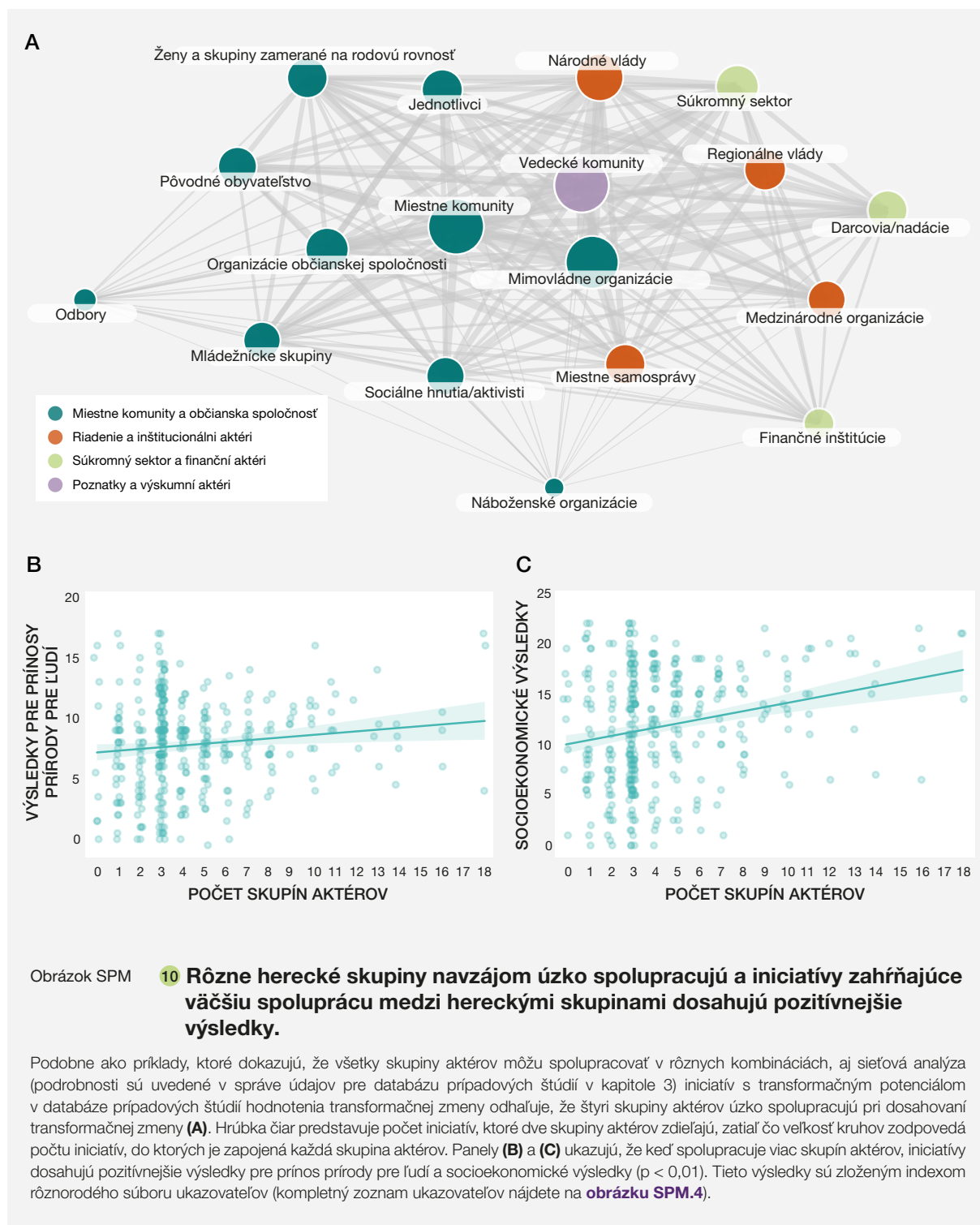
preukázané) (1.4.2, 5.4.4). Transformačné opatrenia osôb s rozhodovacou právomocou v občianskej spoločnosti, vláde, súkromnom sektore a ďalších oblastiach súvisia s piatimi stratégiami transformačnej zmeny identifikovanými v hodnotení (obrázok SPM.6) (plne preukázané) (5.2). Koalície skupín aktérov (obrázok SPM.10) (obrázok 5.4, obrázok 5.5) vrátane jednotlivých občanov, pôvodného obyvateľstva a miestnych komunít, organizácií občianskej spoločnosti, mimovládnych organizácií, odborových zväzov, financovateľov, náboženských organizácií, vlád na viacerých úrovniach, súkromného sektora, finančných inštitúcií a vedeckej komunity sú efektívnejšie pri presadzovaní transformačnej zmeny (plne preukázané) (1.4.2, 1.5, 5.2, 3.4, obrázok 3.3). Ako občania majú ľudia často viacero prekrývajúcich sa aspektov svojej identity v rámci svojho profesionálneho a osobného života a mobilizujú opatrenia v súvislosti s týmito identitami. Napríklad ženy, mládež, pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity iniciovali zmenu tým, že hovorili a konali na základe týchto špecifických identít (plne preukázané) (1.4.2, 1.5). V rámci týchto identít ľudia využívajú rôzne mechanizmy a opatrenia na inovácie a vytváranie zmien, prijímanie alebo sledovanie zmien, zvyšovanie povedomia, sprístupňovanie širších zmien pre ostatných a ovplyvňovanie vplyvných aktérov s cieľom vytvoriť zmenu (preukázané, ale neúplné) (1.4.2).

C6 Základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody tiež vytvárajú nerovnosti a nespravodlivosť. Tí, ktorí mali najväčší ošoh z hospodárskych činností spojených so stratou biodiverzity a úpadkom prírody, majú väčšiu schopnosť konať. Dodržiavanie princípu rovnosti a spravodlivosti závisí od mobilizácie týchto kapacít. Súčasné zapojenie ostatných aktérov do vyvážených rozhodovacích procesov môže poskytnúť silu konať, ako aj zdroje na dosiahnutie zmien (preukázané, ale neúplné) (1.4, 1.2). Niektorí ľudia majú viac príležitostí a zdrojov na dosiahnutie zmien vďaka väčšiemu bohatstvu a moci (plne preukázané) (1.2.2, 1.3.2, 1.4.2). Bohatí aktéri mali najväčší ošoh najmä z procesov dominancie nad prírodou a slúžili svojim vlastným

Rámček SPM 7 Kultúrne prístupy k transformačnej zmene: úloha divadla.

Kultúrne iniciatívy ako hudba, rozprávania príbehov, dokumentárne filmy, filmy a divadlo podporujú transformačné učenie tým, že podporujú predstavivosť a emocionálne zapojenie do ekologických otázok (2.2.4, 5.7.2). Napríklad Empatheatre je ocenená divadelná spoločnosť založená na výskume, ktorá vznikla zo solidarity medzi umelcami, spisovateľmi, divadelníkmi, akademickými výskumníkmi a citlivými občanmi a v poslednom desaťročí bola zodpovedná za realizáciu niekoľkých priekopníckych projektov v Južnej Afrike. Empatheatre vyvinula inovatívne nové spôsoby budovania transformačných priestorov pre spravodlivý verejný

dialóg s cieľom preskúmať rôzne spôsoby bytia, myslenia a konania. Patria sem dialógy o zložitých spoločenských výzvach, od vidieckych komunít pod tlakom uhoľných ťažobných spoločností, cez príbehy o zraniteľnosti migrácie žien a bezdomovectva a nerovnosti v spravodlivosti v oblasti mestskej pôdy, až po podporu udržateľnej správy oceánov. Táto iniciatíva predstavuje novú formu participatívnej spravodlivosti a rozširuje sa do medzinárodných politických dialógov aj do zapojenia občanov (pozri databázu prípadových štúdií hodnotenia transformačnej zmeny).

materiálnym ziskom, čo malo často negatívne účinky na prírodu a zhoršovalo marginalizáciu ostatných ľudí (plne preukázané) {1.2.2, 5.5.3}. Vládne osoby s rozhodovacou právomocou, obchodní lídri a jednotlivci s vysokou úrovňou bohatstva zastávajú mocenské pozície s potenciálom stimulovať kaskádovité transformačné zmeny v rôznych problémoch, sektoroch a na rôznych úrovniach (preukázané,

ale neúplné) {1.4.2}. Tieto úlohy naznačujú, že mocenské pozície prinášajú dodatočné kapacity na zapojenie sa do transformačných zmien a na ich umožnenie (preukázané, ale neúplné) {1.2.2, 1.4.2}. Dodržiavanie princípu rovnosti a spravodlivosti závisí od mobilizácie kapacít tých, ktorí mali doteraz najväčší osah zo straty biodiverzity a úpadku prírody (preukázané, ale neúplné) {1.4.2}. Vlády môžu podniknúť

kroky na prekonanie mocenských asymetrií v rozhodovaní úpravou právnych zodpovedností, reorganizáciou úloh aktérov v rozhodovacích štruktúrach a zabezpečením transparentnosti, pričom môžu prerozdeliť zdroje a posilniť úlohu kľúčových environmentálnych agentúr (*plne preukázané*) {5.6.1}. Príklad Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie ilustruje, že agroenvironmentálne opatrenia môžu byť účinným nástrojom na posilnenie biodiverzity v poľnohospodárskej krajine, ale tento potenciál je brzdený nedostatočným zastúpením environmentálnych zástancov v rozhodovacom procese a zatienený dominanciou záujmových skupín a neustálym prepracovaním politik, ktoré podkopávajú procesy hodnotenia a učenia sa (**rámček SPM.5**) (*preukázané, ale neúplné*) {5.6.1}.

C7 Koalície aktérov a skupín aktérov sú pri transformačnej zmene efektívnejšie, ako keď sa aktéri usilujú o zmenu individuálne. Takéto koalície pre zmenu riskujú kooptáciu skupinami aktérov na vyššej úrovni alebo silnejšími skupinami aktérov (*plne preukázané*) {3.4}. Minulé skúsenosti a aktuálne príklady poskytujú kľúčový pohľad na to, ako aktéri spolupracujú na transformačnej zmene v rôznych kontextoch (**obrázky SPM.9 a SPM.10**). Napríklad v mnohých častiach sveta sú komunitné agroekologické iniciatívy príkladom princípov rovnosti a spravodlivosti (*preukázané, ale neúplné*) {5.6}. Tieto projekty zapájajú miestne komunity do rozhodovacích procesov, rešpektujú ich tradičné znalosti a podporujú pocit zodpovednosti za poľnohospodárske postupy. Modely poľnohospodárstva podporované komunitou, v ktorých spotrebiteľia priamo podporujú miestnych poľnohospodárov, ilustrujú, ako môže agroekológia vytvárať vzťahové hodnoty a zodpovednosti medzi výrobcami a spotrebiteľmi (**rámček SPM.8**) {5.8.2}. Ukázalo sa, že krajiny s väčšou rozmanitosťou plodín tiež podporujú väčšiu zamestnanosť v poľnohospodárstve {5.3.4}. Špecifické skupiny môžu uľahčiť zmenu svojou silou riadenia sietí a ovplyvňovania vplyvných aktérov s cieľom vytvoriť zmenu (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.4, 1.4.2}.

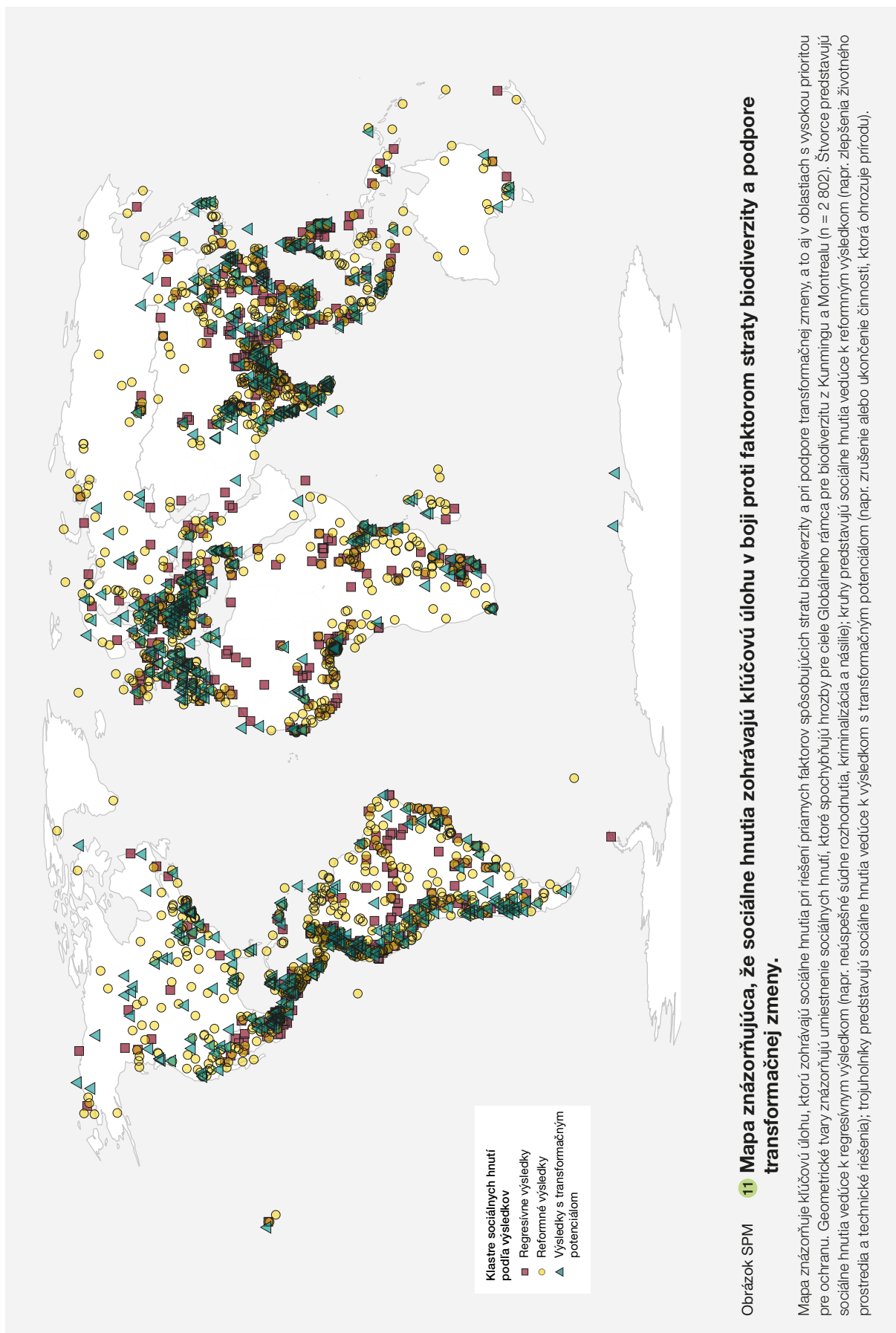
Viaceré databázy zhromaždené na účely hodnotenia konzistentne ukazujú, že konkrétni aktéri a skupiny aktérov spolupracujú častejšie navzájom, ale nie s ostatnými {3.4, 5.2}. Sieťová analýza databázy prípadovej štúdie ukazuje, že vlády (miestne, regionálne a národné), medzinárodné organizácie, vedecká komunita a súkromný sektor majú sklon k užšej spolupráci; takéto dojednania sa v hodnotení označujú ako iniciatívy „zhora nadol“ (**obrázok SPM.10**) {3.4, obrázok 5.5}. Na druhej strane, ďalší súbor príkladov s transformačným potenciálom pochádza z iniciatív vedených občanmi, v ktorých miestne komunity spájajú rôzne pozitívne iniciatívy zahŕňajúce jednotlivých občanov, organizácie občianskej spoločnosti, ženy a skupiny zamerané na rodovú rovnosť, mládež, sociálne hnutia, odbory a náboženské organizácie (**obrázok SPM.10**)

{3.4}. Takéto iniciatívy sú kľúčové pre boj proti hrozbám a mocenskej nerovnováhe v environmentálnom riadení a prispievajú k spravodlivejšej a udržateľnejšej budúcnosti {5.4.4}. Spojenie rozmanitých aktérov je preto kľúčové pre vývoj možností a metrik pre transformačnú zmenu. Tieto dôkazy ukazujú, že každý môže zohrávať dôležitú úlohu pri vytváraní transformačnej zmeny pre spravodlivý a udržateľný svet.

C8 Snaha vlád o transformačnú zmenu prispieva k súdržnosti politik, keď je založená na celovládnom prístupe a prístupe na základe spojitosti.²⁰ Takýto prístup posilňuje podporu politik a plánov v rôznych sektoroch, minimalizuje pravdepodobnosť, že politiky budú mať v rôznych agentúrach protichodné ciele, a znižuje nezamýšľané napätie (*preukázané, ale neúplné*) {4.2, 5.1, 5.6.4}. Súčasné vládne opatrenia zamerané na transformačnú zmenu sú podkopávané inštitucionálnymi nezrovnalosťami, ako sú napríklad nezrovnalosti medzi rozsahom výziev v oblasti biodiverzity a jurisdikciou zúčastnených inštitúcií {4.2.3}. V tomto zmysle môže byť čas potrebný na preukázanie účinnosti politiky dlhší ako čas medzi voľbami, ktoré môžu priviesť k moci nové politické orgány, ktoré sa proti tejto politike postavia. Takéto nezrovnalosti sa zhoršujú, keď existujú konflikty medzi záujmami spotrebiteľov, činnosťami v ťažobných sektoroch a nekoordinovanými dotáciami a reguláciami (*preukázané, ale neúplné*) {4.2.3, 5.4.1, 5.6.1}. Tieto zložité interakcie medzi aktérmi môžu ohroziť autonómiu politik, najmä ak budú krajiny závislé od ťažobného priemyslu alebo externého financovania so záujmom o zachovanie súčasného stavu {4.2}. Účinná implementácia preto závisí od schopnosti vlád stanoviť a uprednostniť hodnoty súvisiace s biodiverzitou v relevantnom rozhodovacom procese a politikách v rámci rôznych sektorov a na rôznych úrovniach a v právnom rámci, ktorý zabezpečuje zodpovednosť vládnych a mimovládnych aktérov (*preukázané, ale neúplné*) {5.4, 5.4.2, 5.6.1}.

Vlády na všetkých úrovniach sú kľúčovými aktérmi pri zapájaní rôznych štátnych a neštátnych aktérov a môžu uľahčovať kolaboratívne prístupy a nové spoločenské zmluvy s cieľom posilniť angažovanosť, vlastníctvo a zodpovednosť v súlade so zásadami transformačnej zmeny {5.4}. Globálny dosah základných príčin (a nepriamych faktorov) straty biodiverzity a úpadku prírody si vyžaduje spoločné a koherentné politické riešenia v rámci národných jurisdikcií

20. IPBES (2024). Zhrnutie tematickej hodnotiacej správy Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby o prepojeniach medzi biodiverzitou, vodou, potravinami a zdravím pre tvorcov politik. McElweeová, P. D., Harrisonová, P. A., van Huysenová, T. L., Alonso Roldánová, V., Barrios, E., Dasguptová, P., DeClerck, F., Harmáčková, Z. V., Hayman, D. T. S., Herrero, M., Kumar, R., Ley, D., Mangalagiová, D., McFarlanová, R. A., Paukert, C., Pengue, W. A., Pristová, P. R., Ricketts, T. H., Rounsevell, M. D. A., Saito, O., Selomanová, O., Seppelt, R., Singh, P. K., Sitasová, N., Smith, P., Vause, J., Molua, E. L., Zambrana-Torrellová, C., a Obura, D. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13850289>.

aj mimo nich (*preukázané, ale neúplné*) {5.6.1, 5.6.2}. Inštitucionálne väzby možno prekonať zapojením nových aktérov do participatívnych prístupov a revíziou procesných pravidiel (*preukázané, ale neúplné*) {5.6.1}. Účinnosť adaptívnych vzdelávacích procesov sa zlepšuje zapojením vládnych aktérov v rámci rôznych sektorov, politických strán a úrovní s cieľom zabezpečiť zodpovednosť aj po skončení funkčného obdobia {5.6.4}.

C9 Mnohé existujúce politiky, ktoré zahŕňajú finančné, ekonomické a regulačné nástroje (napr. predpisy, dane, poplatky a obchodovateľné povolenia), majú značný negatívny vplyv na postupy šetrné k prírode. Tieto nástroje však majú potenciál stať sa transformačnými. Niektoré vlády revidovali svoje regulačné nástroje, ako napríklad dotácie založené na environmentálnych kritériách (*preukázané, ale neúplné*) {5.5.1, 5.5, 5.4.3}. Vlády poskytujú značné dotácie hospodárskym sektorom, ktoré podstatne prispievajú k strate biodiverzity a úpadku prírody, ako napríklad poľnohospodárstvo, chov hospodárskych zvierat, rybárstvo, lesníctvo a sektor fosílnych palív (*plne preukázané*) {5.4.3, obrázok 5.8}. Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj zistila, že v období rokov 2020 – 2022 dostávali poľnohospodári ročne 630 miliárd USD vo forme dotácií škodlivých pre životné prostredie. Od roku 2021 sa celkové verejné financovanie takýchto dotácií zvýšilo o 55 percent (*plne preukázané*) {5.4.3}.

Národné vlády, medzinárodné organizácie (napr. Svetová obchodná organizácia) a medzinárodne prijaté nástroje (napr. Globálny rámec pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu, Parížska dohoda a Agenda 2030) sa zameriavajú na reformu dotácií alebo k nej prispievajú, avšak pokrok je obmedzený. Navyše analýza toho, či sú dotácie prezentované ako pozitívne, neutrálne alebo negatívne pre prírodu a biodiverzitu, sa pozitívne prezentovanie dotácií v literatúre ukazuje ako čoraz stabilnejší trend (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.1}. Napriek tomu sa niekoľko krajín snažilo reformovať dotácie v prospech prírody a ľudí. Medzi príklady takýchto reforiem patrí reforma dotácií pre rybárstvo na Novom Zélande, ktorá zahŕňa prísne kritériá udržateľnosti ako podmienku prístupu, prerozdelenie finančných prostriedkov na poľnohospodárstvo šetrné ku klíme a ochranu biodiverzity v Zambii alebo zákon Lafkenche v Čile, podľa ktorého boli zdroje prerozdelené domorodým komunitám na podporu ich zapojenia do manažmentu pobrežia {5.4.3}. Reformy dotácií sú politicky náročné, ale sú uskutočniteľnejšie a účinnejšie, keď kladú dôraz na prerozdelenie politiky zamerané na riešenie potrieb tých, ktorí sú v dôsledku reforiem zraniteľní, väčšiu súdržnosť politik medzi sektormi, koordinované opatrenia, ktoré presahujú konkrétne lokality, a kontextualizáciu a monitorovanie viacerých vplyvov na adaptáciu (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.6, 5.4.8}. Tieto kľúčové

prvky zmysluplných reforiem majú značný potenciál priniesť pozitívne výsledky (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.6, 5.4.8}.

C10 Občianska spoločnosť zohráva dôležitú úlohu pri dosahovaní transformačnej zmeny a je účinnejšia v priaznivom prostredí. Deje sa tak mobilizáciou občanov, vytváraním iniciatív, ktoré sa šíria a presadzovaním zodpovednosti vlád a súkromného sektora za postupy škodlivé pre životné prostredie. Podpora a posilňovanie iniciatív občianskej spoločnosti pre spravodlivý a udržateľný svet a bezpečnosť ochrancov životného prostredia pred násilím a porušovaním práv podporujú transformačnú zmenu (opatrenie 2.4) (*plne preukázané*) {5.4.4}.

Vzdelávanie, vrátane vzdelávania občanov, zohráva kľúčovú úlohu pri podpore aktívneho zapojenia sa do postupov udržateľnosti (*plne preukázané*) {5.7.4}. Podnecovaním verejnej diskusie a skúmaním vplyvov spoločností na biodiverzitu občania prispeli k vytvoreniu dobrovoľných trhových noriem pre udržateľnú výrobu a obchod a k podpore prijatia týchto noriem na trhu (*plne preukázané*) {5.4.4}. Organizácie občianskej spoločnosti tiež experimentovali so sociálnymi inováciami, ktoré môžu pomôcť obmedziť úpadok prírody (*plne preukázané*) {5.4.4}. Systematický prehľad 100 empirických prípadových štúdií o sociálnych inováciách na vidieku v celej Európe v období rokov 1970 – 2024 ilustruje rozmanitosť sociálnych inovácií a zámerných zmien v agropotravinárskom, turistickom a lesníckom sektore (*plne preukázané*) {5.4.4}.

Analýza 2 802 environmentálnych sociálnych mobilizácií v období rokov 1992 – 2022 poskytuje dôkazy o celkovom počte 46 955 incidentov, ktoré ohrozili 13 z 23 cieľov Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu. Približne 40 percent sociálnych mobilizácií (1 083) sa vyskytlo v oblastiach, ktoré patrili medzi 30 percent prioritných regiónov pre ochranu druhov (*plne preukázané*) {5.4.4}. Sociálne hnutia identifikovali hrozby straty biodiverzity, kontaminácie pôdy, vplyvov zmeny klímy, degradácie krajiny, odlesňovania, degradácie povrchových a podzemných vôd a pretekania odpadu. Mnohé mobilizácie (54 percent) viedli k reformným výsledkom (napr. technické riešenia, uplatňovanie existujúcich predpisov a kompenzácie) a približne štvrtina (27 percent) skončila regresívnymi výsledkami, vrátane nielen neúspechu súdnych konaní, ale aj represí a násillia voči ochrancom životného prostredia. Devätnásť percent sociálnych mobilizácií malo výsledky s transformačným potenciálom, ktoré viedli k stiahnutiu, zrušeniu alebo dočasnému pozastaveniu činnosti, ktorá spustila sociálnu mobilizáciu (**obrázok SPM.11**) (*plne preukázané*). Napriek ich kritickému významu sa opatreniam vedeným environmentálnymi hnutiami a organizáciami občianskej spoločnosti venovala len obmedzená akademická pozornosť (**obrázok SPM.10**). Inkluzívne procesy riadenia a uznávanie individuálnych práv môžu znížiť zraniteľnosť sociálno-environmentálnych

iniciatív a umožniť aktérom prispievať k transformačnej zmene v pozícii spolupracujúcich účastníkov, a nie ako protichodných síl (*preukázané, ale neúplné*) {5.4.4, 5.6.2}. Vládne snahy o vytvorenie politik náležitej starostlivosti v podnikoch a obchodných dohodách, ktoré zahŕňajú podporu deklarácie OSN o právach pôvodného obyvateľstva a práva v oblasti ľudských práv, a kampane na obmedzenie investícií zamerané na spoločnosti zapojené do porušovania práv majú potenciál zosilniť vplyv iniciatív občianskej spoločnosti na transformačnú zmenu smerom k spravodlivému a udržateľnému svetu (*plne preukázané*) {5.4.4}.

C11 Cesty k transformačnej zmene zahŕňajú kolektívnu spoluprácu rôznych aktérov na implementácii integrovaných a účelných opatrení spojených so stratégiami na dosiahnutie požadovaných vízií (**obrázok SPM.12**). Mnohé kontextovo špecifické iniciatívy podporili, urýchlili a rozšírili transformačnú zmenu pre spravodlivý a udržateľný svet, kde ľudia a príroda spoločne prosperujú (*preukázané, ale neúplné*) {2.2, 3.1, 3.5.5, 5.8}. Transformačná zmena je zriedka výsledkom jednej udalosti, faktoru alebo aktéra. Ide skôr o cestu alebo proces

Obrázok SPM 12 Synergie medzi princípmi, víziami, prístupmi a stratégiami riešia prekážky a výzvy a usmerňujú opatrenia a iniciatívy na cestách k transformačnej zmene pre spravodlivý a udržateľný svet.

Na dosiahnutie globálnych cieľov, ako napríklad 23 cieľov Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu, možno identifikovať a implementovať transformačné stratégie a opatrenia (tabuľka 5.8.1). Napríklad v prípade cieľa 14 (Integrovať biodiverzitu do rozhodovania na každej úrovni) je kľúčovou implementačnou výzvou nedostatočná politika a nevhodné inštitúcie {4.2.3}. Medzi identifikované opatrenia patrí posilnenie biodiverzity v integrovanom riadení a posilnenie učenia sa prostredníctvom informovaného, zodpovedného a adaptívneho riadenia {5.8, tabuľka 5.4}. Požadované výsledky sa dosahujú prostredníctvom rozvoja transformačných kapacít, ktoré sa vzťahujú na poznatky, zručnosti, postoje a zdroje potrebné na realizáciu transformačnej zmeny {1.4, 1.2}. Realizácia potenciálu transformačnej zmeny pre spravodlivý a udržateľný svet zahŕňa celospoločenský a celovládny prístup s úlohami pre každého. Hodnotenie transformačnej zmeny ukazuje, že princípy, vízie, prístupy a stratégie môžu pôsobiť synergicky na prekonanie prekážok a výziev brániacich transformačnej zmene. Dospelo sa k záveru, že transformačná zmena je zložitá, komplexná a náročná, ale zároveň naliehavá, nevyhnutná a možná.

zmeny zahŕňajúci kolektívnu činnosť a viacero kaskádových zmien, ktoré sa navzájom spúšťajú a posilňujú, často neočakávanými spôsobmi (*plne preukázané*) {3.2, 3.5}. Transformačné cesty vznikajú a rozvíjajú sa prostredníctvom nepretržitých a postupných opatrení v akomkoľvek danom kontexte, ktorý je v súlade s víziami, stratégiami a princípmi transformačnej zmeny. Podporné podmienky uľahčujú transformačné cesty ovplyvnené rôznymi hodnotami a znalostnými systémami na dosiahnutie budúcich vízií (*plne preukázané*) {2.3.2, 3.2, 5.8.2}. Prispôbené balíky ekonomických, riadiacich a právnych možností možno kombinovať na dosiahnutie rôznych žiaducich budúcností pre ľudí a prírodu na základe rôznych hodnotových rámcov;

tieto sa však vzájomne nevylučujú a možno ich operacionalizovať v rôznych kombináciách v závislosti od rôznych potrieb (*preukázané, ale neúplné*) {3.2.2, 3.2.4, 3.5.1}. Komplexné vzájomné závislosti, závislosti od ciest, väzby a prekážky spolu s meniacimi sa kontextovými faktormi preukazujú dôležitosť iteratívnych a reflexívnych prístupov k plánovaniu, implementácii, monitorovaniu, hodnoteniu a preskúmaniu iniciatív transformačných zmien (nedostatky v poznatkoch sú uvedené v **rámčeku SPM.9**) (*plne preukázané*) {1.3.2, 5.6.3, 5.6.4}.

Rámček SPM 8 Agroekologické prechody ako príklady transformačných zmien.

Agroekologické prechody ponúkajú silný príklad transformačnej zmeny v potravinových systémoch, s presmerovaním neudržateľných poľnohospodárskych postupov k biologicky rozmanitým a spravodlivým riešeniam {5.8.2}. Vzhľadom na kľúčovú úlohu malých poľnohospodárov sa tieto prechody zaoberajú potravinovou bezpečnosťou, chudobou, obnovou biodiverzity, adaptáciou na zmenu klímy a znižovaním rizika katastrof. V súlade s princípmi transformačnej zmeny {1.3.2} agroekológia zdôrazňuje rovnosť, pluralizmus a relačné zodpovednosti. Presadzuje udržateľné agropotravinárske systémy, spochybňuje dominantné diskurzy o priemyselnom poľnohospodárstve a zároveň podporuje distribučnú spravodlivosť a obnovu biodiverzity. Agroekológia stelesňuje holistické hodnoty zahŕňajúce ekologickú diverzitu, synergie, odolnosť a sociálne hodnoty, ako je rovnosť a dôstojnosť {2.4}. Spoločné vytváranie poznatkov a posilňovanie postavenia, ktoré sú ústredným prvkom agroekológie, umožňujú hnutiam na miestnej úrovni presadzovať zmenu {3.2.5, 5.7.5}. Agroekológia navrhuje praktické poznatky na obnovu pôdy a zvýšenie udržateľnosti a odolnosti poľnohospodárstva vo všetkých krajinách, o čom svedčí 30 percent fariem (prevažne malých) na celom svete, ktoré prijali niektoré agroekologické postupy alebo prepracovali svoje výrobné systémy {5.8.2}.

Medzi prekážky rozširovania agroekológie patria zakorenené naratívy uprednostňujúce priemyselné poľnohospodárstvo a asymetrie vo financovaní výskumu {4.2.5}. Investície do poľnohospodárskych inovácií uprednostňujú technológie a prístupy, ktoré oddelujú poľnohospodárstvo od prírody a robia ho závislým od neobnoviteľných zdrojov a technológií poskytovaných niekoľkými nadnárodnými spoločnosťami. Takéto asymetrie v investovaní verejných a súkromných prostriedkov do výskumu a vývoja prispievajú k udržaniu rozdielu v produktivite medzi priemyselnými a alternatívnymi poľnohospodárskymi systémami vo výške odhadovaných 20 percent {5.8.2}, hoci iné štúdie poukazujú na výrazné zvýšenie výnosov, zvýšenú zamestnanosť a ziskovosť fariem pri uplatňovaní agroekologických postupov {5.3.4, 5.8.2} alebo na spoločné výhody znižovania emisií skleníkových plynov a ochrany biodiverzity {5.8.2}. Príklady z celého sveta skutočne ukazujú účinnosť agroekológie pri zvyšovaní odolnosti

voči zmene klímy, recyklácii zdrojov a podpore obehového hospodárstva. Komunitné iniciatívy sú príkladom vzťahových hodnôt, podporujú miestne ekonomiky a sociálnu súdržnosť.

Poučenie z agroekológie pre transformačnú zmenu

- 1. Rôznorodé vstupné body:** Agroekologické prechody ukazujú, že transformačná zmena môže nastať prostredníctvom rôznych vstupných bodov. Či už prostredníctvom zmien vo výbere plodín, poľnohospodárskych postupoch, spotrebiteľskom dopyte, zapojení komunity alebo priaznivých politikách, existuje viacero ciest k dosiahnutiu udržateľnosti.
- 2. Kontextovo špecifické prístupy:** Uznatie rozmanitosti kontextovo špecifických prístupov je kľúčové. Agroekológia, ktorá má ďaleko od predpisovania plánov alebo receptov, zdôrazňuje pochopenie a rešpektovanie miestnych hodnôt, noriem a zvykov. To, čo funguje v jednom regióne, môže vyžadovať úpravu, aby zodpovedalo ekologickému a kultúrnemu kontextu iného regiónu.
- 3. Iteratívne učenie a adaptácia:** Agroekologické prechody zahŕňajú iteratívny a transdisciplinárny proces monitorovania, hodnotenia a učenia sa. Tento dynamický prístup zabezpečuje, že postupy sa vyvíjajú na základe miestnych podmienok, čím sa podporuje dialóg o všeobecnom povedomí, neustálom zlepšovaní a odolnosti.
- 4. Celosystémová reorganizácia:** Agroekológia poukazuje na dôležitosť zásadnej celosystémovej reorganizácie v technologických, ekonomických a sociálnych oblastiach. To je v súlade s transformačnou zmenou potrebnou na riešenie základných príčin straty biodiverzity a úpadku prírody.

Niektoré príklady agroekologických prechodov sú uvedené v tabuľke nižšie (podrobnejšie informácie o každom prípade sú k dispozícii v databáze prípadových štúdií) {5.8.2}.

Rámček SPM 8

Vylepšený proces	Príklady
Odolnosť voči zmene klímy	Po hurikáne Mitch v Strednej Amerike v roku 1998 si biodiverzné agroekologické farmy vrátane tých, ktoré sa venovali agrolesníctvu, kontúrovému poľnohospodárstvu a pestovaniu krycích plodín, udržali o 20 – 40 percent viac ornice, trpeli menšou eróziou a zaznamenali nižšie ekonomické straty ako susedné farmy s konvenčnými monokultúrami. Pastierske domácnosti v severnej Patagónii preukázali väčšiu odolnosť voči častým suchám v priebehu 10 rokov a rýchlejšie sa zotavili z vplyvu masívneho sopečného popola v roku 2011. Boli schopné diverzifikovať sa, spoliehať sa na miestne a prispôsobené odrody a poznatky a rozhodnutia domácností sa zdieľali medzi pastiermi a pastierkami.
Recyklácia a regulácia škodcov	V Ázii integrované systémy pestovania ryže kombinujú pestovanie ryže s inými produktmi, ako sú ryby, kačice a stromy. Ryža a ryby tvoria symbiózu: ryža poskytuje rybám úkryt, tieň a zníženie teploty vody spolu s bylinožravým hmyzom a inými malými živočíchmi, ktoré sa ryžou živia. Ryža profituje z dusikátého odpadu z rýb, zatiaľ čo ryby redukovujú hmyzích škodcov, ako sú hnedé cikády, a choroby, ako je koreňomor ľufkový a burina. Systémy pestovania plodín typu push-pull vo východnej Afrike kombinujú druhy, ktoré odpudzujú hmyzích škodcov a priťahujú ich prirodzených nepriateľov prostredníctvom prchavých semiochemikálií; takéto kombinácie druhov (napr. obilniny, strukoviny a trávny) môžu poskytovať aj ďalšie služby, ako je produkcia krmiva, biologická fixácia dusíka a kontrola erózie.
Synergie prostredníctvom diverzifikácie	Agrolesnícke systémy, ktoré zahŕňajú hlboko zakoreňujúce stromy, môžu zachytiť živiny stratené za koreňmi jednoročných plodín, zlepšiť vodnú bilanciáciu pôdy pre plodiny a trávnaté porasty a zlepšiť dobré životné podmienky zvierat. Celosvetovo biologická fixácia dusíka strukovinami v systémoch medziplodín alebo rotácie generuje každoročne úspory takmer 10 miliónov dolárov na dusíkatých hnojivách a zároveň prispieva k zdraviu pôdy a zmierňovaniu a adaptácii na zmenu klímy. Ukázalo sa, že krajiny s väčšou rozmanitosťou plodín tiež podporujú väčšiu zamestnanosť v poľnohospodárstve.
Obehovosť prostredníctvom integrácie plodín a hospodárskych zvierat	Kolobeh živín predstavuje 51 percent ekonomickej hodnoty všetkých ekosystémových služieb, ktoré nie sú zdrojom zásob. Integrácia hospodárskych zvierat do systémov pestovania plodín zohráva kľúčovú úlohu, pretože podporuje recykláciu organických materiálov využitím hnoja na kompostovanie alebo priamo ako hnojivo a využitím zvyškov plodín a vedľajších produktov ako krmiva pre hospodárske zvieratá. Približne 15 percent dusíka aplikovaného na plodiny pochádza z hnoja hospodárskych zvierat, čo zdôrazňuje synergie vyplývajúce z integrácie plodín a hospodárskych zvierat. Zmiešané poľnohospodárstvo umožňuje striedanie cyklov rotácie plodín a pastvín, ktoré podporujú regeneratívny manažment úrodnosti pôdy.
Podpora ľudských hodnôt a miestnych ekonomík	V mnohých častiach sveta sú komunitné agroekologické iniciatívy príkladom princípov rovnosti a spravodlivosti a prispievajú k ich sociálnej odolnosti (napr. pri riešení nedostatku potravín počas pandémie koronavírusu (COVID-19)). Tieto iniciatívy zapájajú miestne komunity do rozhodovacích procesov, rešpektujú ich tradičné znalosti a podporujú pocit zodpovednosti za poľnohospodárske postupy. Modely poľnohospodárstva podporované komunitou, v ktorých spotrebitelia priamo podporujú miestnych poľnohospodárov, ilustrujú, ako môže agroekológia vytvárať vzťahové hodnoty a zodpovednosti medzi výrobcami a spotrebiteľmi. <i>Unión de Trabajadores de la Tierra</i>, ktorá vznikla v Argentíne po hospodárskej kríze v roku 2001, je príkladom transformácie potravinového systému vo veľkom rozsahu a v súčasnosti zahŕňa 22 334 poľnohospodárskych rodín (z celkového počtu 33 400 malých rodinných fariem v krajine), ktoré produkujú agroekologické potraviny za dostupné ceny prostredníctvom 420 predajných miest a online predaja, nezávisle od vládnej podpory.

Rámček SPM **9** Nedostatky v poznatkoch pri hodnotení základných príčin straty biodiverzity a determinantov transformačnej zmeny na dosiahnutie vízie pre oblasť biodiverzity do roku 2050.

Transdisciplinárna oblasť výskumu transformačnej zmeny rastie, ale ešte je stále mladá. Táto oblasť ešte neintegrovala základné poznatky z mnohých teórií a rámcov, ktoré explicitne neuvádzajú, že sa týkajú transformačnej zmeny. Okrem problémov spojených s nedostatkom takejto teoretickej integrácie, hodnotenie transformačnej zmeny identifikuje viacero typov nedostatkov v poznatkoch, od geografických, jurisdikčných a jazykových až po nedostatky súvisiace s vplyvmi intervencií alebo vzťahmi medzi intervenciami pre transformačnú zmenu a ich viacrozmernými vplyvmi (tabuľka 1.4). Každá kapitola identifikuje špecifické nedostatky v poznatkoch súvisiacich s jej zameraním. Na základe týchto nedostatkov a širšieho hodnotenia oblasti je dôležité zdôrazniť niektoré nedostatky vo všeobecných poznatkoch a medzi poznatkami a opatreniami, vrátane nedostatkov uvedených nižšie.

Monitorovanie a oceňovanie transformačnej zmeny

- 1. Metriky a ukazovatele.** Hoci vývoj nových metrik a ukazovateľov na hodnotenie transformačnej zmeny je v procese, má pred sebou ešte veľa práce, pokiaľ ide o hodnotenie vplyvov na prírodu aj ľudí vrátane vplyvov dotácií, sociálnych hnutí a iných intervencií {1.3.2, 2.3.5, 2.6, 4.2.1, 4.2.2, 5.5.4}. Potrebne sú aj spoľahlivejšie včasné ukazovatele, ktoré predpovedajú úspešné transformačné zmeny. Ďalšou výzvou je zahrnúť ukazovatele založené na rôznych znalostných systémoch, svetonázoroch a hodnotách {1.5, 4.2.5}.
- 2. Monitorovanie na rôznych úrovniach.** Existuje značný nedostatok v monitorovaní a hodnotení transformačných opatrení na viacerých úrovniach a kontextoch, najmä z hľadiska ich dlhodobej účinnosti {1.5, 2.6, 3.5.6, 4.2.3, 5.6.2, 5.6.3, 5.6.4}.
- 3. Integrácia rôznych prístupov.** Nie je jasné, akým spôsobom integrovať dôkazy o sociálnych a ekologických aspektoch procesov transformačných zmien, ako aj kvalitatívne a kvantitatívne prístupy {1.5, 2.3.5, 2.6, 3.3, obrázok 3.4, tabuľka 3.2}. Existuje nedostatok v koordinácii poznatkov pre efektívne prechody k udržateľnosti {2.2.3, 3.5.1, 4.4, 5.7.5}. Okrem toho sú nástroje na posudzovanie prekvapení a neistôt v týchto procesoch nedostatočne rozvinuté, najmä pokiaľ ide o ich rozdielne vplyvy na prírodu a ľudí {4.4, 5.4.2}.

Prekonávanie výziev transformačnej zmeny

- 1. Prínosy a kompromisy.** Existuje len málo dokumentácie a hodnotení prínosov a kompromisov (vrátane zamýšľaných aj nezamýšľaných vplyvov) rôznych transformačných opatrení, najmä pokiaľ ide o princípy rovnosti a spravodlivosti, pluralizmu a inklúzie a účtívych a recipročných vzťahov medzi človekom a prírodou v priebehu času {1.5, 2.3.5, 3.5.4, 5.7.1}.

- 2. Rozvoj vízií a participatívne procesy.** Hoci sú vízie udržateľného sveta kľúčové pre inšpiráciu transformačných zmien, existuje nedostatok v chápaní toho, ako sa tieto vízie rozvíjajú v rôznych kultúrach a kontextoch {2.2.3, 2.3.5}. Participatívne procesy, najmä tie, ktoré zahŕňajú pôvodné obyvateľstvo a miestne komunity, nie sú dostatočne integrované do rozvoja a hodnotenia týchto vízií {2.2.3, 2.3.5, 3.5.4, 5.7.5}.

- 3. Technologické inovácie.** Hodnotenie transformačného potenciálu technologických inovácií na dosiahnutie spravodlivej a udržateľnej budúcnosti vrátane kritického hodnotenia negatívnych vplyvov a nezamýšľaných dôsledkov a distribučných efektov v priebehu času {2.3.3, 3.2.5, 3.2.6, 4.4, 5.4.2}.

- 4. Riadenie a inštitucionálne štruktúry.** Pozornosť venovaná inštitucionálnym faktorom a mocenským vzťahom, ktoré ovplyvňujú a formujú stratégie riadenia, vrátane úlohy lobovania, dezinformácií a korupcie pri spochybňovaní alebo blokovaní procesov transformačných zmien, ako aj globálnym vzájomným prepojeniam a závislostiam v základných sieťach aktérov {4.2.3, 4.4, 5.2, 5.6.1}.

- 5. Dominantné vzťahy ako prekážky transformačnej zmeny.** Hoci existuje rozsiahla literatúra, ktorá skúma, ako sú dominantné vzťahy základnými príčinami straty biodiverzity, literatúra, ktorá skúma, ako sa prvky týchto vzťahov prejavujú ako prekážky transformačnej zmeny, je obmedzená. Počet empirických štúdií o dominantných vzťahoch ako prekážkach transformačnej zmeny je veľmi malý a rieši túto otázku implicitne, a nie ako ústrednú výskumnú otázku {4.1, 5.3.1, 5.3.2, 5.7.1, 5.7.5}.

- 6. Vzťahy medzi vedou a politikou.** Je potrebné lepšie pochopiť vzťahy medzi vedou a politikou, začlenenie rôznych znalostných systémov do transdisciplinárnych vzdelávacích procesov a základné mocenské štruktúry {5.6.4}.

Budovanie kapacít pre transformačnú zmenu

- 1. Výskum prípadových štúdií.** Existuje značný nedostatok v poznatkoch pri integrácii prípadových štúdií transformačnej zmeny z rôznych časových období s cieľom vyvodit' všeobecné závery. Tieto prípadové štúdie sú nevyhnutné pre pochopenie toho, ako sa transformačné procesy odohrávajú v praxi a ako môžu poskytnúť cenné poznatky o faktoroch, ktoré vedú k úspechu alebo neúspechu. Na vybudovanie solídneho empirického základu pre rozšírenie transformačných opatrení je potrebná rozsiahlejšia dokumentácia a analýza prípadov z reálneho sveta (vrátane historických aj súčasných prípadov) {3.4, obrázok 3.5, 5.2, 5.4.4}.

Rámček SPM 9

2. Nedostatok predstavivosti. Riešenie nedostatku predstavivosti pri predstavovaní si pozitívnej budúcnosti, v ktorej sú ľudia vnímaní ako integrovaná súčasť prírody a žijú v harmónii s prírodou (rámček 2.1, obrázok 2.2)).

3. Kultúrne poznatky a sociálne aspekty. Kultúrne aspekty transformačnej zmeny zostávajú nedostatočne preskúmané, najmä pokiaľ ide o to, ako si rôzne kultúry a spoločnosti predstavujú pozitívnu budúcnosť, v ktorej sú ľudia a príroda harmonicky integrovaní, a ako možno podporiť posuny v kultúrnych hodnotách s cieľom presadiť transformačnú zmenu pre spravodlivý a udržateľný svet {5.3.1, 5.3.3, 5.3.4, 5.7.1, 5.7.2, 5.7.3, 5.7.4, 5.7.5}. Špecifické potreby a problémy, ktoré znepokojujú rôzne skupiny sociálnych aktérov, sú taktiež nedostatočne zastúpené v práci na transformačnej zmene {1.5, 5.2, 5.3.1, 5.7.1}. Je potrebný ďalší výskum o tom, ako môžu rôzni sociálni aktéri a kultúrne perspektívy ovplyvniť širšie transformácie udržateľnosti {1.5, 3.2.1, 3.5.5, 5.2, 5.7}.

4. Filozofické a teoretické základy. Posúdenie základných filozofických a teoretických predpokladov a epistemológií transformačnej zmeny vrátane ich prepojenia so vzdelávaním a rozvojom dospelých {5.7.4}.

5. Vnútorne transformácie a posilnenie postavenia.

Posúdenie úlohy transformačných kapacít vrátane vnútorných transformácií a posilnenia postavenia v procesoch transformačnej zmeny a spôsoby rozvoja týchto kapacít {2.3.4, obrázok 2.5, 3.2.1, 5.2, 5.7}.

Stanovenie priorít týchto nedostatkov prostredníctvom integratívneho a akčného transdisciplinárneho výskumu môže usmerniť a aktivovať vedu, politiku a spoločnosť k transformačnej zmene. Množstvo všeobecného výskumu transformačnej zmeny pre globálnu udržateľnosť je o dva rády väčšie ako množstvo výskumu zameraného na prípadové štúdie. Naznačuje to nedostatok v implementácii, ktorý možno riešiť prepojením poznatkov a opatrení s cieľom dosiahnuť kontextovo špecifické a merateľné výsledky pre transformačnú zmenu.

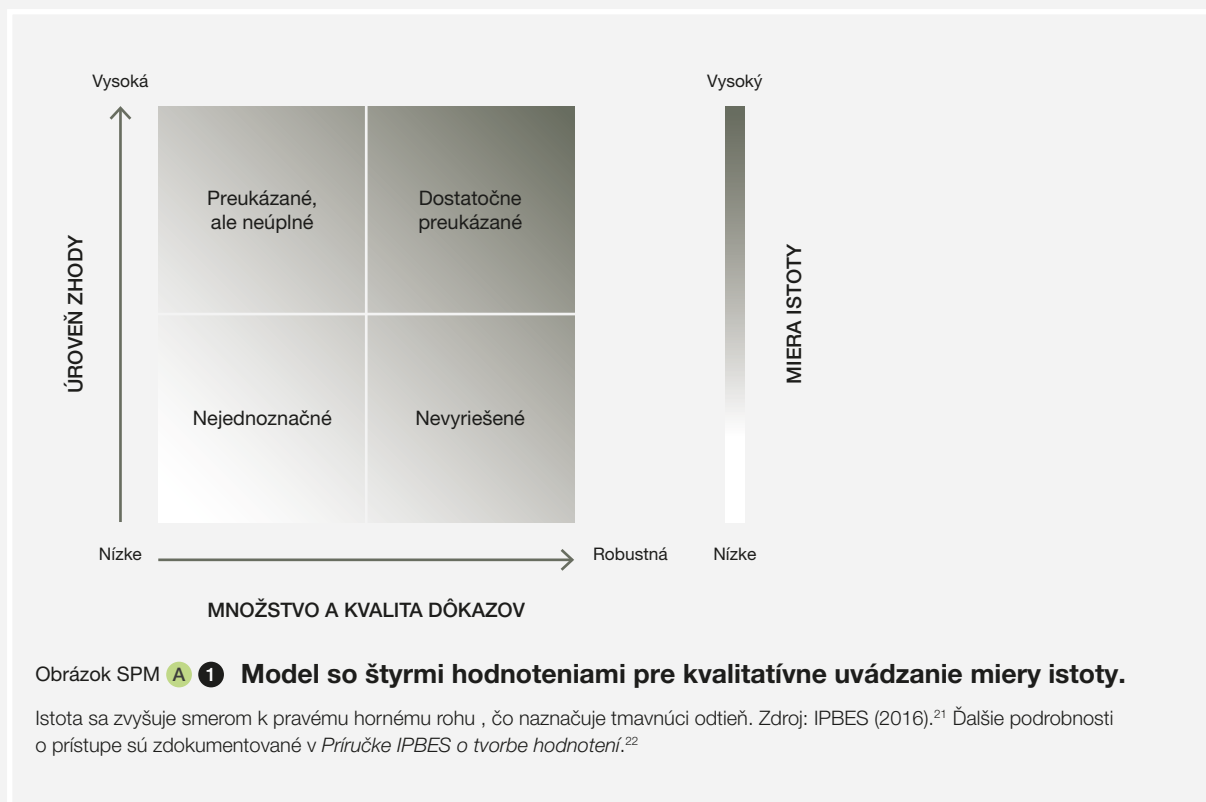

PRÍLOHY

PRÍLOHA 1

Komunikovanie stupňa istoty

V tomto hodnotení vychádza stupeň istoty v každom hlavnom zistení z množstva a kvality dôkazov a úrovne zhody v súvislosti s danými dôkazmi (obrázok SPM.A1).

Tieto dôkazy zahŕňajú údaje, teórie, modely a odborný posudok.

- **Plne preukázané:** existuje komplexná metaanalýza alebo iná syntéza alebo viaceré nezávislé štúdiá, ktoré sa zhodujú.
- **Preukázané, ale neúplné:** panuje všeobecná dohoda, hoci existuje len obmedzený počet štúdií, neexistuje komplexná syntéza resp. existujúce štúdiá riešia túto otázku nepresne.
- **Nevyriešené:** existujú viaceré nezávislé štúdiá, ale ich závery sa nezhodujú.
- **Nejednoznačné:** existuje obmedzené množstvo dôkazov a uznáva sa nedostatok poznatkov.

21. IPBES (2016): Zhmutie hodnotiacej správy Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby o opel'ovačoch, opel'ovaní a produkcii potravín pre tvorcov politik. Potts, S.G., Imperatriz-Fonsecová, V. L., Ngoová, H. T., Biesmeijer, J. C., Breeze, T. D., Dicksová, L. V., Garibaldi, L. A., Hill, R., Settele, J., Vanbergenová, A. J., Aizen, M. A., Cunninghamová, S. A., Eardley, C., Freitas, B. M., Gallai, N., Kevan, P. G., Kovács-Hostyánszkiová, A., Kwapong, P. K., Liová, J., Liová, X., Martins, D.J., Nates-Parrová, G., Pettis, J.S., Raderová, R. a Vianová, B.F. (editori). Sekretariát IPBES, Bonn, Nemecko. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2616458>.

22. IPBES (2018): Príručka IPBES o tvorbe hodnotení. Sekretariát Medzivládnej vedecko-politickej platformy pre biodiverzitu a ekosystémové služby, Bonn, Nemecko K dispozícii na adrese: <https://ipbes.net/guide-production-assessments>.

PRÍLOHA 2

Praktické usmernenie pre realizáciu transformačného potenciálu politík, projektov a iných iniciatív v akomkoľvek sektore na riešenie straty biodiverzity a úpadku prírody

Táto príloha poskytuje praktické usmernenie o tom, ako používať hodnotenie transformačnej zmeny na pomoc pri dosahovaní cieľov a zámerov Globálneho rámca pre biodiverzitu z Kunmingu a Montrealu, ako aj cieľov udržateľného rozvoja. Transformačná zmena je proces, ktorý zahŕňa odklon od fragmentovaných, čiastočných a inštrumentálnych prístupov, ktoré neriešia základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody, smerom k integrovaným iniciatívam, ktoré sa riadia princípmi transformačnej zmeny.

Na dosiahnutie uvedených cieľov je potrebné si uvedomiť, že všetky skupiny aktérov môžu prispieť k transformačnej zmene. Stratégie a opatrenia hodnotené v tejto správe pomáhajú pri dosahovaní vízií spravodlivého a udržateľného sveta, keď: a) riešia základné príčiny straty biodiverzity a úpadku prírody; b) čerpajú z rôznych teórií a prístupov; a c) prispievajú k prekonávaniu zastrešujúcich výziev, ktoré predstavovali prekážky transformačnej zmeny.

Obrázok SPM.A2 ponúka 10 krokov pre praktické usmernenie k využitiu tohto hodnotenia na dosiahnutie

transformačnej zmeny. Cieľom je podporiť celovládny a celospoločenský prístup k transformačnej zmene. 10 iteratívnych krokov opísaných na obrázku nepredstavuje kontrolný zoznam, ale skôr poskytuje praktické usmernenie k realizácii transformačného potenciálu politík, projektov a iných iniciatív v akomkoľvek sektore na riešenie straty biodiverzity a úpadku prírody.

Identifikujte politiku, projekt alebo akúkoľvek inú iniciatívu s transformačným potenciálom na riešenie straty biodiverzity a úpadku prírody (pozri kapitoly 1 a 5). Aké sú požadované výsledky?

1

Ktorí aktéri sú zapojení do vývoja a realizácie tejto iniciatívy (pozri kapitolu 5)?

Priamo:

Nepriamo:

Aké sú základné hodnoty vašej iniciatívy? Inými slovami, na čom vám výrazne záleží (pozri kapitolu 1)?

Sú tieto hodnoty zosúladené so štyrmi princípmi transformačnej zmeny?

☐ ÁNO ☐ NIE ☐ NEVIEM

Ak áno, opíšte ako.

Ak nie, ako je možné začleniť tieto princípy?

2

PRINCÍPY

- Rovnosť a spravodlivosť
- Pluralizmus a inklúzia
- Úctivé a recipročné vzťahy medzi človekom a prírodou
- Adaptívne učenie a konanie

STRATÉGIE

Zachovať a obnoviť cenné miesta pre prírodu a ľudí

Podporovať systémovú zmenu v sektoroch, ktoré sú najviac zodpovedné za úpadok prírody

Transformovať ekonomické systémy pre prírodu a rovnosť

Transformovať systémy riadenia tak, aby boli integračné, inkluzívne, zodpovedné a adaptívne

Zmena názorov a hodnôt na uznanie vzájomnej prepojenosti medzi človekom a prírodou

3

Ku ktorým transformačným stratégiám táto iniciatíva prispieva (pozri kapitolu 5)? (Môže prispievať k jednej, viacerým, žiadnej alebo inej)

2

Rieši iniciatíva niektoré základné príčiny straty biodiverzity?

☐ ÁNO ☐ NIE Ak nie, vráťte sa ku kroku 2.

Ak áno, opíšte podrobnejšie:

4

ZÁKLADNÉ PRÍČINY

- Odpojenie od prírody a ľudí a dominancia nad nimi
- Koncentrácia moci a bohatstva
- Uprednostnenie krátkodobých, individuálnych a materiálnych ziskov

VÍZIE

Regeneratívne a obehové hospodárstvo

Práva a posilnenie postavenia komunit

Zdravie biodiverzity a ekosystémov

Opätovné duchovné prepojenie a zmena správania

Inovatívne podnikanie a technológie

5

Opíšte vízie, ktoré sa majú dosiahnuť:

Sú vízie inkluzívne (so zapojením a zohľadnením všetkých skupín aktérov) a komplexné (viacrozmerné)?

☐ ÁNO ☐ NIE ☐ NEVIEM Ak nie, vráťte sa ku kroku 1.

Ak nie, ako je možné ich upraviť alebo doplniť?

Ktoré prístupy k transformačnej zmene sú zahrnuté v iniciatíve?

☐ Systémy	☐ Vnútorná transformácia	☐ Spoločné vytváranie poznatkov
☐ Štruktúra	☐ Posilnenie postavenia	☐ Veda a technológie

Riešia sa integrovaným spôsobom s uznaním interakcií medzi názormi, štruktúrami a postupmi?

Ak nie, čo chýba?

Transformačná zmena čelí mnohým výzvam. Ktoré výzvy považujete za najdôležitejšie pre vašu iniciatívu? Ako tieto výzvy súvisia s celkovými spoločenskými výzvami transformačnej zmeny?

Čo sa musí zmeniť na riešenie týchto výziev (od čoho k čomu)?

7

VÝZVY

Pretrvávajúce vzťahy dominancie, najmä tie, ktoré vznikli a šíria sa v koloniálnych érach

Ekonomické a politické nerovnosti

Neprimerané politiky a nevhodné inštitúcie

Neudržateľné modely spotreby a výroby

Obmedzený prístup k čistým technológiám a nekoordinované znalostné a inovačné systémy

Ako môžete integrovať nové spôsoby myslenia (t. j. zmeny v názoroch), organizovania (t. j. štruktúry) a konania (t. j. postupy), aby ste prekonalí tieto výzvy?

Chýbajú nejaké skupiny aktérov na dosiahnutie zmien v názoroch, štruktúrach a postupoch, ktoré riešia stratu biodiverzity a úpadok prírody?

Ak áno, ako je možné ich zahrnúť a zapojiť?

9

AKTÉRI

Identifikujte konkrétne opatrenia, ktoré sa budú vykonávať na riešenie základných príčin straty biodiverzity, zmeny názorov, štruktúr a postupov a stelesnenie štyroch princípov transformačnej zmeny. Taktiež uveďte, kto sa bude zúčastňovať, ako a kedy.

1.
2.
3.

Ako tieto opatrenia prispievajú k realizácii identifikovaných vízií?

Aké sú možné neúmyselné dôsledky a ako ich môžete strategicky riešiť?

Medzivládna vedecko-politická platforma pre biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES)

je medzivládny orgán, ktorý hodnotí stav biodiverzity a ekosystémových služieb na základe žiadostí vlád, súkromného sektora a občianskej spoločnosti.

Poslaním IPBES je posilniť rozhranie medzi vedou a politikou v oblasti biodiverzity a ekosystémových služieb pre ochranu a udržateľné využívanie biodiverzity, dlhodobé blaho ľudí a udržateľný rozvoj.

IPBES má dohodu o spolupráci a partnerstve s UNEP, UNESCO, FAO a UNDP. Jej sekretariát pôsobí pri nemeckej vláde a sídli v priestoroch OSN v meste Bonn, Nemecko.

Vedci zo všetkých častí sveta prispievajú k práci platformy IPBES dobrovoľne. Sú nominovaní ich vládou alebo organizáciou a vyberá ich multidisciplinárna skupina odborníkov platformy IPBES. Partnerské hodnotenie tvorí kľúčový prvok práce platformy IPBES. Takto sa zabezpečuje, že v jej práci je zachytená široká škála pohľadov a že práca je vykonaná podľa najvyšších vedeckých noriem.

MEDZIVLÁDNA VEDECKO-POLITICKÁ PLATFORMA PRE BIODIVERZITU A EKOSYSTÉMOVÉ SLUŽBY (IPBES)

IPBES Secretariat, UN Campus

Platz der Vereinten Nationen 1, D-53113 Bonn, Nemecko

Tel. +49 (0) 228 815 0570

secretariat@ipbes.net

www.ipbes.net

